

MŰHELY

Jean Grenier csodálatos utazása - Cseke Ákos bevezetője • Jean Grenier: Bevezetés Provence-ba; Medinai éjszaka; Mediterrán inspirációk - Olaszország • Karátson Endre: Gyerekkorunk otthona II. Kitalálni egy otthon; 22. Pikareszk utakon - vele mindig otthon; 23. Tetszeni vágyásának görcei - az én tanácstalanságom • Acsai Roland, Ayhan Ey Gökhán, Czigány György, Csiki László, Greguss Sándor, Hárs György Péter,

2006

4

Határ Győző, Karáth Anita, Pék Pál, Sütő Csaba András, Szakács Eszter, Szalai Zsolt, Széki Patka László versei • Centauri és Győri László prózája • Kemsei István: Tükör által laposan • Fried István: Márai Sándor és Kertész Imre „munka”-naplói - mint emlékiratok • Kamarás István: Habitus, világnézet, befogadás • Tóth Vilmos: „A szem regulája” - Fotókiállítás Pannonhalmán • Képek: Pannonhalmi bencések fotói

Palatin Gergely fotója

Tartalom

CZIGÁNY GYÖRGY:	Egy álom szavai	3
	Csoszogó	4
	Szadai leander	4

CSEKE ÁKOS:	Jean Grenier csodálatos utazása	5
JEAN GRENIER:	Bevezetés Provence-ba (Cseke Ákos fordítása)	7
	Medinai éjszaka (Désfalvi-Tóth András fordítása).....	10
	Mediterrán inspirációk – Olaszország (Nagy Zsolt fordítása).....	12

„Az Éjszaka fedi fel előttünk annak titkát, ami oly sokáig rejtve volt előttünk, és amit addig fáradtságot nem kímélve kerestünk.”

KARÁTSZON ENDRE:	Gyerekkorunk otthona II. Kitalálni egy otthont	
	22. <i>Pikareszk utakon – vele mindig otthon</i>	21
	23. <i>Tetszeni vágyásának görcsei – az én tanácstalanságom</i>	24

„Igazából ellenőrizni nem tudtam, nem is lehet az ilyesmit, de azt a megnyugtató érzést keltette, hogy ugyanaz játszódik le a gondolataiban, mint az enyémben. Mások szemében is az egymáshoz tartozás képzetét keltettük, ami bizonyos védettséget hozott mindkettőnknek, és kedvezett kalandok, viszontagságok aránylag biztonságos kimenetelének.”

CSIKI LÁSZLÓ:	Hódolat magunknak	30
ACSAI ROLAND:	Újra ével.....	31
	La tempesta	31
HÁRS GYÖRGY PÉTER:	Áttetsző	33
	És.....	33
	Juhász Gyula ismeretlen verse, 2005. december	33
SZALAI ZSOLT:	Világlás	34
	Fafaragás	34
	Diotima az apostagi kertben	35
SÜTŐ CSABA ANDRÁS:	a gráf és a láthatár	36
SZÉKI PATKA LÁSZLÓ:	újabb győri emlék.....	38
	győri kamaszkorom	38
	homo eroticus	38
	mennyei győri foci	39
	utóirat a mennyei győri focihoz.....	40
AYHAN EY GÖKHÁN:	Kapcsolat.....	41
	Gyros és baklava	41
	Modigliani egy hajszálára	42
	Kierkegaard beköszön	42
KARÁTH ANITA:	Ikercserezsnye I.	43
	Ikercserezsnye II.	43
	Előtte	43
	Vöröses némi zölddel	44
	Két ütés	44

PÉK PÁL:	Légszomj.....	45
	A mélység őrje	45
GREGUSS SÁNDOR:	Kék folyó.....	47
	Éjjel, hazafelé a rövidebb úton	47
SZAKÁCS ESZTER:	A lémnosi levelekből.....	48
HATÁR GYŐZŐ:	Régész	49
	Csillagjártas.....	49
	Zsellér.....	50
	Fogász	50
	Temetésrendező.....	51
	Tanár	51
	Prédikátor	52
	Zeneszerző.....	52

GYŐRI LÁSZLÓ:	Hogyan készül a kazein?.....	53
CENTAURI:	Erős északi szél	56

KEMSEI ISTVÁN:	Tükör által laposan	59
----------------	---------------------------	----

„A televízió és a számítógép képernyője vagy bármi ezek után következő, és az általa közvetített, középkorias szellemi sötétségbe egyértelműsített világ erről a diadalmasan vigyorgó laposságról győz meg bennünket. Mindenesetül elfoglalja végtelen személyiségünket, játszik velünk az illúzió.”

FRIED ISTVÁN:	Márai Sándor és Kertész Imre „munka”-naplói – mint emlékiratok	64
---------------	--	----

KAMARÁS ISTVÁN:	Habitus, világnézet, befogadás	67
-----------------	--------------------------------------	----

TÓTH VILMOS:	„A szem regulája” – Fotókiállítás Pannonhalmán	71
--------------	--	----

SZIGETI LAJOS SÁNDOR:	Fölfedett megcsonkulás és rejtőzködés (Lengyel András új József Attila-könyvéről)	73
FALVAI MÁTYÁS:	A töredék kicsisége és nagysága (Csiki László: A jóslat).....	75
JUHÁSZ ATTILA:	A fekete árnyalatai (Géczi János: Az egyetlen tőr balladája).....	76
SÜTŐ CSABA ANDRÁS:	Cáfolat nincsen (Acsai Roland: Alagútnapok)	78
JAKAB GÁBOR:	Forrongó korszakot élünk, s a KATARZIS kivárthatatlan (Csizmadia Éva: Barátság a távolból. Levelezés Tűz Tamással 1984–1991).....	79
SEBŐ JÓZSEF:	A jövő tenyerén (Az ifjúság helyzete és jövőképe. Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez. Szerk.: Szretykó György)	80

KÉPEK: Pannonhalmi bencések fotói
A borítón Rados Tamás fotója

CZIGÁNY GYÖRGY

Egy álom szavai

Csak hiányával együtt teljes
bármi. Nyugalma csörtet:
kihúlt gyerekkor engedelmes
léte világít át
üres szobát,
öreg időt s visszhangos csöndet.
Mindazt ami volt s ami nem,
most itt lelem,
nincsen időmben van jelen.
Párája éltet
agysejtekben megbújt zenének,
elvesztve rég
– kifosztott ének –
az utolsó lélegzet hevét,
halott a dallam.
Látható a láthatatlanban
a végesség maga –
gyermek ölekben dajkált végtelen.
S a szörnyű hallgatás. Isten szava.

Poroszlai Valerian fotója

Csoszogó

Képtelen csoda a lét.
Oka ismeretlen.
Halálunknak már van okozója:
élet. Már csak csoszogsz benne?
Hitet kétely, boldog percet kétségbeesés
hitelesít. Csak a szenvedésnek
nincs ellentét párja.
Magában minden. Misztérium.
Érzelmi baleseteink gyógyításához
jó sebész kell. Talán Szent Mihály
arkangyal. Megbízhatóan múlik,
öregszik a test. De mit kezd gyermeki
vágyaival e fogyatékoságok
mélyén a lélek? Öregkor félelme:
tehetségtelenül halni meg –
dilettánsként lépni semmibe,
örök valóba.

Szadai leander

Kis leander-bokor, szegény,
testvéred Korfu szigetén
nem sejt, hogy te pince-börtön
mélyén esel át éji flörtön:
hordó mered rád s kapanyél,
örök sötétség itt a tél.
De várja már a kert, a rét
szerelmes, hű leanderét,
rideg falak közt túrni, bízni
tanít pirulva sok ribizli:
túlélted itt a lét halálát,
szomorú virágzás ad hálát
s ragyog: ki életet nyert.
Csábítsd ide a tengert!

Szeretettel köszöntjük a 75 éves Czigány Györgyöt!

Jean Grenier csodálatos utazása

„Ez a könyv immár inkább tartozik Önhöz, mint hozzám. Szeretettel öleli: J. G.” Ezzel az ajánlással látta el Jean Grenier 1960. január elsején és adta postára *Szigetek* című könyvét Albert Camus számára, aki szívhez szóló bevezetést írt egykori tanára, majd később egyik legközelebbi barátja könyvének új kiadásához, de aki már soha nem kaphatta kézhez Grenier újra kiadott könyvét: Camus alig néhány nappal később, 1960. január 4-én autóbalesetben elhunyt. Így ért véget alattomos hirtelenséggel ez a nagy barátság, amely harminc évvel azelőtt Algírban kezdődött, a város szegénynegyedében, ahová a frissen kinevezett filozófianár, Jean Grenier ellátogatott, hogy tanítványával, a betegeskedő és az iskolából elmaradó Albert Camus-vel beszéljen. Camus, talán lázadásból, daczból, talán mert szégyellte a család szegénységét, nem volt hajlandó szóba állni az idegen tanárral, ellenséges érzelmeit azonban hamar odaadó szeretetre és a tanár iránti feltétlen tiszteletre váltotta. Első megjelent könyvét Greniernek ajánlotta, és a sors kifürkészhetetlen logikája szerint egyik legutolsó írásával is egykori mestere előtt tisztelt, a könyv új kiadásához elkészített bevezető révén, amelyben az immár Nobel-díjas író ezekkel a sorokkal ajánlja az olvasó figyelmébe a *Szigeteket*: „Ritka az ember életében a nagy megvilágosodás, alig fordul elő egyszer vagy kétszer csupán. A szenvedélyesen élő és gondolkodó emberekre ez a könyv, jól tudom, ilyen megvilágító erővel fog hatni. *A földi táplálékok* húsz évet várt arra, hogy a közönség elragadtatva fölfigyeljen rá, most itt az ideje annak, hogy új olvasók fedezzék fel ezt a könyvet is. Magam is szeretnék köztük lenni, újraélni azt az estét, amikor felcsaptam az utcán ezt a könyvet, és alig olvastam bele az első sorokba, magamhoz öleltem és hazáig szaladtam vele, hogy végre tanúk nélkül vethessem rá magam. És irigylem, minden keserűség nélkül irigylem, ha mondhatom ezt, azt az ismeretlen fiatal embert, aki ma veszi kezébe először ezt a könyvet...”

Camus André Gide egész generációk életét meghatározó és felforgató művéhez, *A földi táplálékokhoz* hasonlítja Grenier írásművészetét, az ifjúság, a tárgy nélküli vágyakozás e felejthetetlen, nagy könyvéhez, és bár ítéletében talán van némi szeretetteljes túlzás, abban mindenképpen igaza van, hogy Grenier méltatlanul elfelejtett írásai csak a legnagyobb huszadik századi francia írók alkotásával rokoníthatók, azokéival, akiknél, mint André Gidénél, Valéry Larbaud-nál vagy Camus-nél magánál, az írás mindenekelőtt lelki-szellemi táplálék, amiből az olvasó éppúgy, mint az író épülni és gazdagodni tud, könyv, melynek olvasása a lélek éhségét csillapítja. Grenier az élet mindennapi csodáját és kiismerhetetlen titkát hirdeti, számára a mű vagy előkészület az élet tiszteletéhez, vagy pedig utólagos hála mindazért, ami van, lesz és lehet. Írásművészetének forrása valami képtelenség: képtelen arra, hogy bármivel is ne szenvedélyesen és mint legszemélyesebb ügyével foglalkozzon. Pedig önmagáról alig ír, ab-

ból ismerjük, ahogyan a világhoz, tájakhoz, emberekhez viszonyul, ahogyan látja és megjeleníti őket. Műfaja nem a regény, a dráma vagy az értekezés, mint Camus-nek, hanem a tárca, az esszé, a meditatív kispróza különböző formái, amelyek nem egy igazolható elméletet igyekeznek formába önteni, hanem az élet apró, mindennapi jelenségeit, csodáit próbálják megvallani, láthatóvá tenni, megtanítani. Szépírói művének tárgyát leggyakrabban a táj, az utazás adja, az élet mint utazás: Grenier az éjszakák, a fák, a szigetek, a nap, a tenger szerelmese. Alkotása folyamatos hálaadás mindazért, ami a lehető legtermészetesebb módon, minden egyéni örömmön, bánaton, szerelmen és szenvedésen túl mindenki számára adva van. A táj mint boldogság.

Az utazás lehet a mindig új bűvöletében élő nyugtalan-ság kivételése, egyfajta horizontális eksztázis, amikor az ember azért igyekszik csupán a világ felé, hogy elodázza valódi életét, hogy életképtelenségét elrejtse maga és mások előtt. Mégis, talán van másfajta utazás is, amely nem a lélek szétszóródásában és figyelmetlenségében áll, ahol az ember nem önmaga elől fut a táj szépségei felé, hanem a kint csodájában felfedezi életét, és csodálkozásában megalkotja önmagát. Akkor a táj, egyfajta táj, egyetlenegy, mely a miénk, mely a hazánk, még ha nem is ott születünk, e szerető figyelemben megelevenedik, akár egy dallam, amit azelőtt soha nem hallottunk, de amit öröktől fogva ismerünk. Ez a táj csodája: mintha a balatoni lankákat más alkotta volna, mint a nápolyi öböl kanyarulatát, Sevilla forróságát más, mint Párizs őszi szürkességét, és így, utazva, tapasztalatainkat összevetve, lépésről lépésre felfedezzük a tájakban a zsenialitást, a szerzőt, aki helyenként úgy fejezi ki magát, azokkal a vonalakkal, azzal az eleganciával vagy hanyagsággal, amellyel mi tennénk, ha képesek volnánk hegyeket gyúrni és halkan morajló tengert gurítani eléjük, mint régi szobaszekrényünk elé díszes perzsaszőnyeget. Innentől fogva az utazás olvasás, a tájban, ismerős részleteiben a szerzőt csodáljuk, az Abszolútumot, ahogy Grenier mondja, az isteni bölcsességet, amely elrendezte, kint és bent ugyanabban a stílusban, az elemeket, és amelynek segítségével az ember egy hegycsúcsban, egy tengerpartban önmagára lel. A táj az őt csodáló ember vigasza, mely megmutatja magát az őt szeretőnek, kijelöli helyét és megtanítja önmagára.

Mint Paul Valéry, Paul Cézanne, Nicolas de Staël vagy Fernand Braudel, Jean Grenier is a Mediterráneum odaadó szerelmese lett. Pedig nem akárhonnan származott: Bretagne gyönyörű vidékéről, északnyugatról, ahol a leg-hosszabbak a nappalok, és ahol a hűvös tenger az apálydagály végtelenül lassú mozgásában kilométereket gyalogol, hogy elérje a szárazföldet, és amint elérte, azonnal újra visszainduljon. De ami van, ami eleve adott, az, főként fiatal fejjel, mindig fojtogatóbb és elviselhetlenebb, mint az, ami nincs, ami lehetne csak. Grenier

nem tudott megelégedni ezzel a zord szépséggel, amely, talán azért is, mert túlságosan ismerős volt számára, nem szólt hozzá, nem beszélt vele. És ahogy más szeretőt és szerelmet keres,

hiába, egész életében, vagy könyvet, ismeretet, vagy apát és anyát, úgy indult meg, ezzel a kétségbeeséssel a fiatal breton táj és haza keresésére, mert hite szerint minden embernek van egy éghajlata, ami az övé, ami lelkének megfelelő, és ami igazi hazája, még ha nem beszéli is az ország nyelvét, még ha soha nem lakott is ott, és rövid élete során egyszer sem láthatja. A megtalált idő! Grenier számára az utazás látni tanulás, csodálat és felismerés. A táj Maja fátyla, amelyet tilos fellebbenteni – de azt hinnünk is tilos, hogy a valóság vele véget ér.

Ez az a pont, ahol Grenier és Camus útjai bizonyos értelemben elválnak, ahogy azt egyébként ők maguk is, kölcsönös és egyre mélyebb tiszteletük ellenére, vagy éppen azért, tisztán látták. Az abszurd fogalma kapcsán írta Grenier Camus-nek 1943 tavaszán: „Az Ön műveinek – sokkal inkább, mint életének – mozgatórugója az a már-már erőszakos vágy, hogy ne csapják be, az ettől való iszonyatos félelem, ami miatt örökké védekező állásban van. Az egyetlen igazság, amit Ön annak nevez, nem más, mint hogy az ember véglegesen és mindentől frusztráltan él. Ez talán szörnyű igazság, de van olyan is, ami ellentmond ennek: például a lélek és a szerelem örökkévalósága, melyről Spinoza beszél, és nemcsak azért, hogy „vigaszt” találjon. Nem abszurd dolog egy eszméért élni, éppen azért nem, mivel a világ maga abszurd, és érte és általa élni teljes abszurdítás.” Camus válasza: „Mindig is közösséget éreztem azokkal, akik megpróbálták az élet örökkévaló pillanatait megragadni: ne gondolja, hogy lelkemet teljesen vaknak érzem. Magam is megtapasztaltam a lélek és a szerelem örökkévalóságának ritka pillanatait. Számomra azonban másról van szó, szomjamat talán nagyobb, mint a türelmem. És mindenkinek a saját útját kell járnia... Talán egyszer sikerül majd elérnem azt az egyensúlyt, ami egyesíti a szerelmet a fájdalommal, és igazsággal ellensúlyozza a szorongást. Ugyanúgy örülni az árnyéknak, mint a fénynek olyan bölcsesség, amely semmit nem tagad meg többé – ez az, amiben reménykedem. De nem vagyok még kész rá, és ez most egyetlen bizonyosságom.”

A kérdés nem az, hogy létezik-e másvilág, a valóság láthatatlan, felemelő mása, hanem az, hogy miként érhető el. Ha Camus-nél csodálattal látjuk a harcot, amit az ismeretlennel vív – csalás nélkül, könyörtelen őszinteséggel – a megváltás végtelenül bonyolult és kiismerhetetlen lehetőségéért, hogy elvesse vagy elfogadja azt, akkor Grenier írásaiban azt az egyszerűséget bámuljuk, amelylyel a legmindennapibb dolgoktól megkapó természetességgel, egyetlen mozdulattal az örökkévalóságig nyújtózik. Camus radikalitása, ahogy Grenier rámutatott, abban áll, hogy nem a boldogságot akarja és követeli, hanem az igazságot, szinte mindenáron. Grenier radikalitása, ahogy erre már Camus bevezetője is felhívta a figyelmet, abban áll, hogy az égről, a tengerről, az éjszakáról, sírfeliratokról, macskákról, városokról, emberekről ír, de közben az élet legszemélyesebb és legtitkosabb problémáit érinti,

szinte észrevétlenül. A létezésben Grenier számára épp az az abszurd, hogy az isteni mindenütt jelen van, olyan nyilvánvaló erővel, hogy aki nem látja meg, az csak önmagára vethet. Olyan ez, mint amikor látjuk a dolgokat, mégsem ismerjük fel a fényt, amely mindent láthatóvá tesz: mint amikor önmagunkat megvalósítva elveszítjük az egész világot.

„Aliquid amplius in sylvis quam in libris”, mondja Grenier Szent Bernáttal: az erdőben több bölcsesség lakozik, mint a könyvekben. Az ember többre hivatott, mint pusztá önmaga, nem csupán arra, ami lehetséges számára, hanem a lehetetlenre, az istenire, és a táj, először egyetlenegy, aztán végül minden táj és minden dolog, erre tanítja az őt szemlélő embert. Jean Grenier utazása Bretagne-ból Provence-ba, Itáliába, Algériába és Egyiptomba ennek a belátásnak, mintegy hazatérésnek, megtérésnek a képe: a megszárt, impresszionista fényből való átvándorlás a Mediterráneum gazdag, egyöntetű, mindent eldöntő, színes fénykötegébe. Kilépni egy tájból, s egy új világ ígézetében megtapasztalni azt a csodálatos igazságot, hogy „kevésbé becsüli magát az, aki azt hiszi, hogy elég azzá válnia, ami ő maga.”

Van-e nyelv erre a csodálatra? És sikerül-e Greniernek megtalálnia ezt a nyelvet, amellyel hitelesen elmondható? Camus, minden tisztelete ellenére, valószínűleg olykor túl könnyűnek találta ezt a költőiséget, megoldatlannak, folytathatatlannak, és a történelem bizonyos értelemben őt igazolta: Isten nevében akár Istent is megtagadó folytonos harcát az igazságért. Grenier írásaiban azonban – pontosan abban, ami ma idegennek tűnik benne, zavarónak és tökéletlennek – talán azt az evidenciát szerethetjük és tanulhatjuk meg újra, azt a feltétlen igenlést, amely mégiscsak tetten érhető, meghökkenítő egyszerűséggel kint és bent, az isteni – az élet és a halál kettős, egymástól elválaszthatatlan tapasztalatában vagy elgondolásában, egy antik sírkövön, egy mór teraszon vagy egy cisztercita kolostorban. Ahogy Gide írta *A földi táplálékok* lapjain: „Istent nem kell máshol keresned, mint mindenütt.” És ugyanő: „Akármerre indulj is, mindenütt Istent találsz. Isten az, aki előttünk van.”

A fiatal Jean Grenier 1924-ben, huszonhat évesen került Nápolyba, majd 1930-tól a háború kitöréséig még délre vonult. Algírban tanított, itt lett a nála tizenöt évvel fiatalabb Albert Camus filozófiatanára, mestere, majd barátja. 1948-tól Egyiptomban élt és dolgozott, és élete végén került vissza előbb Lille-be, majd Párizsba, ahol esztétikai előadásokat tartott a Sorbonne-on. 1971-ben halt meg. Már könyvei egyszerű felsorolásából is sejthető, hogy nem volt híve a specializálódásnak: hátrahagyott egy bevezetést a taoizmusba, egy életrajzi ihletésű könyvet Nápolyról, esztétikai előadásainak anyagát, egy verses imakönyvet, egy elmélkedést a választásról és a szerencsétlen egzisztenciáról, egy visszaemlékezést Camus-re, egy tanulmányt a kortárs festőművészetről, naplókát, vázlatokat, feljegyzéseket és a Camus által csodált és dicsért útirajzokat. Egy élet tényei, művek, utak, barátságok, szerelmek, háborúk. Ennek a nagyszerű írónak három írását nyújtják át most a fordítók szeretettel, mintegy kóstolóként, az ismeretlen olvasónak.¹

¹ A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Jean Grenier: *Inspirations méditerranéennes*, Gallimard, Paris, 1998.

JEAN GRENIER

Bevezetés Provence-ba

Máshol élni! Ez minden fiatal legelső álma. Vajon elhiszi-e, hogy vágya ott majd beteljesül, s hogy létezik egy hely, ahol lehetséges szeretni és boldognak lenni? Kigúnyolja azokat, akiknek ilyen kérdések járnak a fejében. A fiatalságnak megvan az a kiváltsága, hogy saját maga igazolását önmagában találja meg. Annyiban hisz, amennyiben létezik, és semmi szükségét nem érzi, hogy bizonyítsa annak a létét, amiben hisz.

„Mi hasznát vennétek, kérdezi Don Quijote a kereskedőktől, akik ódzkodnak attól, hogy látatlanban a legszebb nőnek kiáltsák ki Dulcineát, mi hasznát vennétek, ha bemutattam nektek őt? Egy nyilvánvaló igazságot nem nagy dolog beismerni. A fontos az, hogy higgyetek benne, elismerjétek, fölesküdjetek rá és megvédjétek anélkül, hogy látnátok őt...”

A serdülők csillapíthatatlan lendülete ez. Enélkül a túláradás nélkül nem volna élet az élet, de micsoda boldogság tudni, hogy ez: lehetséges! Én magam csak akkor kezdtem el élni, amikor megtanultam, hogy van más, más, mint mindaz, ami körülvevett vagy inkább fojtogatott. Mert fiatal korunkban, hacsak nincsen hatalmas, szertelen életünk, hiába próbáljuk meg a jól ismert képekkel betölteni magányunkat. Csak az álom marad...

A hideg, párás ég alatt felcseperedő gyerek számára az antikvitás felfedezése meghatározó élményt jelent. Hogyan? Hát létezik egy világ, ami nem egy isten, nem egy bölcs, nem egy gép vagy egy gondolat, hanem az ember kedvéért készült, amit emberek alkotnak és ami emberi mértéket követ? És ahol mégis tetten érhető (az, aminek a mi időnk olyannyira híján van) az isteni mindent betöltő jelenléte! Később, a költői képzelet nagyszerű művei nyomán megsejtettem azt, ami az emberben hatalmasabb, mint ő maga: árnyékát. Hogy is tudnám elfelejteni Lamartine alkonyait! Egy nap, Turner *Childe Harold zarándokútja* előtt beleéltem magam a fiatal utazó szerepébe, amint a mandulafenyők árnyékában egy szép gyümölcsökkel, szép emberekkel, szép folyókkal, szép fákkal teli boldog völgyet és a völgyön szétfutó, a világot áttetszővé alakító fényességet szemlél... Lehetséges volna, hogy egyetlen pillanat visszaadja mindazt, amit valaha elveszítettünk?

Létezik az égnek, a földnek, a víznek valami megfoghatatlan vegyülete, amely mindannyiunk számára más, és amely éghajlatunkat adja. Ahogy közeledünk felé, lépteink egyszerre könnyebbek lesznek, a szívünk felderül. Az egyébként néma Természet hirtelen mintha dalolni kezdene. Ráismerünk a dolgokra. Mint a szerelem első látásra: vannak tájak, melyeket ha megpillantunk, hevesebben ver a szívünk, melyek édes szorongás és hosszú élvezet ígérését hordozzák magukban. És létezik barátság a rakpartok köveivel, a vízcsofogással, a szántás hűsével, az alkonyat felhőivel.

Számomra a Földközi-tenger volt ez a táj.

Él egy nép, egyugyanazon nép, a Földközi-tenger kikötőiben Marseille-től Konstantinápolyig, mezítlábasan a rakpartokon, a naptól és az ánízstól égő arccal, hajlott háttal a narancsládák súlya alatt, azonnal készen az erőszak vagy a szenvedély bármely gesztusára. Nappali élete látszólag lázasan telik, pedig valójában alig akad tennivalója. Éjszaka viszont a komor hangulatú házakkal és régi templomokkal teli, piszkos ágyruhával fellobogózott szűk utcáskák egy végtelenül vonzó ünnep díszleteivé változnak át annak a szemében, aki ezekkel a szabad életet élő emberekkel, akik nyomorúságuk által váltották meg szabadságukat, rokonságot érez – még ha nem is lehet biztos abban, hogy ők maguk kérnek-e ebből a rokonságból. Vonzó témája lehet a tárcaírásnak az, ahogyan az itt élők minden reggel készen állnak arra, hogy nekivágjanak a tengernek, és ahogyan minden este készen állnak arra, hogy eljuttassák pénzüket a bárpultokon; ahogyan három havonta új életet kezdenek. Engem azonban nem életük kalandos része ragad meg, hanem boldogságuk titka.

Azt gondolnánk, hogy szenvedélyesek, és valóban azok. De mi az, amitől lángra kap bennük a szenvedély? A nap, a szerelem, a tenger és a játék – csupa olyasmi, amit senki el nem vehet tőlük. Bosszú vagy hajótörés miatt mindenük odaveszett? A tenger és a szerelem egy örökkévalóságig az övék marad. Holnap, holnap talán minden rossz jóra fordul, és egyébként már a jelenlét maga is... Az öböl íve, akárcsak egy ölelő kar, micsoda vigasztaló látványt nyújthat egy kiábrándult szívnek!

A tér szívhez szóló elrendezése adja a mediterrán vidék lelkét. A tér: mint a vállak haj-

lása, mint az arc kerekége. S az idő mértékegysége az, amíg egy fiatalember elfut a parti főveny egyik felétől a másikig. A fény jelleget ad és formákat teremt. Minden az ember dicsőségére van itt: dicsőségére és vesztére. S ha ilyen nagy az ember jelentősége, az azért van, mert tetteinek végső díszlete, a táj mögött, a halál. A táj és a halál itt egymást magyarázzák. A vágy kontúrajait egyedül végességének éles, folyamatosan jelenlevő érzése adja. Ezeknek az erőknak a metszéspontján született meg a tragédia filozófiája.

Szókratész kétségkívül az emberi létezés fénypontját jeleníti meg. De már elítélték (meg akar halni). Tegnap még rakodómunkásokkal és tettekész fiatalokkal kóborolt az utcákon, holnapra csak egy névtelen holttest marad belőle. Ma viszont, börtöncellájában, az emberiség legteljesebb formáját testesíti meg, a földközi-tengeri vidék legfényesebb sikerét. Barátaival folytatott utolsó beszélgetéseiből, melyek annak a két útnak a metszéspontján zajlanak, melyeket minden ember bejár, többet tanultam, mint Bossuet összes „nunc erudimini”-jéből.

•

Nem kell nagy erőfeszítést tennem ahhoz, hogy felidézzem azokat a boldog éveket, melyeket a földközi-tengeri partokon való utazással töltöttem. Ezek az évek szüntelenül előtttem vannak. A meleg éjszakák Algír lapos háztetőin, a sirokkó, mely akár egy forró vágy, kiszáritotta ajkaimat, az olasz táj csillogása és az emberek lázas izgalma: az élet pazar csodái ezek, melyek nem maradhattak hatás nélkül rám.

A görög vidék az, amire, ha beszélnem kell róla, nem találok képeket. Egy érzés tör fel bennem képek helyett: olyan ez, mint amikor valakibe beleszeretünk, és egyszerre mintha egyre kevésbé látnánk őt, képe ugyanolyan mértékben halványodik el szemünk előtt, ahogy jelenléte szívünkben erősödik. Lemeztelenített tájak, sziklás emelkedők, templomok, akár apró, törekeny játékszerek. Valami végső, a nagy fájdalomhoz hasonló leegyszerűsödés. Azonosulhatok a bennem élő emberrel. Végre elhagyhatom a mindennapok hazugságait és szemtől szembe állhatok saját emberségemmel. Végre megszabadulhatok önmagamtól, végre megtérhetek önmagamba! Hát mégis lehetséges ez a barátság!

Provence-nak kétségkívül kisebb az ereje, de több benne a gyengédség. Ma is emlékszem arra a tavaszi reggelre, amikor leszálltam a párizsi vonatról, és felfedeztem azt a varázslatos vidéket, amit a Dom sziklái vágnak ketté. Napokat töltöttem a folyó, a síkság és a Palota szemlélésével, és a táj úgy mutatta mindig más arcát a nap sugarainak hajlásszöge szerint, akár a tenger. Azóta még nagyobb szépségeket fedeztem fel: Arles és a Baux vidékét, amelyek, mintha ökölbe szorított kezükben tartanák, magukba fogadják azt a ragyogást, amit Avignon terít szét a tájon, Lourmarint és Port-Clos szigetét, és még mennyi mást! De az avignoni vidék az, ami ténylegesen megszerettette velem a dél-francia tájat, és ha csak az áttetsző májusi fényben tudom viszontlátni ezt a vidéket, az annak köszönhető, hogy ebben a hónapban ismerkedtem meg vele, és az érzelem szempontjából egyedül az első benyomás számít. Azt hiszem, létezik egyfajta mély és

láthatatlan egység Provence és a tavasz között, csakúgy, mint Luberon és az ős között, ugyanúgy, ahogy mindannyiunk életében van egy időszak, amikor képességeinket, melyek létünkben szunnyadnak, minden erőfeszítés nélkül meg tudjuk valósítani, egy kor, amiben először és utoljára felismerhetővé és szerethetővé válunk, nem másért, hanem pontosan önmagunkért.

Provence-ban tájak és műemlékek lettek barátaim. A dolgok és a létezők egyetlen tömböt alkottak számomra: ugyanannak a természetben és az emberi világban megnyilvánuló alkotói akaratnak a kifejezéseivé váltak. Egy föld, ami valaha római volt, persze nem is tud más dolgokat megdicsőíteni, mint azokat, amelyek mindenre „igen”-t mondanak. Ember az emberrel csak az alapítás kedvéért társul, a barátság az, amiből a városok épülnek, ugyanúgy, ahogy máshol a barátság rombolja le őket. Ezen a földön mindenki építésznek születik. A román művészet és a reneszánsz itt az antikkkal egybenőve azon dolgozik, hogy a szellemet visszaterelje önnön léte súlypontjához. S a táj maga konstrukció (hogy ezt a szót használjam, mellyel oly gyakran visszaéltek és amely itt mégis örökké divatban marad). Szeretem ezeket a négyszögletes tornyokat a zsúfolt ég alatt. És milyen szép a ciprus függőleges íve és a föld vízszintes vonala által alkotott derékszög! Feljük és az antik romok, román kori kolostorok felé közeledve egyszerre lecsillapodik bennem a tagadás vágya, a szociális formák iránt érzett viszolygásom. És amikor Henri Boscótól megtudom, hogy Cental bárója a Tour d'Aigues-i kastélyának (amit pusztán azért építtetett, hogy itt fogadhassa szerelmét, Valois Margitot) minden ajtajára ezt a jelmondatot vésette:

SATIABOR CUM APPARUERIT

akkor nem tudok ellenállni annak, hogy ezt a mondatot magam Provence-ra alkalmazzam. Ha csak megpillanthatom, minden vágyam teljesül.

•

Hogy magamra találtam ezen a vidéken, ezekben az otthonokban, az minden bizonynyal annak köszönhető, hogy szűkebb értelemben vett szülőházam elhagyása nemcsak hogy káros nem volt, hanem egyenesen szükségessé vált számomra. Meg kellett tagadnom öröklött isteneimet, hogy újakat fogadhassak el. El kellett indulnom megkeresni a magam éghajlatát, nem tehettem meg, hogy lemondjak erről: a lemondás a legtöbbször egész egyszerűen gyávaság. Végző soron azonban lázadó sem voltam. Csak azért hagytam el Bretagne-t, hogy Provence-é lehessenek. Azért utasítottam vissza egy babonás és erőszakos hitet, hogy elfogadhassam az egyensúly és a remény által színesebbé tett, de mégis ugyanazon hitet. És ami a családi kötelekeket illeti, egy mindentől elszakadt embert látok magam előtt, aki új barátokat vagy ismeretlen embereket hív meg az esküvőjére. De nem ez áll-e már az Evangéliumban is? Miért találnánk ki új dolgokat? „A menyegző ugyan kész, de a meghívottak nem voltak rá méltók. Menjetek ezért ki az útkezesztedőzésekre, s akit csak találtok, hívjátok meg a menyegzőre!” Az elszakadás csak annyiban szükséges, amennyiben gyógyulást és új egészséget ígér. Elátkozottnak, páriának, bohémnak lenni talán nem más, mint a lehető legkönnyebb utat választani. Egyedül az ad indokot arra, hogy elhagyjuk hitünket egy dologban, hogy egy másik dologban hihessünk: ez az egyetlen módja annak, hogy elkerüljük, hogy ostobák legyünk... És ami ebben a pillanatban a legnagyobb ámulattal tölt el, az az, hogy talán (mondom: talán) nem létezik *elégséges ok* eldönteni azt, hogy éppen ebben a dologban higgyünk és ne egy másikban. Hogyan lehetséges tehát, hogy azoknak, akik ebben vagy abban a dologban hisznek, mégis sikerül megragadniuk a lényegét, míg a pusztá tagadásból élőknek ez nem sikerülhet? Hogyan lehetséges, hogy ők értenek, élnek és szeretnek? A többiek pedig nem?

Ha tehát, elvágva minden köteleket, ahhoz, hogy élhessek, újakat kell alkotnom, akkor ez hadd történjék meg azon a vidéken, ahol megszentelték a győzelmet¹, ahol összebékítették a Szent Szűzt Dionüszossal², ahol a templomokat még becsben tartják³, ahol egy-egy domb megannyi akropolisz, és ahol a sziklával körülvett öblök görög kikötők. Igen, szeretem ezt a kételtűséget, élvezem ezt az egyveleget. A lánc elszakadt, újra meg

¹ Montagne de la Sainte-Victoire (szó szerint a Szent Győzelem hegye).

² Ventabren templomának felirata: Virgini Deiparae Dionysoque. Természetesen Szent Dénesről van szó.

³ Vernégues.

lehet kötni. Emlékszem, amikor két évvel ezelőtt Sylvacane kolostorában jártam, a marhaistállóvá átalakított keresztfolyosón az ökör és a szamár egymás mellett legelésztek. A Gyermeket várták: a születést – az újjászületést –, az örök megújulás jelképét. Túl sok bennem a sötétség ahhoz a mérhetetlen fényhez képest, ami szólít: gyakran borzalmasnak látom az életet. Pedig milyen szépek a kezdetei! És nap mint nap újrakezdődik.

Cseke Ákos fordítása

Medinai éjszaka

Vannak céljuktól el nem tántorítható szellemek. Egy esős nap Tuniszba érkezett egy művész, és örömmel gondolt arra, hogy az igazi Kelettel való első találkozásakor nem vakítja el színek kavalkádja, amit mindig is el akart kerülni. Csodálom az ilyen állhatalos szellemeket, én azonban erre képtelen lennék. Tudják ők is, nagyon is jól tudják, hogy a világnak felszíni csillogása éppúgy lényegét alkotja, mint megsejtett igazságai. Biztos léptekkel haladnak az egyszerűség felé, akárcsak a számtani műveletek, amelyek semmit hozzá nem adnak és el sem vesznek a mennyiségekből. Ugyanígy a szellem sorsa sem más, mint fáradhatatlan menetelés a semmi felé. A világegyetem tengerén kivett hálónkat halászbárkánkba visszahúzza csak víztócsa kerül el lábunk előtt. A misztikusok elhagyják a kikövezett utat: nem ígéret, hanem boldogság övezi a tájat, ahová vezetnek bennünket. Elég néha elfordítani a tekintetünket, elég néha lovunk apró botlása – enélkül elmegyünk valami mellett, amit egész életen át fáradhatatlanul és oly sok csalódás közepette kerestünk.

Tunisz arab negyedében egyik éjjel valósággal kerültem a világosságot. Lámpától lámpáig, a hold fényében botorkálni vágytam. Bolyongás volt ez csupán, ám ahelyett, hogy a sötétség magába nyelt volna, a teljesség és a fény különös érzése áradt szét bennem. Eleinte tapogatózva mentem előre a szűk utca szorosan egymáshoz simuló, a pénteki temetői tömeget idéző fehér házai között, majd egyre biztosabb léptekkel haladtam. Minden egyes lépésnél újabb fátyol hullott alá. Egy zsákutca mélyén időnként mint ha meg-megcsendült volna valami – a magány ezüstharangja, amely lelkemben szüntelen visszhangzott.

Leila – a név azt jelenti: éjszaka. Az arabok imaként veszik szájukra e szót. Szinte látom a költőt, amint elragadtatásában az ódon, fehér városfal mentén vakon követ egy kísértetet. Meg-megtorpan, ám tovább hallja a kísértetet, amint fülébe suttogja a forrás vizeként tovacsörgedező és összemosódó szavakat. Langyos estéken az ember összekuporodik az arab kávézó gyékényfonatain, vágy és emlékezet pedig nem töri meg a percek időtlen folyását. Múlt és jövő nem bírnak többé jelentéssel, a járókelők jövömenése pedig bolondságnak tűnik. Vajon miért hagyják, hogy életük egy olyan pantomim részeként morzsolódjon fel, aminek jelentése a feledés homályába veszett, mozdulatai pedig gépiesen ismétlődnek?

Nem pusztán az éjszaka hétköznapi varázsa tölti be ma lelkemet. Van úgy, hogy az Éjszaka, az örök és teremtetlen Éjszaka, ha nem hátrálunk meg a fal előtt, amit tudásunknak emel, bevezet minket egy, az első pillanatban számunkra ismeretlennek tűnő világba. Tétovázunk, meg-megtorpanunk, hiszen ahhoz szoktunk, hogy akadály nélkül haladhatunk előre. Félünk, hogy a varázslatos élményű Éjszaka nem alakul-e át minden biztonságot maga alá temető végtelenné. Ám ha félelmünket legyőzve egyesülünk az Éjszakával, ott jóval többre lelünk, mint a költőket elringató derű tengere, hol a szívek együtt dobbannak: „Szeresd, amit én szeretek, s ami engem szeret: a vizet, a felhőket, a csöndet és az éjszakát.” Másról van itt szó. A forrás vize, a csillagok ragyogása, a hús kőlapok és a friss víz, minden, amit arab és perzsa költők megénekeltek – nem ez az, ami minket ma este érdekel. Bármilyen szépek is, e dolgok számunkra csak mint jelképek lehetnek fontosak. A Kelet sem akarta nekünk soha másként közvetíteni őket, mint jelképeket.

Az Éjszaka a Teljességet nyitja meg előttünk: egységbe fogja a dolgokat, amiket a nappal elválaszt egymástól. A dolgaink közé féltékenyen bekigyózó fény idegenségüknek és egymástól való különbözőségüknek érzését kelti bennünk. Ám mikor leszáll az éj, a dolgok a maguk egységében mutatkoznak, akár a viharban hánykódó hajó utasai.

Az Éjszaka fedi fel előttünk annak titkát, ami oly sokáig rejtve volt előttünk, és amit addig fáradságot nem kímélve kerestünk. Ő az, aki a medinai síkátorokban való bolyongásunk közepette megsejtet velünk egy nálunk hatalmasabb dolgot. Vajon az Éjszaka élménye csakugyan ennyire meghatározó lenne? Mindazok, akik készek voltak beleveszni egy őket meghaladó valóságba, és akik az önmaguk iránt táplált szeretetük által megértették, hogy a saját magukról alkotott ideál elérhetetlen, és azt másokban sem fedezhetik fel: olyanok ők, mint az érett gránátalma, melynek héja föl pattan, és magvai mindenféle szétgurulnak. A magány és az önszeretet oly mértékben átjárja őket, hogy végül az Abszolútumra lelnek. Kevésbé becsüli magát, aki úgy hiszi, beérheti azzal, ami ő maga.

Az ember beleszédül az érzékek feletti világ gondolatába, és kételkedni kezd saját emberi sorsában. Megkérdőjeleződik minden, ami létezik. Mindent el kell hagynia annak, aki meg akarja tudni, hogy mi a Semmi. Ebben a helyzetben vannak olyanok, akik valamely abszurd eszme köré szervezik életüket: lázas lobogással vetik magukat olyan tettekbe, amikben nem hisznek, és az emberi lét olyan átalakulását remélik, amiről eleve tudják, hogy megvalósíthatatlan. S noha legalább addig megfeledkeznek a halálról, amíg életük megváltoztatásán fáradoznak, olykor sikerül belátniuk: nem tettek mást, mint hogy az egyik semmit a másikra cserélték föl. Akár a szerencsejátékos, aki a játékszabályok megváltoztatása ellenére is folyton veszít. Mások ugyanakkor az üdvözítő sebként magukban hordott úr azonnali megszüntetésére törekednek. Emberi tett elismerésüket nem válthatja ki. Csodálattal látják viszont, hogy a marokkói házak tetejéből kifejezetten azért hagynak ki egy követ, mert így akarnak utalni az ember alkotta dolgok tökéletlenségére.

Ahelyett, hogy tagadnánk, lássuk be: az ember nem elégedhet meg magával, ha önmagán túl akarja keresni azt, ami az ürességet betölti. Éjszakai sétáim során mintha a Próféta köpenyének egy darabját ragadtam volna meg. Ábrahám – mondja a Próféta –, midőn az éjszaka árnyai körülölelték, meglátott egy csillagot és fölkiáltott: „Íme az én Uram!” De a csillag eltűnt a szeme elől. Akkor azt mondta: „Nem szeretem azokat a dolgokat, amik elillannak.” Látta fölkelni a Holdat, és azt mondta: „Íme az én Uram!” És mikor a Hold is eltűnt az égről, így kiáltott fel: „Ha az én valódi Uram nem irányította volna lépteimet, még mindig tévelyegnék.” Látta fölkelni a Napot, és azt mondta: „Ez az én Uram! Ez már valódi nagyság!” De mikor a nap lenyugodott, így kiáltott fel: „Ó népem! Bálványimádások bűne nem szennyez engem!”

Ez Mohamed medinai útjának lényege. Hátat fordít a fénynek és mindennek, ami más szemében ragyogó. Tekintetét az éjszakába veti, és ott leli meg a lét legvégső értelmét. Abban az éjszakában, ahol más halandó eltéved, biztos léptekkel halad egy új fényesség felé, melyet egyedül ő lát, ám amit végül egész népe számára láthatóvá tesz. Különös, hogy minden nagy lélek sorsa magány és számkivetettség, mielőtt álmait törvénné teszi. A valóság átalakulásának vagyunk tanúi: olyan ez, akár a nappal észre nem vehető, ajtórésen kiszűrődő fénysugár, mely akkor ragyog föl teljes valójában, mikor a város fé-

Orovits Mihály fotója

neyei, az ég csillagai és vágyaink örökké lobogó tüzei kialudtak már. Ezekben az órákban úgy tűnik, hogy az ember kísértetté válik, és a többi kísértettel való bolyongásai során egyetlen jelenlétre összpontosít, mert minden más csak önnön hiányában van jelen.

Désfalvi-Tóth András fordítása

Mediterrán inspirációk

Olaszország

A római tájon

Szeretem felidézni azt a Karácsony éjszakát, mikor Chateaubriand a holdfényes Rómában bolyongott: „Az éjnek e csillaga... sápadt magányába zárva halad Róma néptelen negyedein át, üres utcákat, tereket, kihalt kerteket világít be fényével, monostorokat, ahol már nem hallatszik a cenobiták hangja, kolostorokat, melyek éppoly lakatlanok, mint a Kolosszeum oszlopcsarnokai...”

Chateaubriand és a hozzá hasonlók útját a magánynak ez a mámoros érzése kíséri. „Magányőrült vagyok”, mondta egyikőjük. Egyhangú dallamot énekelnek, amelyet mindegyikük a maga számára komponál, függetlenül az őket körülvevő dolgoktól és emberektől. Ez segíti élni őket, és csokorba szedni az élet virágát, azt a virágot, amit a spanyolok nagy leleménnyel „soledadnak” neveznek. A foglalkozások közül nem azok-e a legelviselhetőbbek, ahol dúdolni lehet munka közben? Így észrevétlenül költészettel elegetjük a munkát, és örömtelivé tesszük a kötelezőt.

De minden magányos sétálónak szüksége van egy múltbéli társra, éppúgy, ahogy a növényeknek a jó földre. Róma bája lehetne-e ilyen lenyűgöző, ha megszabadítanánk a múltnak e hatalmas súlyától, mely szinte maga alá gyúri az utazót?

Ha pusztán a Tiberiszt és a pontini mocsarakat tekintjük, a vidék csupán fénye s mély szomorúsága által marasztalja a lelket. Most úgy tűnik, még ha senki sem volna az utcákon, a világnak akkor is ez volna az a városa, hol legkevésbé érezné magát egyedül az ember.

Ha a nap első óraiban teljes magányban a Palatinusz romos oszlopai között sétálunk, mégis sokkal inkább társaságban érezzük magunkat, mint Londonban, a Piccadillyn, vagy bármely nagyváros legszélesebb utcáján. Különös, egyszerre bizalmas és nemes beszélgetés kezdődik az árkádokkal, a szökőkutakkal, a templomokkal és az éggel, mint-ha órákat, napokat tölthetnénk így... Soha nem vagyunk egyedül.

Rajtunk múlik, milyen társaságot választunk. De nagyobb, színesebb társaság nincs, mint amit Róma kínál. A Piazza di Spagnán arra a szobára gondolunk, ahol Casanova egykor a virágáruslánnyal lakott, s bármerre nézünk, egy emlék, egy jelenlét születik újjá a szemünk előtt. A Császárok Rómája, a Pápák Rómája, az olasz Róma tart felvonulást előttünk. Reggel gregorián mise a Szt. Péter-templomban, este koncert Hadrianus fürdőinél. Nappal a márvány fehérsége, éjjel a kutak csobogása.

Élők közt sokkal inkább egyedül érezzük magunkat...

Lényegülése során az ember egyre inkább előnyben részesíti az állatok társaságát az emberekével szemben, később pedig a növényekét minden mással szemben: az erdő témája lehet egy egész életnek. De tanúra mindig szükségünk van, legyen bármilyen messze is. Egy tanúra, mint a Primitívek képein, mint Giotto freskóin: valakire, aki bár mozdulatlan, távoli és rejtőzködő – de figyel minket.

Tanú, amint a sivatag legmélyén élő cenobiták számára is tanú a Megfeszített. Ha nincs bizalmasunk, gyóntatónk, jobb híján beérjük oly látvánnyal, mely mozdulatlansága révén a szemtanú szerepét tölti be.

Szent Heléna szigetén Napóleon nagyságát az a felirat adja, amit egy csupasz sziklán hagy hátra, a tenger határtalan horizontja előtt.

Olyasvalaki, mint Chateaubriand, jobban átérzi a tanúskodás szükségességét, mint bárki más. Tivoliban, egy sírfelirat másolása közben megjegyzi: „Mi lehetne mindennél hiábavalóbb? Olvasom egy kövön a gyászoló szavakat, melyekkel egy ember egy halottnak adózott; azután ennek az embernek is eljön az ideje, és lám, kétezer év múlva itt vagyok én, sűrű magányban tanulmányozom ezeket a sírfeliratokat, én, ki egyaránt közöm-

bös vagyok az iránt, aki sír és az iránt, akit sirattak, és aki holnap örökre eltávozom erről a vidékről, és hamarosan a földről is.”

És mégis, mindennek ellenére, egész élete, egész életműve az ellenkezőjét igazolja; éppúgy, mint akármelyik más művészé.

Legyen bármilyen elhagyatott is, elhagyatottsága tanút kíván. Végül is nem ez a művészet lényege? „Azért jöttem, hogy tanúskodjak”- mondja az író, azért, hogy megszabadítsalak benneteket a rátok nehezedő súlytól. Nem tud meggyógyítani minket; de hálásak vagyunk neki azért, hogy észrevette balsorsunkat... Szenvedünk, és azt szeretnénk, hogy szenvedésünkről tudjanak.

A holtak maguk is tanúnak tekintik az élőket. Így figyelmeztetnek minket:

„Vándor, ki gondtalanul haladsz el mellettem, te is bizony ide jutsz majd, hiába sé tálsz tova”.

Szépszóval kérlelnek minket, és ha el tudnánk olvasni a római utakat szegélyező feliratokat, lépten-nyomon az emberiség egészéhez érezhetnénk magunkat közelebb:

„Éltem, s előttem éltek más ifjú leányok. De ennyi elég. Bárcsak az, aki e feliratot olvassa, távoztában így szólna: Crocina, legyen a föld könnyű számodra. És ti, kik éltek rajta, legyetek boldogok.”

Semmi keserűség, hanem az érzés nagyfokú nemessége, mert igazán nemes dolog hallgatni magunkról és mások javát akarni. A legkisebb nyoma sincs a lélek szüntelen követelőzésének, mely amennyiben jogos, nyomban mérgezni kezdi a méltatlankodót, ha pedig indokolatlan, akkor nem más, mint az alacsonylelkűség jele. Meglepőnek tűnhet ma már, hogy a szülők kétévesen elhunyt gyermekük sírjára ezt írják: „Te, ki olvasod e feliratot, élj, viseld jól magad, szeress és szeressenek téged addig a napig, mely számodra kijelöltetett.”

Egy fiatalon elhunyt leány azért könyörög az arra járóknak, hogy ne gyalázza meg csontjait. Egy bizonyos Paternus feleségét dicséri, aki „nagyon jóságos, nagyon tiszta, és nagyon ritka”, emellett pedig „kellemdús és életvitelére nézve rendkívül egyszerű volt”, majd így folytatja:

„E dicséret arra való, hogy mindazok, akik elolvassák, megértsék, mennyire szeretjük egymást.”

Egyszerre zavarba ejtő és csodálnivaló ez a nemeslelkűség és ez a bizalom az eljövendő emberek irányában.

Nagy kár, hogy nem olvashatjuk már ezeket a sírfeliratokat az utak mentén úgy, ahogy a rómaiak teheték, és hogy tudós művekhez kell fordulnunk azért, hogy fáradságos munka árán megtudhassuk azt, amit egykor bárki egy szempillantás alatt elolvashatott.

Megint magam előtt látom a Lateráni Bazilika és a Monte Albano csúcsai közötti vidéket, azt a hatalmas, valaha sivár, de még mindig eléggé kihalt területet, mely délutánonként orgonaszínbe öltözik. Ah! Hogy szerettem a Via Appiának ezeket a mohával tarkított kőlapjait és ezeket a mandulafenyőket, melyek árnyékukkal hangsúlyozzák a sírok napsütötte magányát!

Hogy lehet az, hogy keresztény létemre szívem összeszorult a hideg katakombák látán, viszont Cecilia Metella sírjának látványára felderült? De keresztény vagyok, mert katolikus, és ez egyben római is jelent; azt azonban, hogy mi az ember, nem tudom; Rómában úgy látom őt viszont, ahogyan hozzám eljutott, gyökereivel, humuszával együtt, és itt a keresztény csak követi azt, ami előbb görög, és aztán római. Mi is lennék bármelyikük nélkül?

Van valami gyöngédség azok társaságában, akik a síron túlról szólnak, amikor az evilági hang már fájdalmas vagy haszontalan volna. El kell ide jönnie mindenkinek, aki Bossuet-vel szólva „élete és halála közé gondolatnyi csöndet álmodik”. E feliratok nem tekinthetők tudós irodalomnak, még csak eredetinek sem. Tudjuk, hogy régen is léteztek bevett szófordulatok a sírkőfaragóknál, mint ahogyan ma is; a családok kiválaszthatják a fájdalmukat leginkább kifejező szavakat. De manapság aligha marad egyéb, mint egy „mennyei angyalka” (ha kisgyerekről van szó), vagy egy „minden elmúlik, csak az emlék marad” (fontos személyiség esetén).

Közelebb áll hozzám, még ha ezrével elterjedt is, az a felirat, mely így emlékezik meg egy nőről: „Sosem volt rideg azokhoz, akiket szeretett”.

A szokásos dicséret: „Fonta a fonalat és vigyázott a házra”- magába foglalja mindazt, amit elmondani szükséges.

A népi érzés frissességét egykor nem fakították úgy meg a szokások és a tanult nyelv, mint a múlt század során. Vissza kell térni ehhez a mindig újonnan fakadó forráshoz. A

nagy írók, munkájuk eredményeképpen rátaláltak saját kifejezőmódjukra, amely lehet, hogy egyáltalán nem a nekünk tetsző; a népi irodalomban azonban az anyag többszörös és jól alakítható, az ember könnyedén szabhatja azt saját érzéseihez. Ilyenek például az andalúz „coplas”-ok, az érzelmek e kimeríthetetlen forrásai.

Miközben a római vidéket jártam, egy másik országra gondoltam, távoli pihenő- és elmélkedőhelyekre. Magam előtt láttam El-Kettar temetőjét Algírban, galambok fehér röp-tét a dombon. De ott a fény sokkal keményebb, az ég kékje pedig fakóbb. Ettől még hosszasan sétálhatunk, egészen megfélekedve az időről és arról, hol vagyunk. A forró évszakban, péntekenként itt jönnek össze a mór asszonyok beszélgetni. A sírok megkapó kontrasztot mutatnak a Via Appia sírjaival. Valóban igaz az, hogy az emberi személy ott veszít jelentőségéből: nyomát egy egyszerű kőlap őrzi, néha még név sincs rajta. Felső részén a sír ki van mélyítve, hogy összegyűjthesse az esővizet, a madarak itatásához.

A muszlim ember haláláig meghitt viszonyban él a Természettel, és embervolta ekkor sem számít többet az Abszolútummal szemben, mint élete során. Halálában egyszerűen csak még inkább egybeolvad az elemi dolgokkal. Mélyebbre hatolva a déli tájakon, mikor a sötétzöldben játszó vidék iszapossá válik, az ég színét veszti és a déli ragyogásban a legfinomabb árnyalatokat veszi fel a fakó háttér előtt, előfordul, hogy a poros utak mentén, földkupacok tetején, olykor földbe állított kövekre bukkanunk. Mintha valaki abban lelte volna örömét, hogy kavicsokat szór szét, ahogy az ember magot vet; pedig sírhantok közt járunk. M'zab környékén csupán széttört agyagedények jelzik a halottak jelenlétét. Nincs itt más, csak a föld és az ég; nappal a fény, éjszaka a csillagok ragyogása.

Mire szolgálna itt a nyelv, mire volnának jók a feliratok? E folytonos szembenállás, véget nem érő összefonódás, ég és föld fogadalom és féltékenység nélküli egyesülése előtt csak a csend maradhat meg, csak a csend hordoz némi jelentést, minden beszéd hazug és fellengzős. Ezért az arab ember itt jártában szívesen szakít egy szál virágot, amit magához vesz, mert az mindannak képe, aminek el kell vesznie, amit nem lehet múlhatatlanná tenni.

Az efféle magatartás számunkra sajnos lehetetlen. Nagyszerűségét megérezhetjük ugyan, meg lehetünk győződve mély igazságáról, de nem tudjuk életünk vezérfonalává tenni. Róma, az antik Róma mindig is eszményi hazája marad annak, ki élni és halni férfiasan akar, aki, jól tudva, hogy az élet csupán tűnő árnyék, mindennek ellenére valóságának tekinti e tüneményt. Az európainak, a mediterrán embernek ki kell fejeznie önmagát; és mikor életét hátrahagyja, akkor is ki kell fejezze eloldódását attól, ami talán csak játék volt, de olyan játék, amely mert összetörött, örökre elveszett.

Keserűség és büszkeség keveréke ez, sztoikus reményvesztettség:

„Íme, az örök lakhely és az örök boldogság, mindabból, ami enyém volt, az egyetlen, ami igazán az.” Az epikureusok közül néhányan elég földhözragadtak, mikor megjegyzik, hogy amit innen magukkal visznek, csak az, amit megittak és megettek, és hogy minden egyéb elveszett. Végeredményben ez ugyanaz a gondolat, a teljes lemondásé. De micsoda távolság e kortársak között, micsoda szakadék, ha a keresztényekre gondolunk!

Hol van az örök élet reménye, amit e felirat oly árnyaltan fejez ki: „Éltem, igyekeztem örökké élni”¹

Egy pogány csak ennyit mond barátjáról, akinek sírhantot emelt, szándékosan talányos formában:

„Itt van és nincs itt.”²

De tévednek azok, akik az ókori rezignáltságot közönynek tekintik. Számos olyan sírfelirat van, amely mély érzelmeket közvetít, a legnagyobb egyszerűséggel. Egy fiatalasszony, akit idejekorán egyedül hagyott a férje, azt a nagy boldogságot kéri, hadd találkozzék vele álmában, mielőtt még a halált követően vele tarthatna:

„Kérlek, ó legszentebb Manesek, gondoskodjatok az én kedves férjemről, és legyetek nagyon elnézőek vele az éjjeli órán, így tegyétek lehetővé, hogy láthassam, és hogy engem a sors kezeibe adhasson, hogy én is mielőbb, a legbékésebben és a leggyorsabban követhessem őt.”

¹ Vixi, festinans vivere semper.

² Hic est – et non est.

Aligha tudjuk eldönteni, mely felirat elgondolkodtatóbb, ezek az oly fennkölt és odaillő szavak, vagy azok, melyek gnómikus tömörségükben az élet és a halál feletti rendkívüli dominanciáról tanúskodnak:

„Nem léteztem, léteztem, többé nem létezem, semmit nem bánok...”

Vagy más formában:

„Hajdan nem léteztünk; megszülettünk, azután, íme, e nyugalom, mely az elsőt idézi... Mindezt tedd most félre és légy boldog.”

Az első felirat egy tizenhét éves lány sírján olvasható. Ehhez hasonló sírfelirat Lambèse-ben egy veteránt idéz:

„Azelőtt nem léteztél, most létezel, majd újra megszűnsz létezni. Itt van a hazád.”

Hic est locus patriae

Ha belegondolunk abba, hogy életünket utazásainkban, betegségeinkben és találkozásainkban a legkiszámíthatatlanabb véletlenek uralják..., hogy egy régi, igaz képpel szólva, egyik bárkából a másikba vettünk, anélkül, hogy valaha is eljutnánk a kikötőig..., hogy bizonyos távolságból szemlélve elmúlt éveink üresnek és hihetetlenül haszontalanak tűnnek... ha arra gondolunk, hogy legjobb akaratunk és terveink ellenére, anélkül, hogy megvalósíthattuk volna a számunkra fontosnak tűnő dolgokat, meghalunk távol mindazoktól, akiket szeretünk, egy kórházban, idegen nyelven beszélő emberek között, érthetetlenül magunkra hagyva, akkor erőt vesz rajtunk a rémület.

Olykor azonban e vég mind közül a legszebbnek tűnhet. Végre, nincs már több eljátszandó szerep! Végre visszatérünk a föld, a víz, a tűz és a levegő közé, az örök nyugalomba, amit csak az emberélet kavart fel!

Igen, ez nagyszerű.

De ugyanúgy szép, ha az, aki művészetére nézve a legkomolyabb elvárásokat támasztotta, ugyanezeket életére nézve is fenntartja és így az eljövendő nemzedékeknek egy tökéletesen megmunkált, míves serleget kíván örökül hagyni, a festői öblök, a remekbe szabott szobrok és az emberi intelligencia nagy műveinek mintájára.

Holnap talán már arra készülünk, hogy arcunkra por hullik, és maga alá temet a névtelenség szakadéka. Ma azonban, ebben a csendes magányban, amit még e római vidék fest elénk, nagyon is érezzük, hogy nem a halhatatlanná levés gyerekes vágya hajtotta azokat, kiknek nevét és jelmondatait olvassuk, hanem az embernek emberrel való ősi együttérzése, a testvéri érzületnek az a fajtája, mely egy alaktalan és ingatag világban szeretne megalkotni valamit, amit ha az ember a szívéhez szorít, iránytűvé lehet számára.

Veronától Sevilleig

Az Üresség

Itália egyedülálló módon valósítja meg az ember körüli ürességet.

Az ember itt vágyakozásainak tárgyával kettesben marad.

Nézzétek csak ezeket az „eszpresszójuk” és pohár vizük mellett órákig ücsörgő embereket.

Titkos szenvedélyükön kérődznek, mely évek óta fogva tartja őket és amely talán sosem nyer beteljesülést.

Csak olyasmiről beszélnek, ami közömbös számukra.

Hogy Olaszországba menjünk, mondotta H. B., ahhoz nagyon boldognak vagy nagyon boldogtalannak kell lenni.

Különös ironia ez: az északiak Olaszországba „szórakozni” jönnek. Jobban tennék, ha a Hyde Parkban maradnának a Selfridge's áruház alkalmazottaival együtt.

Ami engem illet, döntöttem; soha vágyakozni nem fogok más után, mint amit nehéz megszerezni; a *tiltott* az egyedüli, mely a *szent* érzését felkelti, az egyedüli, ami a boldogságtól sírva fakaszt, mert sosem hittük volna, hogy elérjük.¹

Milyen gyönyörűek ezek az akadályok köztem és szerelmem között! Megajándékoznak a helyrehozhatatlanság érzésével! Előtte: lehetetlen; utána: soha többé.

A vágyak örökkévalósága – a kínok örökkéartósága.

¹ A *je* és a *moi* inkább, mint a többi személyes névmás, csupán számtani jelölések. Mindig az ellenkezőjét hisszük.

Nápoly: az öböl görbe íve olyan szép, hogy az ember kényelmetlenül érzi magát ilyen tökély láttán. Hézagot keres, légrést – a lélegzet, az élet lehetőségét. De megvonják tőle.

Csak ezekért a pillanatokért élünk, amikor átszakad a vékony hártya, mely önmélyünk titkát mindennap elrejtí elölünk. S a nagy szomorúság kútjaiból dal fakad.

Folyvást alulértékeljük magunkat. Zsákutcába taszítva szegénység, betegség, magány és kivettség által, örökkévalóságunk félreérthetetlenül megmutatkozik.

Így tehát elkerülhetetlen, hogy legvégső sáncaink mögé üzessünk.

Az Éjszaka

En el silencio de la Noche. Ez a tangócím mindig eszembe jut, másokkal együtt: *Tengo ganas de llorar, No te enganes*, etc. Egy gyöngéd, nosztalgikusabb világ hívásai. Nyújtsátok ki kezeteiket, máris elillannak.

Voltak napok, mikor nem lehetett többé okoskodni, emlékezni, írni vagy beszélni. (Voltak napok? Nem: szinte mindennap.) Már értem, miért: bizonyos képek mindent elhalványítanak.

Hídon átkelve, a nő így szólt a férfihez (mindketten nagyon fiatalok voltak, de a nő még a férfinél is fiatalabb): „Vessük le magunkat együtt, akard?”

Vannak, akik ezt sosem fogják megérteni; vannak országok, ahol megfogalmazhatatlan az ilyen őszinte beszéd.

Némely napokon (szinte mindennap) nem hallottam többé semmit meg, már nem tudtam semmire figyelni: bizonyos ritmusok elborítanak mindent.

Csak alkonyatkor mentem el otthonról. Az éjben volt a világosságom; az éjszakám a világosságban volt.

Párma: egy szalon (francia kertek, rokokó templomok, Corregge fakó festménye), egy temető.

Micsoda unalom!

Ez az unalom ébresztette és táplálta az első szenvedélyeket.

Egy monoton életet nem lehet megérteni, csak ha képesek vagyunk a szeretetre.

Csak ha arra gondolunk, hogy az intelligencia, a szeretet, a szépség, mindez az ürességen nyugszik. Hogy elég egy agyvérzés ahhoz, hogy a szerető számára minden érv eltörlődjön – minden ürügy az életre! Olaszországban mindig Ivan Iljicsnek, Tolsztoj figurájának helyzetében vagyunk, aki épp az imént tudta meg, hogy halálos beteg.

Nincs másutt népművészet, csak Spanyolországban és Oroszországban: ott, ahol a nép hú maradt magához. Olyan országokban, ahol a pangás és a nyomor annyira tartós volt, hogy általa mindenféle bőségézés lehetségessé vált. A művészetben van egy virágos pillanat, mely sosem tér vissza; de némely nép, ártatlanságánál fogva, képesnek tűnik e pillanat elnyújtására.

„Lascia le donne e studia la matematica”¹. A velenceinek Rousseau-hoz intézett szavai itáliai életének minden indítékát aláássák. Az északi ember pontosan azért megy oda, hogy életében egyszer megtudja, mi az a szenvedély és elfelejtse mindazt, amit korábban tanult.

Sírfeliratok

Mindegyikük a dicsőség és a világ hiábavalóságáról tanúskodik. A legszebb az, amelyet a múlt nyáron Veronában olvastam: a Szent Zénó-kolostorban Bivilaqua († 1568) sírjára volt írva: „Éltem. És, ahogy mondják, szép dolog, hogy a hírnév tovább él, de miért, hacsak nem, hogy még egyszer meghalhassak. Elég, hogy egyszer eltávoztam az Úrban az ítélet napjáig, midőn majd látni fogom testemben is az Urat, Megváltómat”.²

¹ Ez Faust ellentéte.

² „Vixi. At pulchrum est, ut aiunt, fama supervivere, sed quid tum nisi iterum ut moriar? Satis est semel periisse in Domino usque ad censorium illum diem quo in carne mea videbo Deum salvatorem meum.”

Ez a gondolat, hogy a hírnév az életnek szinte csak éppoly röpke meghosszabbítása, mint amilyen maga az élet, hogy a híres ember arra ítéltetik, hogy hírneve hanyatlásakor még egyszer meghalljon, nagyszerű kifejezésre talál e szavakban. Mire jó? Mondja Bivilaqua. Bőven elég egyszer meghalni, az ítéletnapot várva. E beszéd nem reményvesztettségről árulkodik, inkább férfias beletörődésről, annál is jobban megérinti az embert, mert a bizalom és a szeretet megnyilvánulásai követik.

Egy másik felirat egyfajta szentség utáni vágyat árul el, a nagyság nosztalgiája helyett. Ezt a Sevillai Szent Katalin Rend templomának bejáratánál találjuk, két percre a leglármásabb tértől. Az igazat megvallva, senki sem figyel fel rá, mert egy sírkőre van vésvé, amit az ember a templomba lépve lábbal tapos: „Aqui yacen los huesos y cenizas del peor hombre que ha habido en el mundo. Ruegen a Dios por el.”

Ki lehet hát ez a férfi, ki magát a „világon a legrosszabbnak” mondja? Ez Don Juan, vagy legalábbis akit így idéz fel a legenda, mert természetesen „a történelem” megállapította, hogy semmi köze nem volt hozzá.³

Hogy nem ő volt az igazi Don Juan Tenorio, mit számít? – azonban halotti felirata érdekes, és érdemes összevetni Bivilaquáéval.

Ennél a két azonos hitű és gyakorlatilag egymás számára kortárs férfiúnál a hangvételbeli különbözőség számomra elég jól jelzi az olasz és a spanyol temperamentum közötti eltérést. Veronától Sevilláig fellelhető e különbség, mely Dante komolyságát Cervantes őrületétől elválasztja. Mely a hírnév imádatától a kereszt tébolyáig terjed.

Az állítólagos Don Juantól ránk maradt egy *Discurso de la verdad* című írás, melyet úgy látszik, ez idáig sajnos senki sem idézett. Ez a mindössze néhány oldalas „Igaz beszéd” (mely 1917-ben került újra nyomtatásra, és amely bárkinek, aki figyelmesen elolvassa, kétszáz napos bűnbocsánattal ér fel) nem egyéb, mint az emberi élet semmiségén való elmélkedésre szólító heves buzdítás. A szerző olvasójához felszólító módban fordul, állandóan csak ezt ismétli: „Nézd, nézd, kérdjed magadtól, hogyha... akkor te mit mondanál...”

Megannyi szenvedélyes kérdés, mely arra sűrgeti az embert, hogy félrehúzza a mindennapok fátylát, és szemtől szemben szemlélje a halál látványát, az ember számára létező egyetlen és örök „igazságot”, amire már Lucretius oly megragadó szavakkal emlékeztetett.

Mindez csupán beteges ábrándozás volna? Lelket gyötrő gondolatok hada? Nem vagyok biztos benne. Olyan férfiak, akik görcsösen ragaszkodtak az efféle elmélkedésekhez, nem voltak sem erőtlenek, sem tétlenek. Don Juan, Valdes-Leal, Don Quijote, megannyi más legendás vagy történelmi alak (tegyük hozzá, hogy a legenda nem egyéb, mint olyan igazság, mely a történelemnél némileg időállóbb), egyikük sem életképtelenségből, hanem túlradó életrevalósága okán vesztette életét, s ugyanebből kifolyólag akarták az életet uralni is.

A pillanatot, mely Manara szavával élve „a léttől a nemlétig” tart, olyan élesen érezték át, hogy magukat egy szemvillanás alatt a Léthe helyezve el akarták törölni azt. Felélevenedik előttünk Borgia Ferenc története, aki V. Károlynak és hitvesének hűséges udvaronca volt, s akinek alkalmá volt az uralkodópárt teljes pompájában látni. Mikor kiválasztották, hogy a császárnő holttestét Granadába kísérje, s miután véletlenül szembeesült annak földi maradványaival, a látvány lesújtotta, és összehasonlítván az állapotot, melyben ekkor látta (el non ser: a nemlé), azzal, melyben azelőtt ismerte (el ser: a lét), úgy döntött, hogy többé semmi mulandót nem becsül, s ezután már csak Istenhez ragaszkodik. Otthonába térve, életrajza tanúsága szerint, szobájába zárkózott, zokogni kezdett és így kiáltott: „Nem, soha többé nem szolgállok olyan Urat, akit a halál elveaszthat számomra.” Nem a halál szeretete, hanem éppen a rémület van szavai mögött és egy örökélet szenvedélyes vágya.

A mi úgynevezett életszeretünk ehhez képest egyszerű közöny.

³ Don Miguel Manara y Vincentelo de Leca (†1679), mondja az általa helyreállított rend által kiadott rövid ismertetés, „nemes és gazdag Sevilla-i lovag volt”; 21 éves korában feleségül vette Jeronima Carrillo de Mendozát, és példás életvitelt folytatott házassága 13 éve alatt. Felesége elvesztésétől lesújtva, belépett a Rendbe, melynek előbb szabályzatot, majd kórházat adott.

Minden vagy semmi

A spanyolok tévesen ágálnak a „Fekete legendával” szemben, mely földjükhöz tapad. Azon túl, hogy megerősítést nyer művek és emberek által, a pusztá tényeknél jóval igazabb képet tár elénk. (Éppen úgy, mint a keringők Bécsről, a vendetták Korzikáról stb.)

Természetesen Spanyolországot és Itáliát csak annyiban tárgyalom, amennyiben tökéletesen előkészített talaját nyújtják bizonyos érzések virágba borulásának (mint ahogyan India is némely gondolatok számára ideális termőföld). Ezek az érzések persze mindenhol utolérhetnek bennünket – de sehol sem támadnak fel ilyen erővel, és nincs ennyi következményük (értve ezalatt spirituális következményt). Kiábrándult szerelem, csalatkozó becsvágy Párizsban is, Londonban is felüthetik fejüket (még inkább Münchenben, Bécsben), de ott ezer más útja van a kielégülésnek – itt nincs más út...

Áldani illene ezt a szeméret – anélkül, hogy magyarázkodnánk róla azoknak, akik hitvány mód gondolkodva „elfojtásról”, „bukásról” beszélnek –, ezt a lemondást, ezeket az áldozatokat, melyek önmagában megvetendő emberségünkhöz a boldogtalanság megszentelő olaját adják; és amelyek akaratunkat sorsba fordítják, s végül megajándékoznak az egyetlen fontos pillanattal, a nagyság érzésével.

Az embernek önmértékére szabott életet kell keresnie; és mikor erre rátalált, el kell vetnie, mert ilyen élet nincs.

Több van itt, mint a szív és a hús e kétes keverékei. A fizikai vágy és a szerelem egészen különállnak. A fény világosan kiszabja az érzelmek határait: jobban elviselünk egy hibát, mint egy tévedést, inkább elfogadjuk a bűnt, mint a kétértelműséget.

A kockázat

A *Vallomások* egyik oldala nagyon megható (ehelyütt kevésbé érezzük a dicsekvő mazochizmust, mint máshol). Amikor Velencében Rousseau-ba beleszeretett egy kurtizán (mert hasonlít valakire, akit egykor szeretett), Rousseau, a maga részéről érzéki hevülettel telve, az egyesülés pillanatában zokogni kezd, midőn hirtelen arra gondol, hogy ez az elbűvölő szépségű nő, aki magát kínálja neki, nyilvános dolog: „A hatalmasok, a hercegek a rabszolgái kellene, hogy legyenek; a jogaroknak a lábainál kellene heverniük. De íme, itt e nyomorúságos szajha, a köz kényére kitéve. Egy kereskedőhajó kapitánya rendelkezik vele...”

És Rousseau túlzott reményvesztettségétől hajtva keresni kezdi, mi az, ami ennyire megvetetté teheti a szerencsétlent. Genfi moralizmusa tévútra viszi: elképzeli, hogy valamely rejtett testi vagy lelki fogyatékos az ok. Nem vesz tudomást egy jóval elkeserítőbb igazságról: a feloldhatatlan konfliktusról, mely az élvezetbeli és a szerelembeli felteveltség között áll fenn.

Ahhoz, hogy szeretni tudjak egy országot, szükséges számomra, hogy legyen *múltja*. Ezért nem szerettem igazán Algériában lenni. Kevésbé lennék boldog Spanyolországban vagy Olaszországban, a szokások különbözősége folytán, de ha szenvednék, szenvedésem legalább intenzívebb volna, és számomra hasznosabb. Nem a kényelmes életvitel a fontos, hanem a teljességnek – legyen az akár a szenvedése is – a megélése.

Meg kell „szökni”? „Alkotni” kell? A kérdésnek nincs értelme, hiszen mindegyikünknek saját legmélyebb szükséglete szerint kell megválaszolnia. Stendhal Olaszországban megvalósítja magát; Párizsban, Moszkvában elpusztul.

Vannak országok, ahol azt hiszem, nem lehet alacsonyrendűen gondolkodni. A tésták (Itália), a csicsriborsó (Spanyolország) kedvez a test elnyomásától megszabadult gondolatnak.

Olyan életformában, mely a házárdírozáson alapul, a kockázat állandósult boldogsággá lehet.

Akinek megvan az „érzéke” Itáliához vagy Spanyolországhoz, és mégsem kötelezi el magát maradéktalanul, az ezen országok és saját maga felől is teljes tudatlanságban van.

Egy reggel – inkább még éjszakai órán – Sienát elhagyva: a csillagok az égen, a síkságon köd, a szívem tele volt nosztalgiával. A táj fékevesztettnek tűnt. Elárasztva éreztem magam. Átadtam magam özönlésének, mint egykor Leopardi:

E il naufragar m'è dolce in questo mare. (Édes nekem a hajótörés e tengeren).

Róma

A gianicolói Sant Onofriótól, a Montoriói San Pietróból látni Rómát.

Mindent elfelejtettem, amit azelőtt láttam. Csak arra emlékszem, ami szenvedést okozott, mint a bika, amelyik túléli az arénát, és csak a torreádorokra emlékezik, akik megsebezték.

Micsoda öröm, mint kutyának a vízből kijövet prüszkölni, annyi templom, múzeum, emlékmű és érdekesség után, megannyi kinövés után, melyben lelketlen a test és szív nélkül való a szépség, micsoda üdítő öröm a Trastevere közkedvelt negyedében sétálni, a Santa Maria térig, keresztül a piszkos utcákon, rongyos járókelők között.

Nincs több csodálnivaló!

De igen: az izmos fickók akik, úgy tűnik, a régi rómaiak közvetlen leszármazottjai, aztán a nép leányai, a „popolané”-k: alacsony homlok, meghosszabbításában nagyon egyenes orr, napbarnította, gömbölyű arc, széles száj, hosszú szempillák alatt ülő nyugodt, fekete szemek – s még inkább a boldogító ösztönszerűség arckifejezése, a fékezhetetlen életörömé.

Goethe Rómában: az embert itt, mondja, a dolgok súlyának érzése éri utol, valami hűvös mámor, mely az örömet komollyá érleli. Rómában megvan az érett gyümölcs szépsége.

Vádaskodunk, mert unalmas foglalkozást űzünk, mert olyanok társaságába járunk, akik valójában nem érdekelnek, mert lekötöttük magunkat egy helyen, amit nem hagyhatunk el, mert mások számára hasztalan, magunkra nézve káros életet élünk.

Vádaskodunk... de feltéve, hogy nem vesztesnek születünk, csak magunkat okolhatjuk. Végül is az ember, mondjanak bármit is, sorsának kovácsa. Abból, mi számára adott, mindig csinálhat valamit.

Ha Spanyolországba vagy Itáliába az ember azzal a vággyal megy, hogy kockázat nélkül lelje élvezetét, hogy meggazdagodjon, a kényelem és a kellemesség ízétől hajtva, a világ és a társas élet kényeinek vonzásában, és ezenfelül oly akarattal, hogy erőfeszítés nélkül következze be minden, és csak annyi dolga maradjon, hogy asztalhoz ül, akkor elkerülhetetlen a teljes kiábrándulás. De mindent összevéve a fontos nem az, hogy boldogok legyünk (a boldogságot mások számára kell akarni, mert nincs jogunk tőlük semmilyen áldozatot kérni, és az emberek nagy része nem is érdemes többre a boldogságnál), hanem az, hogy akár csak egyetlen alkalommal is megvalósított vagy átélte-e az ember valami jelentőset, valami nagyot.

Minden boldogságaim csupán magok, amelyek nem adnának ki egy rózsafüzért. Minden az enyém lehet, egy pillanat múlva semmim sem marad.

Todo, pues nada. (Minden, azután semmi.)

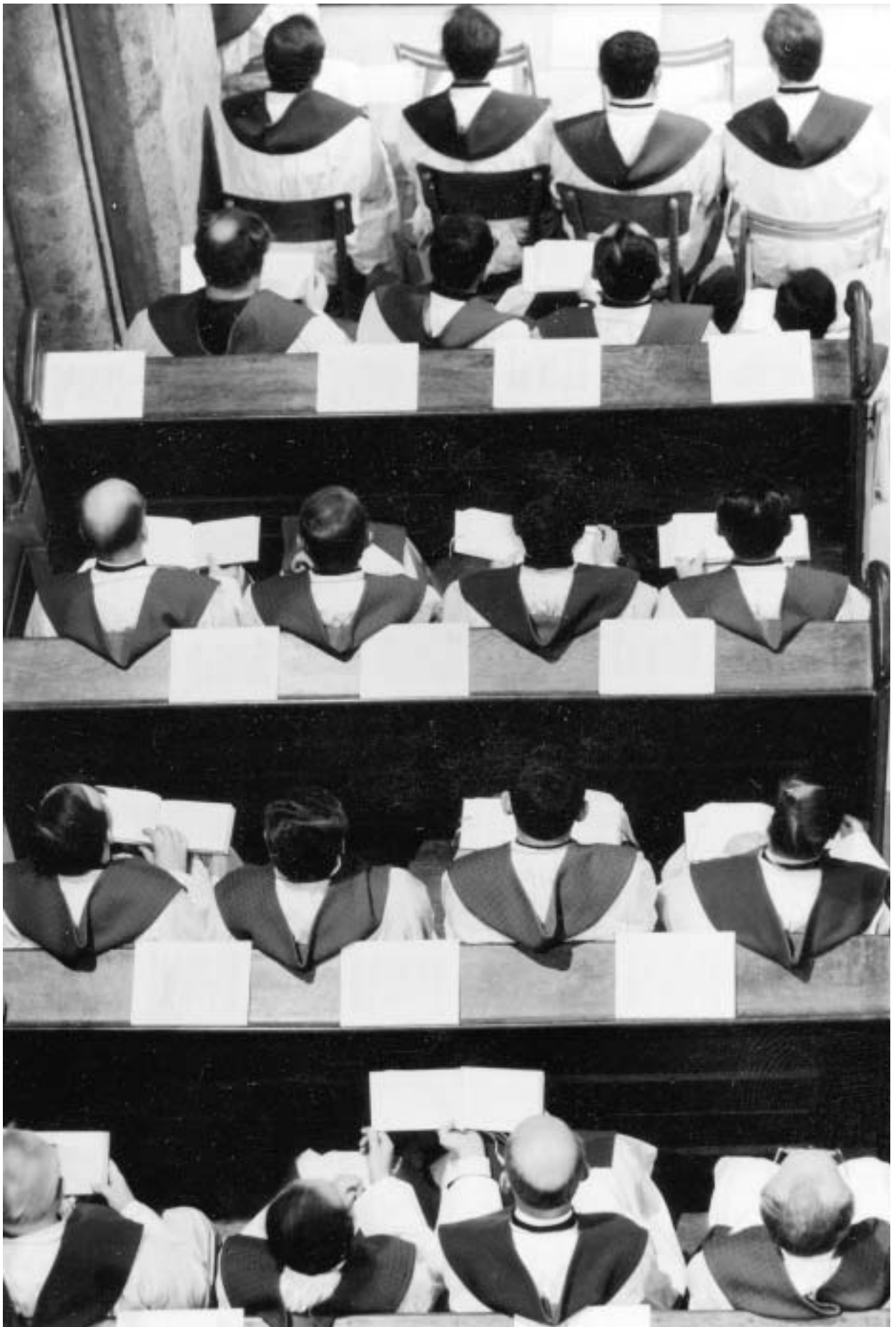
San Miniato, San Lorenzo, Santa Maria Novella kolostorai, vékony oszlopocskák, hűs árnyék,

udvar, ahol fű nő, szűk börtönében a szív végre szabadnak érzi magát.

A Szent Ferenc-kolostorból Fiesoléba: át akarom ölelni e tájat, feloldani magam benne, a megsemmisülésig magamba fogadni.

És néhány óra szemlélődés és szeretet után a vonalak elmosódnak, a fény gyengül, utolér a köd. Semmi sincs többé.

Nagy Zsolt fordítása

KARÁTSZON ENDRE

Gyerekkorunk otthona

II. Kitalálni egy otthont

22. Pikareszk utakon – vele mindig otthon

Nicole-lal élvezet volt katedrálisba belépni, élvezetes volt a katedrálisból kijönni. Utazás, városnézés közben sosem követelt olyasmit, ami a látnivalókra való figyelmet akadályozta. Igazából ellenőrizni nem tudtam, nem is lehet az ilyesmit, de azt a megnyugtató érzést keltette, hogy ugyanaz játszódik le a gondolataiban, mint az enyémben. Mások szemében is az egymáshoz tartozás képzetét keltettük, ami bizonyos védettséget adott mindkettőnknek, és kedvezett a kalandok, viszontagságok aránylag biztonságos kimenetelének. Pontosabban, vele teljes biztonságban éreztem magam, talán azért, mert amikor együtt jöttünk-mentünk, a világnak többé-kevésbé mesejáték-hangulata lett, amilyent az *Óz, a csodák csodája*, vagy az *Alice in Wonderland* teremt a nézők számára. Gyerekkori olvasmányok, gyerekkori szórakozás, az otthoni fedezék. Történhetek furcsa dolgok, ténylegesen fenyegetők is, félelmet csak az keltett bennem, hogy neki valami baja eshetik. Amikor 1974-ben Ammanban, egy se vége se hossza, meredek lépcsőn ereszkedve fentről jordániai suhancok szabályosan megkövezték, vagy halála előtt négy hónappal, mikor az autópályán durrdefektet kaptunk, és a kormány nem engedelmeskedett, a kocsis pedig hol a bal oldali betonfalhoz csapódott, hol meg a másik oldali meredek felé ugrott, és bárki a vakációra igyekvők csordájából belénk ronthatott volna, nem féltem, mert őt féltettem. Ilyen esetekben feladtam minden elővigyázatosságot, pofoztam, öklöztem, fojtogattam azokat, akik uszodában fröcsköltek, jégpályán szemtelenkedtek vele. Egyszer Bolíviában majdnem felrobbantottam egy repülőt. A négyezer méter magasan fekvő La Pazból „menekültünk” kétezer méterrel lejjebb, Cochabambába, Nicole szíve nem bírta a magaslatot, oxigénpalackból lélegzett mellettem, én pedig idegességemben rágyújtottam, azaz rágyújtottam volna, ha egy visító lökős cselcsi nem tépi ki kezemből az öngyújtót. Nem így fogalmaztam akkor, de nyilván attól tartottam, hogy egyedül maradok a világban. Vele nem éreztem magamat sohasem idegenben, és bárhova mentünk, vele mindig hazatértünk.

Nem kell feltétlenül novalisi hangulatot képzelni a csigaházaként magunkkal vitt otthonossághoz, alakmási összehanghoz. New York-i találkozásunk után Bakucz humorizálva azt terjesztette rólunk, hogy olyanok voltunk, mint két hímes tojás. Triviális visszaigazolást Egyiptomban kaptunk, amikor nilusi hajónk Edfuban kötött ki, s beültünk a parton hosszú, fekete sorban várakozó batárok egyikébe egy francia házaspárral együtt. Nicole velük hátra, az ernyő alá került, én a bakra, a kocsis mellé. Nem vettem észre, hogy ez a nyápic emberke különösen megnézett volna bennünket. A semmibe nézett, gépiesen rázva a gyeplőt, de mikor a Horus nagydiploma felé kezdünk kocogni,

egyszer csak oldalba bökött, és csorba angolsággal azt próbálta megtudni, átengedem-e neki az asszonykát ott hátul. Elhűlve kérdeztem, hogy miért. Hát, amíg én a szentélyt látogatom, addig neki szüksége van rá, az ő felesége várandós, *many time no fucking*, szóval azt akarta megértetni, hogy ő nagyon kanos, és boldog akar lenni a hölgygel – *me glad with lady*. Ő a feleségem, jelentettem be, gondolva, ezt megérti. Meg is értette, de épp ebbe kapaszkodott: *you husband, you ask*. Közöltem, nálunk a nők függetlenek, kérdezze ő. Rám vigyorgott maradék néhány fogával, éreztetve, hogy nagy selmának tart. Ezzel magába roskadt. Nézett megint a semmibe. Egyszer csak oldalba bökött megint, felragyogó ábrázattal: *Sir, you also good*. Szóval, hogy akkor én is megteszem.

Lehet, persze, hogy muzulmánoknál ez természetes, a lyuk az lyuk, de számunkra a kötöttségeken magát szemrebbenés nélkül túltevő biszexualitás házastársi egymáshoz tartozásunk mesés jellege előtt fejezte ki elismerését. A dolgok, mikor együtt vonultunk át a színen, valahogy vesztettek súlyukból, mintha a nehezkedés törvényei reánk az átlagostól eltérően érvényesülnének. A bolíviai Cochabambából például továbbmenekültünk a mélyebben, talán csak ezeröttszáz méter magasban fekvő Coroico nevű helységbe. Induláskor a buszra megvettük oda-vissza a jegyet, azt mondták, amikor vissza akarunk jönni, csak szóljunk be az ottani jegypénztárba. Varázslatos faluba érkezünk: banánfák, kolibrik, kolonialis fogadó, melynek árkádjá alatt napszállta után petróleumlámpával közlekedtünk. Két nap múlva Nicole szíve egyenletesen vert, ránk pedig még hosszú út várt. Beszöltünk a jegypénztárba, hogy megyünk. Visszaszóltak: nincs hely. Hogyhogy nincs hely? Kiderült, a busz hetente kétszer közlekedik, és két hétre előre minden hely elfogyott. Tiltakoztunk, fenyegetőztünk, könyörögtünk. A méla indián vállát vonogatta, s a busz alaprajzán mutatta, hogy minden ülés ki van pipálva. *Señor, no hay sitios*. Megvesztegetési kísérletünk szintén csődöt mondott. Vesztelhetettünk volna két hétig kolibrik társaságában, ha Nicole nem mondja neki keserves képpel: Lemaradunk egy nagy lakodalomról Cuzcóban. No erre az alkalmazott szomorú szeme felragyogott. Ódon tintaceruzával berajzolt két félkört a busz folyosójára: *Hé aquí dos sitios, señora*. Szabadok voltunk, bár aztán a négyórás, hajtűkanyarokban bővelkedő hegyi utat egy állapotos nő s egy csicsától ittas, olykor hányó inkacsökevény közé spékelve tettem meg, Nicole pedig a térdemen ült.

Hogy őneki talizmánszerepe volt, az már első közös utunkon kiderült. Spanyolországban töltöttünk egy hónapot. 1960-ban ott lehetett csak a mi szükös diákkörülményeink között utazgatni. Így is többnyire autóstopra kellett hagyatkoznunk, bár Franco országlása idején ott elég ritka volt a forgalom. Mikor Avilát néztük meg, reggel busz-

szal mentünk Madridból, hogy ne vesztegessük időnket, vissza azonban az országútra álltunk in-tegetni. Esteledett már, és még mindig nem állt meg senki. Olasz neorealista filmben látott fo-gáshoz folyamodtunk: Nicole egyedül áll a vártán, Mad-rid határa felé mutogatva, én pedig elbújok egy árokparti bokor mögé. Öt perc se telt belé, ott állt egy hatalmas, pi-ros Buick, benne egy bajszos, pomádés hajú bennszülött, csábmosollyal érdeklődve, merre tart a señorita. Kedvező jelnek véltük, hogy előbukkanásomra a mosoly nem lehe- vadt, hanem hahotába csapott át. *El señor también?* És fel- vett. Láthatólag társaságra vágyott. Kiderült aztán, hogy olyanra, amelyik neki is hasznára lehet. „Marcelo”, mu- tatkozott be, és elmondta hogy a *Cruz Blanca* (Fehér Ke- reszt) sörgyár tulajdonosa. Azért járja most az országot, hogy ellenőrizze, az út menti fogadóiban árulják-e az ő italát. Menjünk be mi is vele, és rendeljünk előre, ő majd meglátja, nem beszél-e rá a tulaj az idegeneket egy má- sik márkára. Az első pultnál volt fehér kereszt, mi is söröz- tünk Marcelo kontójára. Elmondta, a sörgyárhoz Franco segítette, az amerikai meseautót pedig Fidel Castrótól kap- ta, akinek segített, hogy Francótól kedvező kereskedelmi szerződéseket kapjon a kubai szocializmus építéséhez. Ér- dekes szemponttal gazdagodtunk, Marcelo pedig egyéb meglepetéseket is tartogatott.

Az első az volt, hogy ő már nem az első pohárnál tar- tott, és nem mondott le a továbbiakról sem a következő négy söntésben. Sötétedés után száztíz misszall rontott Madrid felé, és kétszer is eltévedt, mert mint mondta, vilá- gosabbra kellene festeni az útjelző táblákat. Aztán megkér- dezte, ráérünk-e: szeretne meghívni bennünket az ő saját bárjába, melyet Franco ajándékozott neki. Igyunk a barátsá- gára. Mentünk inni a barátságra, csak hogy abbahagyja a nyaktörő vezetésként. Hangulatfények közé léptünk, bárso- nyos fülkékben lakozott asztalok csillogtak. A személy- zet mind elének sietett, ő azonban nem bekalauzolt, hanem le, egy függöny mögé rejtett csapóajtón. Pincészerű helyi- ségben hosszú tölgyfaasztalt találtunk, vagy tizenöt szé- kel, a meszelt falakon naiv stílusban festett csatajelenetek- kel. Egy templomra mutatott, melynek tornyából két ab- lakból két géppuskás szitává lövi a rájuk támadó, vörös csillagos osztagot. „A jobb oldali ablakból én lőttem. Ket- ten megmentettük a templomot nagy túlerővel szemben.” Felhúzza jobb nadrágzárát, végig varacoskos forradások látszottak, sok-sok varrat apró hegével. Az ellenség el- pusztult, a bajtársa hősi halált halt, ő elájult, majdnem el- vérzett, a sekrestyés felesége szerencsére elkötötte a comb- ját. Franco hálából adta a bár, és kinevezte ezredesnek.

Elnézést kért Nicole-tól, hogy a lábát hölgy előtt mu- togatja. Barátai vagyunk, hajtogatta nehezen forgó nyelv- vel, meg akarjuk-e tekinteni a sörgyárát is? Nicole azt fe- lelte, adja ide a telefonszámát, majd felhívjuk ez ügyben, de most fáradtak vagyunk, mennénk vissza a szállásunk- ra. Marcelo, ki már a negyedik konyakot hajtotta le, el- sírta magát, ne hagyjuk magára az emlékeivel. Megné- zünk egy jó flamencót. Nicole nagy lélekjelenléttel kikö- tötötte: csak akkor, ha taxival megyünk. Házigazdánk bele- ment. Mert hölgy kéri, morogta. Akkor láttuk először ezt a legapróbb mozdulatig manieristára kimunkált cigánytán- cot, akkor hallottuk először a *cantejondót*, ezt a torokhan- gon előadott éneket, mely elkárhozott lélek üvöltését tol-

mácsolja a gyehenna mélyéről. Nagy hatást tett ránk a hang, Marcelóra pedig a két nagy pohár *Cuba libre*, mely leterítette a padlóra. Kezénél s lábánál fogva vitte ki két pincér. Azt hittük, mehetünk mi is, ő rendezte a számlát. Nem akartuk elhinni, mikor a fogyasztást rajtunk követel- ték. Tiltakoztunk, háborogtunk: addig nem eresztettek el, amíg le nem szurkoltuk spanyol utunk hátralevő részére kuporgatott pénzünk kétharmadát.

Ha tudjuk a telefonszámát, rendezzük vele az ügyet másnap, tanácsolta a pincér, az ezredes urat sokszor vi- szik haza önkívületi állapotban. Nicole előhúzta a cédu- lát, melyen a szám állt. Na, látják, bátorított a pincér, és taxit akart hívni. Rimánkodtunk, ne tegye, inkább rajzol- ja le, hogyan jutunk vissza gyalog a legrövidebb úton szál- lásunkra. Mivel egy kicsit mi is be voltunk állítva, az éj- szakában rágyújtottam a pesetáiból kiforgatott magyar em- ber *cantejondójára*. Két fekete sisakos rendőr megindult felénk. Nicole elmagyarázta nekik, a señor először látott flamencót, és nagyon tetszik neki. Ez tetszett nekik is. El- engedtek. Másnap, rossz alvás után már fél nyolckor le- surrantunk egy nyilvános telefonhoz, hogy senki ne hall- ja a beszélgetést. Pitymallati időpont ez a spanyoloknál. Marcelo kásás hangon bosszankodott az ébresztés miatt, aztán ugyanilyen hangon mondta, hogy semmire sem em- lékszik, aztán bocsánatot kért, amiért nem emlékezik sem- mire. Végül Nicole kicsikarta belőle, hogy délben vár a Puerta del Sol egyik kávéházi teraszán. Széles karimájú szalmakalapban üldögélt ott, hatalmas kubai szivar lógott ki szájából. Egy öt-hatéves kisfiú pucolta a cipőjét. Meg- kérdeztük, ilyen korán kezdik? Marcelo, aki hozzászólt a gyermekmunkához, azt dörmögte, ha még délben sem kez- denék el, koszosak maradnának a lábbelik. Nagy megköny- nyebülésünkre törlesztette adósságát. Aztán elvitt bika- viadalra, illetve aznap Madridban nem lévén *corrida* mű- soron, egy faluba vitt el, ahol tudott egy *novilladáról*, vagyis olyan küzdelemről, amelyen bátorságuk kimuta- tására helybeli legények (*torerók*, vagyis nem felavatott *toroadorok*) vörös törülközőjüket lebegtetve jókora, de még nem egészen nehézsúlyú bikákkal szállnak szembe. Utána egy kertvendéglőben *Cruz Blancát* ittunk az átél- t izgalmakra – az egyik krakélt felborította a dühös állat, de a többi torreadorjelölt odarohant, és törülközőikkel el- terelték a bika figyelmét, így a porban heverőt szúrás nem érte – majd grillezett langusztát ettünk egész különle- gesen finom *rosadóval* öntözve. Később, mikor a langusz- ta elfogyott, már csak a torkunkat öntöztük, Marcelo tel- jesítményben messze le hagyott bennünket, mi meg nyug- talanul búcsúzásba fogtunk, hogy akkor mindent nagyon szépen köszönünk, éljen a barátság, éljen Spanyolország. Benne viszont, amikor látta, hogy végképp búcsúzunk, ma- radt annyi lélekjelenlét, hogy megkérdezze, ráérünk-e más- nap délelőtt még az ő sörgyárát megnézni. Amiről már volt szó. Bennem felébredt az újdonságra kíváncsi ördög, és mondtam, hogyne. Nicole-nak pedig eszébe jutott, hát- ha megy Valenciába egy sörszállító teherautó, azzal mi is mehetnénk. Marcelo szerint indul egy, de csak éjszaka. Az is megfelel, mondtuk.

Másnap délelőtt Marcelo megint kint ült a kávéház te- raszán, megint pucolta cipőjét a kisfiú. Kaptam ajándék- ba egyet Fidel Castro szivarjából. Fenemód mellbevágott, de nem fogtam fel figyelmeztetésnek. Még legénykedtem

is, hogy nekem ez semmi. Inkább a nap zavart: nyár közepén Madridban perzselte már a hőség tizenegy óra felé. Beültünk hát a piros Buickba, mely elvitt a város határába egy vadonatúj téglapépülethez. Örültem, hogy árnyékba kerülök. Rögtön elkezdtük a látogatást a lenyűgözően gépésített üzemben. Úgy emlékszem, az erjesztés után a hűtés következett, s ennek a jegelő szerkezetei olyan hidegek voltak, hogy nem köztük, hanem felettük, a világosságot árasztó üvegtető alatt körbe vezető hídon tekintettük meg őket. Nicole szatyrából előkerült kötött kabátja. Én viszont nem hoztam meleg holmit: átizzadt ingem priznicént tapadt a bőrömrre. Nicole látta, hogy összefogom elől a két karomat, nekiállt hátamat dörzsölni. Marcelo, aki a részletekben kéjesen elmerülve magyarázott, legyintett egyet: katonadolog. Persze, ő gyárosi zakóban volt. Én viszont egykettőre megfázom, ez egyik gyenge pontom. Mikor Marcelo hallotta, hogy vacogok, végre felgyorsította a menetet, de akkor már a baj megtörtént. Belázasodtam kora délutánra, nehezen lélegeztem. A szobánkat feladtuk, a panzió folyosóján belerogytam egy nádkarosszékbe és bárgyún meredtem magam elé. Nicole lement Marcelónak telefonálni. Azt üzenté, küld egy orvost, addig igyák forró tejet rummal. És hogy az orvos a Kék Légióban szolgált, megbízható. Tudom-e, mi a Kék Légió? Valami rémlett, az orosz fronton harcoltak a németek mellett. Nicole felzavarta a sziesztázó panzióst, forraljon tejet. Jó nagy bögrére valót kaptam, alaposan megrumozva. Elbódultam. Gondosan tagolt beszédre riadtam fel. Egy magas, aszott, kecskeszakállas férfi állt előttem két köpcös társaságában. Szóval azt álmodtam, hogy felébredtem a Don Quijotében. Ők azt mondták, hogy mind a hárman kék légiósok, és jöttek a magyar bajtársat gyógyítani. Azt makogtam, én akkor gyerek voltam, amikor ők légiósok. A gyerek is bajtárs, szeretjük a magyarokat, jelentette ki az aszott lovag, s nekilátott mellkasomat sztetoszkópozni. A másik két légiós is fölém hajolt szuszogva a bajtársnak kijáró jóakarattól. Izzadnia kell a bajtársnak, nyilatkozta ki a búsképű lovag időtlen mosollyal. Ha pár órát izzad, estére talpra áll. Ha nem izzad, tüdőgyulladás lehet belőle. Ők most ápolni fognak. Székeket kértek a panzióstól, körém ültek, s amíg én rumoztam, ők konyakoztak Nicole jóvoltából, aki kapott egy üvegre valót a konyhán.

Vagy náluk volt konyak? Nem tudtam ellenőrizni, mert a világháborús kalapácsra kezdeményezői felkaptak karosszékekkel együtt, és vittek egy tábort kórházba. Nicole ott várt a sátor bejáratában. Közelebb érve kiderült, hogy tábori zálogházról van szó, s engem be akarnak oda csapni. Nicole nem akarta beengedni őket, s azt vágta fejükhöz: sokkal többet érek, mint amit kérnek értem. Ők méltatlankodtak, hogy ki fizeti ki a konyakot, és ledobtak karosszékestől a földre. A zajra kinyitottam a szememet, s ők csakugyan nem voltak ott. Nicole megszeppenve közölte, hogy a légiósok kiitták az üveget, és valami katonánótát énekelve otthagytak minket. Megpróbálta visszatartani őket, kérdezte, hogy ki fogja a fogyasztást rendezni. Azt felelték, ilyen kicsire nem kell adni, fő az, hogy a magyar bajtársuk már gyógyul. Lement megint telefonálni Marcelónak, de annak a készüléke nem válaszolt. A rum és az idegfeszültség megtette közben a hatását. Felelevenedve azon törtem a fejem, hogyan lehetne észrevétlenül kiosonni, és már neki is láttunk a szedelődzködésnek.

Erre megjelent a panziós, szedte le a poharakat meg a két üres flaskát. Kérdezte, hogy érzem magam. Köszönöm, mondtam, és valami önromboló erőnek engedelmességgel megkérdeztem, mivel tartozunk. Nicole elképedt. A panziós mormogott, mint aki lassan fejszámolást végez. Újra kezdte, mint aki nagyon fontos összeadással bajlódik. Aztán közönyösen egy szóval válaszolt. *Nada*. Semmit. Örül, hogy valamit ő is tehetett az úr gyógyulásáért. Még mindig a rum hatása alatt kötöttem az ebet a karóhoz: Nem fogadhatjuk el. Legalább a rumot hadd fizessük. – Szó sem lehet róla. Igyanak majd még Spanyolország egészségére.

A barátságra és Spanyolországra, kapcsolódott hozzá a betoppanó Marcelo. Felragadta mindkét bőröndünket, és elvitt egy szomszédos kávézóba. Másfél óra volt hátra az indulásig. Az ő vezénylete alatt újratekődött a rumos-tej-kezelés. Csak izzadjak. Csak gyógyuljak. Ő is kezelte magát, de az ő kúráját ezúttal semmiképpen sem lehetett az enyémhez hasonlítani. Fogalmam sem volt, beteg vagyok-e még, s mindinkább nehezemre esett fogalmat alkotni bármiről. Nicole nem vette észre ezt a belső változást: aránylag megőriztem külalakomat, s egyébként is ő Marcelóval bájtaársalgott. Mikor az indulás órája ütött, megijesztettem teljesen bizonytalan járással. Játékosan belém karolva támogatott, és nyugtatta Nicole-t, az úton kialszom magam, rendbe jövök. Rosszul megvilágított rakodóhelyre érkezünk a Buickkal. Több teherautó között ott állt a számunkra kiválasztott is, előtte két köpcös alak, akikben a délutáni Sancho Pansákat véltem felismerni. Ők tuskoltak fel bajtársiasan az ülések mögötti fekvőhelyre, rám dobtak egy takarót is. A koffereknek is volt hely, az egyik föl is került. Fölszállt a sofőr, akit nem ismertem. Beindította a motort. Az erős motorberregésben mintha Nicole-t hallottam volna: engem hívott. Öszszeszedtem magam és felkönyököltem. Ekkor már azt kiáltotta: *policia*, és igyekezett kitépni a kezét Marcelloéból, aki az éles, kétségbeesett hangra elengedte, és visszaült a piros meseautóba. Rumos megvilágításban is derengett bennem, hogy mi történt. A sofőr viszont csak hosszú ordításunk után fogta fel, hogy a señorita hozzám tartozik. Nem két utasról volt szó, ismételte makacsul. Meg dühösen. Mégis felelesztette végül Nicole-t, a bőröndjét is beemelte.

Kiderültek a következők: Marcelo elvált ember; mikor engem két barátja ingatag állapotban felnyomott az ülés mögé, játékosan megkérte Nicole kezét, azt ígérve, hogy megosztja vele sörgyárát, bárját és a *caudillónak* is bemutatja; Nicole erre azt felelte, hogy ő velem utazik; Marcelo a már berregő teherkocsira mutatott: André egyedül indul. Nicole Madridban marad, és majd megbeszéli a házasság részleteit. De ha Nicole nem óhajt holtomiglant, másnap este ugyanekkor elmehet a következő *Cruz Blancás* járással. Szóval kiderült, vendéglátónk miért nem szólt, hogy vegyek fel pulóvert a sörgyári látogatáshoz. Kiderült továbbá, miért dühödött meg a sofőr, amiért Nicole is betelepedett a vezetőfülkébe. Taranconnál egy rakodótelepre hajtott, ahol egy kifeszett, mélyen dekoltált, begyes menyecske várta integetve. A sofőr zavartan és körülményesen utasított: szálljunk le, mert ő a feleségével akar valami fontosat megbeszélni. A megbeszélés nagyjából negyven percig tartott, melynek során zöldségesládák és baromfiketrecék között ácsorogva azt találgattuk, eredménytele-

nül, hogy Marcelo, aki életét veszélyeztetve megmentette a templomot, s ezzel szabadáá tette magának az utat a mennyek országába, miért akarta üdvösségét kockára tenni egy galád nőbrablással. Az sem derült ki, hogy az indulás felfordulásában hová lettek a kék légiós Sancho Pansák, és hogy miért voltak ketten.

Se füle, se farka ennek a történetnek. Tanulsgként egyáltalán nem lehet levonni belőle, hogy mi jellemezte az akkori spanyol közállapotokat. Valenciából például Barcelonába egy olyan szomorú és megnyerő mosolyú autós vitt, akinek, mikor röviden elmondta, mi történt velünk Madridban, azt mondta, hogy ő ilyesmit csak XVII. századi pikareszk regényben olvasott, mert ami a jelent illeti, az a falangista, bigott, nyárspolgári nyomás következtében egyhangú és eseménytelen. Mégsem volt fölösleges a viszontagságot elmesélni, mert érezteti, milyen összhangban kerültünk ki váratlan kalandokból, melyekbe ketten együtt olyan játékosan keveredtünk, mint ahogyan a székesegyházakban élveztük a kisebb-nagyobb démonok felfedezését. Nicole egy talpraesett baba volt, akiben én gyönyörködtem. Mindent tudott, amit a világ egy nagykorútól elvárt, de tudását olyan gyermeki bájjal juttatta érvényre, hogy ebben a formában a tartalom valamennyire mindig meglepetésként hatott. Az én szememben mindenképpen, évtizedeken át. S mindazok szemében, akikről úgy érezték, hogy örömmel kapcsolódnak az ő kortévesztőre miniaturizált hullámhosszára. Szüleimében például, akik beleszerettek, mikor 1961-ben, egy hónappal házasságunk előtt, felbukkant náluk teljesen egyedül, hiszen akkor én nem mehettem, s akik nem győzték csodálni „felntőthöz illő” önállóságát. Pedig akkor ő már huszonhárom éves volt. Budapesti Winnetouként forgolóó unokaöcsém szemében is, aki szeretett volna Winny the Pooh-t játszani vele, majd mint a Charlotte által mellőzött Werther, úgy sóhajtott utána. Mindenki persze nem engedett a gyermek megvonzásnak. Általában a nagyon hivatalos, komoly emberek figyelemre sem méltatták, attól tartva nyilván, hogy feltámaszt bennük valami helytelent a régen elhantolt kiskorúságból. És bizalmatlanul, olykor ellenségesen viselkedtek vele olyanok, akik nyakukban cipelték halhatatlan gyerekkorukat, csak éppen esetlenül, valóságos liszteszsákként, és irigykedtek Nicole-ra az infantilizmusnak az életbe való választékosabb beillesztéséért. Lehet ezt úgy is mondani, hogy éppen az elevenen megőrzött gyerekkor hatodik érzékével kiszúrták a választékoságban a mesterkéeltséget.

23. Tetszeni vágyásának görcsei – az én tanácstalanságom

Halála után Kibédi Varga Áronnal beszélgettünk róla, s ő annyit jegyzett meg, hogy Nicole-t a franciák bizonyára jobban értékelték, mint a magyarok. Ezt a felosztást szerintem nem lehet általánosítva elfogadni. Egy sereg magyar barátunk, akár nyugati, akár hazai, élvezte a társaságát. Talán a legmeggyőzőbb bizonyíték, hogy akkor is kedélyesen elcsevegték vele, amikor én nem voltam jelen. Il-dikó, az unokahúgom, N. S., Hollandiából, R. P., R. Gy. vagy N. G. Budapestről, J. E. és M. Châteauroux-ból, a Sir-ök Londonból, maga Gyergyai is mind helyet kapott

az ő belső körében. Igaz, könnyebben ment a barátkozás azokkal, akik tudtak franciául, ám önmagában ez nem volt elég. Akkor jött létre közvetlen, jó viszony, amikor úgy érezték, szeretettel veszik körül, s akkor még inkább, amikor elfogadták üdvöskének. Ilyen környezetből bizton-ságot merített, és amikor ő nevetett, meg tudta a többieket is nevetetni. A franciákkal sem alakult másként a helyzet, könnyebbiséget az ő társaságukban legfeljebb a közös szokások, az otthonos észjárás jelentett, mert ettől, elvben leg-alábbis, nagyobb biztonságban érezte magát, és többé-kevésbé azt a visszhangot váltotta ki, amelyet elvárt. Sok-sok barátnöje volt, legalább annyi, mint nekem barátom (a másik nemről később szó lesz), ő azonban jóval többel érintkezett, mint én, aki hol egyetemi munkámba, hol az írásba zárkoztam. Két általam is igen kedvelt kolléganőjével, Anne-Marie-val és Béatrice-szal nevető délutánokat rendeztek, érettségizett diákjai közül többen barátnői lettek, az utolsó két évben kórházi szobája valóságos zárán-dokhelyé vált, és amennyire betegsége engedte, ágya körül társasági szalon alakult ki. Nicole tetszeni akart, mert nő volt, persze, de nem annyira hódító kedvből, mint fé-lénkségből. Ha meggyőződött arról, hogy tetszik, feloldó-dott, és adakozó szívvel, tündérien viselkedett.

Ha úgy érezték, hogy nem tetszik, az együttléttől könnyen katasztrófa kerekedett, nyögvenyelős, kínos merevség. És csak tetézte a bajt azzal, hogy a kedvezőtlen helyzetben is erőltette tetszési kísérleteit, nem valóságos képességeiből merítve, hanem azokat a képzeteket mozgósítva, amelyeknek elképzelése szerint a kívánt hatást biztosítaniuk kellett. Hosszú időbe telt, amíg rádöbentem: ez egyfajta betegség, és, mondjuk, különösképpen francia betegség, mert talán minden európai nemzet közül ők gondolkodnak leginkább a tetszés kategóriáiban, és évszázadokon át ők létesítették az erre szolgáló, leggazdagabb kelléktárat. Szinte magától értetődő, hogy francia pszicho-analitikus, Jacques Lacan hangsúlyozta a tükör szerepét a kisgyerek lélektani fejlődésében, a tükörét, amelybe felkés-zületlenül beletekintve az apróság egyszerre csak önmagát másnak látja, mint amilyennek addig éreztelte, mert azáltal, hogy a képmást rajta kívül bárki nézheti, a néző önmagát kénytelen társadalmi lényként felfogni. Márpedig Nicole a maga társadalmi megjelenésének formája felől szüntelen kétségekkel küszködött, eleinte attól tartva, hogy a megjelenése nem elég imponáns, s valamivel, de nem sokkal később attól, hogy a társadalom felé fordított képén parányi repedések képződhetnek, melyeken át olyasmi derülhet ki róla, amitől megsemmisülhet. Vagyis lélekidomári szakmába vágó esetet képviselt, ám én huszonöt-huszonhat éves koromban ehhez a szakmához egyáltalán nem konyítottam, s az általa kezelt jelenségeket legszívesebben a pedagógia hatáskörébe utalom, ha ezek a jelenségek hajlandóak lettek volna ilyen utasításnak engedelmessé válni.

Kezdődött a fényképezéssel. Nicole bokája a francia átlagnál egy árnyalatnyival vastagabbra sikerült, bizonyos szögekben azonban a tökéletességnek általa roppantul fájlalt hiánya nem látszott, ergo csak ezekben a szögekben lehetett őt fotózni. Ha nem a helyes beállításban kaptam le, orrolt hosszasan, az előhívott képet pedig igyekezett összetépni. Csuklója szerencsére kellően karcsúra sikerült, azzal nem kellett teketóriázni. Reagál így más nő is, per-

sze. Ritkább eset a testmagasság gondja. Százötvennégy centiméterrel latin országban a huszadik század közepén, vagyis a vitaminhabzsolást megelőző korban egy húsz-huszonöt éves lány nagyobb lelki válság nélkül kiegyezett, különösen, ha sportolt. Nicole nem futott, nem tornázott, nem tudott elkapni egy labdát. És egyszer majdnem kórházba kellett vinni, mert valami katalógusból megrendelt egy növesztőszerkezetet, amely eredményt a gerinccsigolyák nyújtásával próbált elérni. Próbálkozott azzal is, hogy méreténél egy-két számmal nagyobb ruhákat vett, hosszabb kabátot, hosszabb szoknyát, amelyek lógtak rajta, az ő tudatában viszont sudárságát juttatták érvényre. Pedagógiai beavatkozásaim viharos ellenállásba ütköztek, különösen kalapügyben. Remekül álltak neki a színes sapkák, kötöttek, pomponosak, ellenzősek, bojtosak. Kacér kis kalapok is keskeny karimával. Vagy karima nélkül, pikáns hajtogatással. Ő a kalaposoknál következetesen a tornyos, kürtös készítményeknél kötött ki, és durcás zokszavakkal illetett, ha a vásárlást akadályozni próbáltam, és ádáz sírással vádolt a már elkövetett vásárlással szembeni kifogásaimért, még a csupán szememben tükröződő fenntartásaimért is. Menyegzői fejéknél is egy többemeletes zikkurátot szemelt ki, s a kítűzött dátumot kis híja, el kellett halasztani, mert megmakacsolva magamat kijelenttem, hogy zikkurátusan nem veszem el.

Végül beérte egy tüllfelhős madárszárnyserűséggel. Anyósom pedig lemondott az egyházi esküvővel kapcsolatosan táplált álmairól. Visszatekintve az 1961-es augusztusra, nem is tudom, hogyan volt szívem a szokásokat megnyirbálnom. Olyan barbár feltételeket szabtam, amilyeneket a franciák a hunok dülő, pusztító fejedelmének tulajdonítanak. Nem volt ebben semmi magyarkodás, hiszen a magyar menyegzőket ugyanolyan kaptafára húzzák, inkább az, hogy idegenkedtem a beavatási szertartás-

tól. Nők és férfiak kapcsolatát magánügynek tekintettem, és visolyogtam attól, hogy ismerősök, meg pláne számomra vadidegenek beleütik orrukat kettőnk kapcsolatába, az emberiség fajfenntartó küldetésének fogadatlan prókátoraiként. Le a közösségi bizalmaskodással, érzelmeskedéssel! Le a színpadias idéetlenkedéssel! A házasságot mérőben adminisztratív cselekedetnek tekintettem, amely lehetővé teszi, hogy együtt lakhassunk, kölcsönt vehessünk fel, és kopogtatás nélkül senki se alkalmatlankodjék nálunk. Ehhez szerintem be lehetett érni az előljárási, polgári változattal, melyre a XVIII. kerületben, a Jules Joffrin téren került sor. Még ezt a gyorstalpaló egybekelést sem vettem igazán komolyan, ahogy ez kiderült, amikor a kerületi polgármester képviselője felszólított, cseréljük ki a jegygyűrűket. Elő is bogarásztam a zsebemben levőt, arra azonban orvul rátekeredett egy cérnaszál, amellyel egy szöggel kilyukasztott telefonérmét a nyilvánosfülkékben a beszélgetés befejezésekor, még a kagyló visszaakasztása előtt ügyes rántással meg lehetett menteni további ingyenes távbeszélések lebonyolítása végett. Közkedvelt diáktükk volt ez a meglékelte tantusz, de akkor egyszer csak a gyűrűhöz akadva ott fityegett bűnjelként az előljáró szemelátára. „Uram”, mondta a sietős férfiú, „valamit el fog veszíteni”. Nicole bájos mosollyal leszedte a cérnát a gyűrűről, de azért láttam, meg van szépenve.

Azt hiszem, ő reszketett leginkább attól, hogy én afféle isten kardjaként valami vad dologgal állok elő. Nyilván megtárgyalta aggályát szüleivel, és rávette őket, hogy feltételeimbe szó nélkül belemenjenek. Anyja lemondott arról, hogy lányát menyasszonyi egyensleppbe bujtassa, én öltöztettem arányosra méretezett selyemruhába, melyben virulva és virgoncan forgolódott. És cinkosan, amennyire a körülmények engedték. Neki volt a legnehezebb dolga, mert a kedvemben akart járni, de szüleit sem akarta

megbántani. Ő győzte meg anyját, hogy mondjon le papról, egyházi áldásról, nászindulóról, apját meg arról, hogy a franciák által meglehetősen lenézett disznósült legyen a lakomában,

nem pedig hal, amit utálok, és ürücomb sem, amit fanyalogva eszem. Úgy rémlik, nagylelkűen felajánlottam cserébe, hogy ők ehetnek, amit kívánnak, mert mi külön macskaasztalhoz ülünk, ahol Nicole-nak felszolgálhatnak persze halat, ürücombot, engem viszont tanúim vesznek körül valamiféle párbajsegédi minőségben. Ha aztán valaki a családból futólag át akar nézni hozzánk, szívesen látjuk. Teljesen neurotikus kikötéseimet előírászerűen betartották, csak Gara László, az egyik tanú zúgolódott, mert neki régi párizsi lakosként a hal meg az ürücomb jobban ízlett volna, s engem paraszti ízlésemért leprovinciálisozott. Valahol a Márna partján ültük a lagzit, a vendéglőről nincs képem, Garáról viszont maradt egy. Közrefogjuk Nicole-lal, ő pedig óriás szemüvege mögül olyan üdvözült mosollyal néz, mintha ő lenne a vőlegény, vagy legalábbis a nászapa. Láthatóan jobban élvezte a lagzit, mint én. Feltehetően azért is, mert az alkalom örvén egy fél napra elszabadult az otthonára nehezedő, zord hangulattól.

Magát a fényképet Nagy Géza készítette, a másik tanú. Parányi magyar ösztöndíjjal jött 1961 nyarán kutatni a Bibliothèque Nationale-ban. Nicole-lal mi avattuk be a diákok árengedményes lehetőségeibe, talán még a lukas tantusz titkára is megtanítottam. Járt velünk a menzára, elvittük színházba, egyszer egy marokkói mulatóba. Egyetemistaként ingyen mehettünk táncos, zenés helyekre, azzal a kikötéssel, hogy nyitás előtt ülünk be pezsgősüveg mellé, hogy az első vendégek azt higgyék, hogy nem ők az első vendégek, és hogy ne hátráljanak ki zavaratan. A marokkóiaknál meg is telt a terem, hamarosan egy hastáncosnő lépett a parketre, és kéjes S betűket képezett halványkék, keleti tüllbugyogóban, valamint köldökig dekoltált selyem mellényben, mely alatt rögtön tejeskávé színű bőre következett. E csábosan fénylő lajbin a gombokat ezüst csengettyűk helyettesítették, s mutatványa végeztével a délszaki delnő végigjárta az asztalokat, gömbölyűségeit háremi csilingeléssel himbálva. Géza előtt is megjelent a két mell, s ő azt hitte, kínálva. Első csengetésre csak elpirult, másodikra düledt szemmel belenézett, harmadikra pedig telemarkos szakértelemmel megragadta. A nő fűjt, mint egy vadmacska, és az elképedt tapogatót mordortalan alaknak (*mufle*) nevezte olyan hangosan, hogy két pincér is asztalunkhoz sietett. Azzal nyugtattam meg őket, hogy az úr a Szovjetunióból jött, ezért nem ismeri a kifinomultabb országok szokásait. Amely szokás abban az esetben azt követelte, hogy a kuncsaft az orra előtt rezgetett két mell közé egy cigaretta formájúra sodort bankót csúsztasson. Szegény Géza! Kétbalkezes megnyilvánulásairól és egyéb szerencsétlenkedéseiről az életben könyvet lehetne írni, amit másrészt jóakarata, baráti hűsége, becsületessége, szellemi képességei nem érdemelnének meg. Mindenesetre Garával kedélyesen elcsevegett, s akkor, ott, engem jólesően tehermentesített.

A maga módján ezt tette a J. házaspár is, E., aki francia szakos évfolyamtársam volt, ő is X-es, csak kevésbé harcos, mint mi voltunk a Sir-ökkel, és M., a felesége, felvágott nyelvű, vidám társasági lény: őt már az emigrációban ismertem meg, s ahogy ők ketten baráti kedvesség-

gel, virágos kedvvel hozzánk telepedtek, azzal a mi elszigeteltségünk elviselhetővé enyhült. Nicole-é is bizonyos szempontból. Gyakorlatilag szociológiából. Rajtunk kívül a vendégek valamennyien anyósom elővárosban lakó családjából és az ő jószomszédáságukból verődtek össze, mert apósom draguignani (provánszi) rokonait anyósom egy régi sérelem miatt nem hívta meg. Töméredek jelentéktelen, szellemileg nem létező ember elsősorban, és csak másodsorban, mondjuk úgy, ráadásul francia is. Ugyanis hasonló összetételű magyar társaságban legalább annyira egyedül éreztem volna magamat. Az én csípős, fonákságokat kiforgató, szívesen széntségtörő, szavakat, gondolatokat kiforgató, mindezt jólneveltségbe rejtő modorom meg-hökkenti, könnyen el is bizonytalanítja azokat, akik a nyelvet – akármelyiket – kevés gondolatuk szent egyszerűségű közlésére korlátozzák. Kiváltképpen a közhelyekre fogódzkodókat. Példának okáért mondhattam volna-e azoknak, akiknek egyetlen mondanivalója az volt, milyen kár, hogy szülei nem lehetnek jelen a házassága alkalmával, mondhattam volna-e, hogy nekem ez inkább jól jön, hiszen tizenkét éves korom óta folyamatosan feszélyeznek a nyilvánosság előtt. Ilyen kijelentésekkel az ember megbotráncoktat, ellenségeket szerez, holott a lagzinak épp az lenne a célja, hogy mindenki egymás nyakába boruljon. Ha az ember következetesen mondja a magáét, logikai törést okozhat a világban.

Nicole könnyebben elviselte családi környezetét, hiszen ebben nőtt fel, és kevésbé volt vadóc. De a szokások tiszteletben tartása közben már régóta hajlandóságot érzett és egyre inkább képes lett arra, hogy úgy gondolkodjék, mint én. Azt is tudta, hogy kihívó gondolkodásmat nem követik visszavonhatatlan tettek. És mindenképpen élvezte a független felfogás szabadító erejét. Aminek ára – az irodalmárok tudják jól –, hogy a matéria tényeire szorítókozó, földhöz ragadt társalgás sűrűjében légszomja támad az embernek, s az a rémképe, hogy elveszti szólásszabadságát. Elvégre ilyen környezetben mindig a képzetebb szellem marad alul, neki kell lemondania fogalmairól, szempontjairól, nyelvi fordulatairól, szemben a habzsoló többséggel, amely általában észre sem veszi, milyen parancsuralmat gyakorol, ha pedig felhívják rá a figyelmét, megsértődik, érzelmi és társadalmi terrorral válaszol. Nicole ekkor már osztotta ezt a nézetet, négyéves kapcsolatunk és maga a bölcsész tájékozódás is fogékonyá tette rá, és az ebből következő feszültségek semlegesítésére, pompás lélektani érzékkel kitalálta, hogy a habzsolók kisebbségi érzésével szemben egy másik, még az övéknél is kényesebb és követelőbb kisebbségi érzésre hivatkozzék. Nem mondta azt, hogy finnyás agyam megpudivásodna a család asztalánál; azt mondta, hogy szegény menekült magyaroknak egymás társaságára van szükségük, hogy kevésbé szenvedjenek az otthonalanságtól, a többiek pedig úgy bánjanak velünk, mint a hímestojásokkal, mert nagyon törékenyek vagyunk, lelki sebesültek, fejlődéssek.

Később ezt az intést arra cserélte fel, hogy azért maradok rendszeresen távol a rokonságtól, mert menekültsorsom miatt kétszer annyit kell dolgoznom, mint a született franciáknak (részben igaz is volt), feleségnek pedig férje mellett a helye. Így a Neuilly-sur-Marne-i közeg aránylag hamar leszakadt rólunk, és egy-két születésnap, kará-

csonyi üdvözlőlapon kívül csupán az apósomékkal való, szintén ritkára fogott érintkezések során kaptunk róluk híreket. Nicole részéről lehet a visszahúzódásunkat társadalmi szabadulásnak is tekinteni, amelyhez fogódzkodót a francia kultúrának a silánytól való borzadása és jómagam nyújtottam, aki az ő szemében a legmagasabb irodalmi választékosságigényt testesítettem meg. Egy francia úgy fogalmazna, hogy a köztársaság jellegzetes társadalmi előrejutás képletéről volt szó. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban nem igényli föltétlenül az előző állomásnak való hátat fordítást. Nicole előtt olyan sorompó emelkedett, amelyen túl légüres térbe került. Válságosabb pillanatokban, kétségekkel viaskodva nem a szűkebb közösségből igyekezett erőt meríteni, hanem engem tekintett példának, holott erőfeszítéseink célja nem egészen fedte egymást.

Engem nem a magasabbra emelkedés izgatott, hanem a színvonal megőrzése és az ehhez szükséges megélhetés biztosítása. Kézelfogható ambíciót jelentett ez, világosan azonosítható eszközökkel. Szorgalmat és némi értelmet kellett társítani hozzájuk, kitartóan teljesíteni, amit a megélhetést biztosító, az én esetemben egyetemi hatóságok elvártak tőlem, és előbb-utóbb elérhetővé vált a kiszemelt eredmény. Kellott persze kedvező hátszél, némi támogatás, legnagyobb szerencsémnek azonban azt tekinthetem, hogy amikor nekiálltam valaminek, nem néztem folyton jobbra-balra, hogy a többiek jobban vagy rosszabul teljesítenek, többre vagy kevesebbre jutnak – azzal törődtem, hogy meg tudom-e valósítani, amit kitzútem ma-

gam elé, és hogy az adott területen képes vagyok-e megütni a mértéket. Önmagammal álltam versenyben, és az első években el sem tudtam képzelni, hogy Nicole, aki saját országában élt, reá szabott törvények védelmében járt utat követett, kevesebb magabiztossággal mozog, mint én. Nem elemeztem világosan, nem is tisztáztam hát, hogy az ő gondja alapvetően a feltörekvéssel kivívható társadalmi tetszés biztosítása. Amit kiszámítani legalább olyan bizonytalan, mint időt jósolni, sőt még annál is bizonytalanabb, mert míg a jó vagy rossz idő nagyjából közmegegyezés tárgya, a társadalmi tetszés legalább annyira függ az alanyi értékeléstől is.

A szociológiából így sodródtunk a pszichológia csapdáiba. Óhatatlanul és felkészületlenül. Sem Nicole-nak, sem nekem nem volt meg ehhez a megfelelő nyelvezetünk. Ő később rendszeresen járt pszichoanalitikushoz, én beértem idevágó olvasmányokkal, melyeket utóbb az egyetemi szövegelemzésekben gyümölcsöztettem, de a kezdetekben, amikor a nehézségekkel először találkoztam, tehetetlennek éreztem magam, ami persze hiányérzetet szült, nem is egyet. Emlékszem, az 1960–61-es tanévben, melyet én Londonban töltöttem könyvtári kutatással és értekezésem első fejezetének papírra vetésével, Nicole a szakdolgozatát írta Rotterdami Erasmus latin nyelvű levelezéséről. Ezt a kéjmámortól távol álló témát ő választotta, és bár a francia diplomamunka négyszer-ötször hosszabb a Magyarországon elvártnál, és ehhez mérten alaposabbnak és elmélyültebbnek kell lennie, sose gondoltam volna,

hogy nem hozza tető alá épp olyan könnyedén és sikeresen, ahogyan addig vizsgáit letette. Karácsonyi látogatásakor Londonban nem is faggtam: ő azt mondta, hogy a munka megy elő-

re a maga útján, én pedig ilyen körülmények között sokkal fontosabbnak tartottam, hogy Erasmus hozzám közel álló szakértőjét a Tower hollójának társaságában lefénképezsem – ami végül is nem sikerült, mert a rohadt madár lomhán és feketén mindig odébb ugrált. Májusban mentem vissza Párizsba, egymás nyakába borultunk, elűságotam, hogy én már az értekezésem második fejezetébe fogok, az elsőt legépelve csatoltam a kutatóintézetbe való felvételem kérvényéhez. Szóval úgy beszéltem erről, mint a megélhetés eszközéről. És csak úgy futólag kérdeztem rá az ő szakdolgozatára, hiszen annak rendben kellett lennie. Talán a negyedik nekirugaszkodásra fogtam fel, hogy egyáltalán nincs rendben: két héttel a beadási határidő előtt alig pár össze-vissza javított, olvashatatlan piszkozatoldal készült el belőle, s egy kazalnyi kusza jegyzet várt feldolgozásra.

Pofonütöttem. Kicsit úgy, ahogy apám adott nyaklevest, mikor intőt hoztam haza számtanóráról, de főleg valami pánikkal keveredő tehetetlenségből. Ez nem lehet. És ha mégis, akkor miért csak most mondja? De miért? Mit csinált hónapokon át? Sose felejtem el a tekintét. Nem sírt, nem sértődött meg: mereven, kifejezéstelenül nézett, mint akinek nincs mit mondania. A hallgatásán még inkább felindultam. Valami oknak csak kell lennie. Nem ment, mondta végül reménytelenül. Pedig menni fog, üvöltöttem, személyes kihívásnak tekintve az akadályt. Másnap elhozta a tervezetet. Elhültem. Aránylag jó gondolatmenet volt, dialektikus felépítéssel, logikus érveléssel. Furcsának csupán az látszott, hogy a kiindulás retorikus kérdései, amelyek a kidolgozást bevezették, elég hamar olyan kérdőjeleknek adtak helyet, amelyek magának a tervezetnek az érvényességében kételkedtek. Egyre több, mind vastagabbra rajzolt kérdőjel szinte magába olvasztotta a tárgyalást, s megjelent néhány önarcképszerű rajz, amelynek lófarkfrizurája szintén kérdőjelre emlékeztető hullámvonalat írt le. Zsákutcába került, de nem képzeltem, hogy személyiségválság miatt. Látva, hogy nincs végzetes összeomlás, javasoltam, készítsük el együtt a befejező részt. Igen ám, csak ő ezt a lépést lehetetlennek tartotta. Mindent újra kell kezdeni. Mi az ördögnek? Mert nem jó. Nem értem. Próbálkoztam azzal, hogy kipipálok minden szerintem megfelelő részt. Fejét rázta. Itt semmi sem jó. Nem elég jó. Kiderült, hogy ő zseniális szakdolgozatot akar beadni. Ha ilyet nem tud, akkor nem ad be semmilyen. Aztán mégis beadott egyet az utolsó pillanatban, az ágyból csöngette ki tanárát, Verdun-Louis Saulnier-t a határidő éjszakáján, aki persze nem is sejtette, hogy ez az általa jelesnek minősített munka milyen lelki kínzókamrából került ki, és hogy csak magát a tartalomjegyzéket háromnapos önmarcangolás, alkudozás, zokogás után volt hajlandó Nicole helybenhagyni. Ilyen állapotban persze játékoságról szó sem lehetett.

A társadalmi sikervágy túlméretezett képzelete a legváratlanabb helyzetekben és pillanatokban zavarta meg arányérzékét. A diáktelepen parányi erkélyünkre virágot

akart ültetni. Három cserép muskátli fért el ott, több nem. Egy nap megjelent egy munkaruhás egyén, és nagy szuszogva behozott három zsákban háromszor húsz kiló virágföldet. Visszavinni az üzletbe nem akarta, az áru ki volt fizetve. Nicole azt mondta, sejtette, hogy kicsit sok lesz, de nem mert kevesebbet rendelni. Hasonló jelenet zajlott le a házasságunkat követő születésnapomon. Párom lelkesen elvonult, hogy bevásárolja, ami egy tortához kell. Hazajött négy liter tejszínnel, a mennyiséggel kapcsolatban hasonló megfontolással, mint a kertészetben. Azt hittem, tapasztalatlan, de nem erről volt szó. Egy nap csomagot kapott, és alá kellett írnia az átvételi elismervényt. Egy szép Parker tollat kapott születésnapjára, ezt vette elő, de nem volt megtöltve. Erre eldobta a lakás másik végébe, kupak nélkül, az aranyhegyet javíthatatlanul kicsorbítva. Imponálni akart a csomagkihordónak.

Utólag ő is elismerte, hogy hajlamos balfogásokra, s ezeken cinkosan összenevettünk, mert illettek játékos stílusunkhoz, ennek humorigényéhez. Azt is mulatságosnak tartottam eleinte, hogy nem hajlandó a lakásban mezítláb járni, vagy ha igen, akkor csupán lábujjhegyen, mert nagyobbak akart látszani, mint amilyen volt. Kis lába lévén, ez a toldás nem sokat változtatott a helyzeten, viszont az ágaskodástól úgy vonult, mint egy magot kereső csirke a kapirgálón. Ez is kuncogás tárgya lett, akár az is, hogy a zuhany alá sem volt hajlandó magas sarkú fapapucs nélkül beállni. A tükör előtt töltött egyre huzamosabb időket viszont kevésbé tartottam szórakoztatónak. És ő sem volt hajlandó könnyed kacajjal félbeszakítani végtelen sminkelését. Amit nem bántam volna, ha bőrápolásba való elmélyedései miatt nem érkezünk rendszeresen az utolsó percekben a menzára, amelynek amúgy is moslékszerű köreiteiből akorra már csak a ragacos, összeégett kaparékok maradt. A színházak sem vártak a kezdéssel: egyesek ugyan beengedték a késlekedőket, legalább a lépcsőfokokra, de például a Jean Vilar akkoriban rendkívülinek érzett TNP¹-je a kezdést jelző harsongás elhangzása után nem engedett be senkit, s ezért kellett Pirandello IV. Henrikjének első felvonását más elkárhozottak között állva, egy fülledt helyiségbe zsúfolódva, kezdetlegesen vibráló, torzított hangú tévéképernyőn végignézni. Persze, mire a nagyterembe bejutottunk, helyünket mások elfoglalták. Az eset nem a bocsánatos bűnök listájára került feljegyzésre.

Sietésről a tükörtől függetlenül sem lehetett szó. Kinyújtani a lépést, pláne futni legfeljebb rémálmban jutott eszébe, a valóságban keményen ellenállt minden idevágó felhívásomnak, ösztökélésemnek. Első spanyol utunkon Burgosból Madridba távolsági buszon mentünk. A végállomás büféjében égetően forró tejeskávét adtak. Én le tudtam dönteni magamba, ő cseppenként szopogatta. Közben a sofőr kiáltott, hogy szálljon be mindenki. Intettem, hogy még mi is vagyunk. Erre bőszen dudált. Nicole a pohár felénél tartott. A sofőr még türelmetlenebbül terrorizált. Bekapcsolta a motort, túrúztatta. Odafutottam és jeleztem, hogy a señorita szívbeteg. Akkor ne reggelizzen a busz menetidejében. Visszaszaladtam, hogy tegye már le a poharat. Az utolsó, árva cseppig kiitta. Majd komótosan átsétált a már folyamatosan túlközlő járműhöz. Persze nagyra becsültem karakán ellenállását, de idegeim

¹ Théâtre National Populaire, bejárata a Trocadéro téren. Ma Théâtre du Chaillot.

Kelemen Atanáz fotója

rongyokban lógtak. Elneveztem *princesse lentille*-nak, amin nagyjából parányi és lassúdad hercegkisasszonyt értettem. Úgy rémlett, magatartásának modellképébe nem illett a loholás. Azt állította, testileg nem képes rá. Megtagadta, hogy pirosban menjen át az úttesten, nem volt hajlandó velem szaladni, amiből én sportot űztem. Athénban a Régészeti Múzeum előtti sugárúton, az arra merőleges utcából érkezve, csak át kellett sietni, és már be is lépett az ember a főbejáraton. Nicole elkerült a jó messzire álló közlekedési lámpához a fent említett rögeszmének engedelmessé. A lámpa azonban nem működött, s amikor ő a gyalogos sávra lépett, egy Heraklész márkájú betonszakkal megrakott teherautó ráhajtott. Mese nem volt, a biztonságos átkelőnek iramodnia kellett. Én pedig az ilyenkor illő méltatlankodás helyett kajánul a tízméteres gyorsfutás rekorddöntéséhez gratuláltam.

Szerencsére nem járt arra senki, így a hangulat csak átmenetileg felhősödött be. Igazi veszélyt a nyilvánosság jelentett, a tekintetek feltételezett keresztüze. Emlékezetes ebből a szempontból H. L. húgának, P.-nek az eljegyzése, melyet feltehetően egy iskolateremben ültünk meg, ugyanis a vőlegény tanító volt. Rövidesen tánclemezek kerültek elő. Vonultak ki a párok, Nicole-lal mi is köztük. Neki egy-két lecke után anyja leállította a táncóráit, erénycső-szi megfontolásból, ennél fogva elég bizonytalanul lépett kettőt balra, egyet jobbra, rögtönözni pedig egyáltalán nem tudott, nem is volt hajlandó. Merev kis topogást lehetett így csak összehozni. Ahányszor eltértem az alaplépéstől, megzavarodott, tiltakozott. Nekem pedig a jó zene hatására egyre nagyobb kedvem támadt a lendülethez. Alig ültünk vissza a helyünkre, felkértem P.-t, aki már azért is érdekes volt, mert abban a pesti stílusban „csörgött”, amihez én is szoktam, s ami hazai emléket is képviselt, mert Nyugaton már másképpen járták. Azonban P. remek partner is volt, abból a fajtából, amely nem csupán alkalmazkodik, hanem előre kitalálja, hogy táncosa merre akar fordulni, és ihletően szinte előre megy abban az irányban, és ugyanúgy csúsztat, toppant, pördül, amitől valósággal szárnyunk nőtt, két test járta, de közös akarattal, együtt vo-

naglottunk, riszáltuk és kellettük magunkat, hol derekát fogtam, hol vállát, közelből, szemből, oldalról, körülötte lüktetve, szoknyáját magasan penderítve, élvezettel nézve a tűzről pattant lányra, aki maga sem fukarkodott kacér tartással, csábmosolyokkal. Arra a három-négy percre két-tónknek szólt a zene, és sugárzott belőlünk a tánc erotikája. A szám végével jól nekihevülve visszazármaztattam vőlegényének, aki még tapsolt is P.-nek. Nicole viszont jégesen fogadott, én meg abban a pillanatban megéreztem: többről van szó, mint pillanatnyi féltékenységről.

Arról is szó volt persze, de voltaképpen, ahogy ez sok viszontagság során kiderült, mihelyt sikerült megszabadulnia a vetélytársnőtől, máris megbocsátott nekem. Ennek az eljegyzési bulinak az esetében bajt az okozott, hogy önmagának nem bocsátott meg. Leginkább talán azt, hogy nem tudott ott senkit sem elbűvölni, engem is beleértve. Nácisztikus alkatának nem számított, hogy senki sem várt el tőle tapsvihart érdemlő mutatóváltást; egyszerűen kínpadon érezte magát amiatt, hogy nem áll a helyzet magaslatán, s ahelyett, hogy köszörülni próbálta volna a csorbát, például táncleckékkel, bezárkózott a kudarcba, ahogy először a szakdolgozat esetében is, és zárdai szigorral gyászolta veszét. Vagyis úgy kompenzált, hogy sikertelenségét érezte felülmúlhatatlannak, gyötrelmét pótolhatatlannak. Többet hosszú ideig táncról nem beszélt, én sem beszéltem, mert, noha nem elemeztem a traumát, tudtam, hogy gyógyíthatatlannak látszó sebet érintenék a pusztá említéssel is. Nem dancingokba jártunk, hanem balettelőadásokon szublimáltunk, a kordivat kínálatai mentén az ómódián kifinomult Hattyúk tavától, Diótörőtől Balancsinon, Martha Grahamon, Alwyn Nicholaïson át Merce Cunningham, Lucinda Childe, A.-M. de Keersmaeker testkölteményeihez jutva és Pina Bausch színpadon élő installációihoz. Feltehetően ebben a kulturális gyarapodásban kevésbé részesültünk volna Nicole önsanyargató gátlása nélkül. Közben viszont, a hatvanas években maga a kultúra fogalma is egyre kevésbé szorított a fennkölt látványok élvezetére.

CSIKI LÁSZLÓ

Hódolat magunknak

EGY PETŐFI-VERSRE

Egy kisebbfajta, magunkfajta, Petőfi-fajta, ezerfajta magyarnak
nem elég az napi végső tanulságként a „mehr Licht”*,
bölcse ágyba, párnák közé hullva sem? –
Nem több fény kell nekünk, hanem az egész?
Minden, innen. Egyszerre és egyszerűen, akár a magától tanuló parasztnak,
Héjasfalva vagy a teljesség határában, a nagy, az éltető Valaholban.

Úgy ülünk magunknak félezredig, mondogatjuk magunk elé az ágyban,
azon-egy, azon ezer hazában,
úgy állunk helyt akár más helyett,
önmagunkért is, amikor már nem lehetünk ott,
mert tovavit egy talajmenti szükségszerűség?

Egyetlen világosságot csak, de mindenütt!
Átszúr-süvölt egyetlen szívünkön az a régi fény,
éppen ott, ahol vagyunk, lenni merünk.
Balatonszárszón, Abdán, akárhol, megvert testünkben mindenképpen.

* Goethétől az idézet, akiről P. S. azt mondta volt: „az esze gyémánt, a szíve békasó”. Ez segített át a kamaszkoromon, valamint Petőfi ezzel ellentétes mítosza.

Barcza Leander fotója

ACSAI ROLAND
ÚJRA ÉVEL

VERÁNAK

Amíg a lány egy szál sárga tulipánt rakott az üres
Borosüvegbe, amiből még pár napja ittak, a férfi
Lenézett a keskeny franciaerkélyről a Ferencesek
Kertjére, melynek nedvesen zöldelltek éppen nagy,
Tömött lombjai a záporokkal tűzdelt tavaszban,

Aztán a meredek tűzfalakra siklott tekintete,
A grafitiket meg sem próbálta megfejteni,
És végül a gesztenyefák alatt futó, árnyas
Mechwart-lépcsőre, ahol majd kéz a kézben,
És az jutott eszébe, hogy mivel a mindenségnek

Nincs emlékezete, mert miért is lenne,
Szükségszerűen ez a pillanat is vele fog pusztulni
Halála percében, miképpen az a múlt éjszakai is,
Amikor nem tudott elaludni, és a lány azt tanácsolta
Neki, hogy kezdjen el képzeletben színes ceruzákat

Rakosgatni egymás fölé, arra koncentrálni, hogy
Ébren maradjon; és ahogyan az a másnap reggeli is,
Amikor a sötét fürdőszobában cigiztek, és rájött,
Hogy az arca voltaképpen egy másik arc negatívja –
Azé a lányé, aki most itt áll, vagy ül mögötte,

S haja észrevétlen fordul mind sötétebb vörösre,
Beszél, elkattint pár képet, cigarettáját szívja,
S testének hőmérséklete keveredik az övével,
Melytől a szerelem, ami a telet a föld alatt töltötte,
Mint egy évelő növény, most újra ével...

Állnak ketten az erkélyen. Lesz-e ámen, hogy mindörökre.

La tempesta

Segítettem neked kifeszíteni a lepedőt –
Keretre a vásznat,
Hogy festhess rá,
De te inkább a hátamra rajzoltad ujjaiddal
A Vihart Giorgonétól,

Aki Plinius szerint, olyan dolgokat
Festett, amiket nem lehet megfesteni:
– mintha bármi mást érdemes lenne –
A mennydörgést, a villámlást,
És képén a vihar és a szereplők,
A férfi és a nő,
Jelentése örök rejtély marad,
Ahogyan mi sem tudhattuk,
Minek az allegóriái vagyunk.

És valóban villámlott –
Odakint a távoli,
Toledót idéző, romos házak fölött
Egy paparazzi-isten vakuja villant.

S aztán az éjszaka sötétkamrájában
– ahol összebújva feküdtünk
A szerelem fixáló folyadékában –
Kettőnk képét égboltnyivá nagyította.

HÁRS GYÖRGY PÉTER

Áttetsző

szerelem pausz
papírra írt áttetsző
szívemen áttettek egy
radírt a rengeteg torony
ami belőle nőtt közömbös
egykoron lehúzott száz
redőnyt lakik most
széteső vak ablakok
között a máskor énes ő
aki beköltözött.

És

szeretnék hagyni ujj
lenyomatot valakinek a
mellén ki ott marad az
emlékezetben és oda
állhat mellém csak
valahol a tél körül hogy
ne nyíljon ki semmi
maradjon csak össze
húzódón alig hogy kéne
lenni nincs símogatás
nincs ütés benn az
ember hátrál minden
pirosló szélütés fehérebb
lesz a vártnál.

Juhász Gyula ismeretlen verse, 2005. december

Napjaim üres nehéz zsákok.
Mióta tart már ez az átok.

Valaki ma is Annára révedt.
Cukorpapírban zörgő évek.

Van szőkeség mi megfakulni
Akkor se fog ha csillag hullik.

Jön-megy szívedben szúr az árnyék.
Falak lebegnek lepkeszárnyak.

S felvonyít egy-egy mozdulatban
A régi hang mit megtagadtam.

Az ég ilyenkor görcsbe rándul.
Átsüt a Hold egy más világbul.

SZALAI ZSOLT

Világlás

„A NYELV KÉNYSZERÍTŐESZKÖZ.”

Heidegger exisztál az Alpok havas ormain ácsolt kisvaskó előtt áll benne a kertbe egy bodzabokor ág-bogait bolygatja abajgatja mint múltkor tekinget a hűvös ragyogásba e szemlélődő pozitúrába helyezkedett *de legvakabbak az istenfiak. Mert tudja az ember is meg az állat is házát hová rakhatja csak őket nyomja a gond* rejtélyből nincs hiány tedd amit muszály és ne foglalkozz Sammyvel húzd át a Lét. Világlás van.

Fafaragás

„teremben sétálgatok én itt és Michelangelo késik”

s most kezembe veszem
elunva gondolatok zárt futású köreit
(belőle nőttem én...)
nézem erezetét
egy történet lehetséges szálai
egy idősödő archoz

)(-// -)(
∴

fölösleg és véső
a legfaragott szabadság a kés nyomán
forgácsolt
késő

Diotima az apostagi kertben

Diófák árnyékában ülsz a teraszos hegyoldalon,
és nézed a Duna sima nyugodtját.
Lassú nyárdélután. A seregélyek
ordítva várják a füledt alkonyt,
míg te a bor ízében felejtet az időt.

A pohárban felfogott örökkévalóság
egy beszélgetés, ahogy borostyán
futja be a kertet, körülölelve törzseit
égbeszökő fáknak.

Koronájukba kúszva hallgatja az ágak fohászatát,
nem kopasztja le az ősz sem majd –,
a hűvös estéken a ház fűtött falára indáz,
bent kályha ontja meleg hullámain a köré gyülekezőkre...

S te, Diotima, hitedben pihensz.
A felhők alatt semmi nem vonul már,
ami visszatért hű marad, téged ölel,
mert észrevétlen az évszakok folyama,
ruhád elsimul a lankán, parttalan tengerár az élet,
egyre erősödő dagály, ahogy kék pillantásod elönti a folyót.

Mátrai Guidó fotója

SÜTŐ CSABA ANDRÁS

a gráf és a láthatár

MOSTANÁBAN GRÁF VAGY LÁTÓHATÁR SZERETETT VOLNA LENNI

Amint szólanunk arról is kelletik,
hogy a kétlábúak az egészet
rendekbe szedik; magukat s a mindeneket
körbe-körbe ker(it)getik...

Egy kerékpár gurul. Pár kerék célba ér.

(gőzhajó tornya böffent
kiadós karbonnass után,
s lassan úsznak fel a vontatott
állati terhek a folyón)

Érteni véled? Kerék, pár, és gurul.
Láthatón, magyarázhatatlanul.

Körbe és vissza, előre hátra, rendetlen tántorgás szertelen mozgása---

Hány óra van.

Az enyém stagnálni látszik, de nem.
Mozdul most, örökifjú karok románca,
egyszer a három: a szem- és a láthatáron
az összekarcolt óralap nyílik fel
lassított, húzott ívű robbanás

(amint a beteg, lassan elhaló köröm ágyából kilép –
ki mint veti; védi, beüti, hordja, nem hordja, leszedi –,
testétől lassan válik, válik lassan bármivé,
és a sarkokból szitkos erő szakaszolja elő)

kiömlik, árad beléből – odatapadt, kifújt, táncoló por eltapsolt levegő;

nyáripára, téli (zi)mankón bicegve járva
ősziszegő, elegáns dér; őszivér, fehérvér;
tüchtig májusi eső, mi aranyat ér---

elárasztja az ár (újra a) teret, mint annyiszor tette volt
mintha nem tehetne ellene, se érte, se róla,

kiesnek a mutatók rázuhannak a földre
zsíros rögöket égetnek, horpasztanak
utak ezek; fő- és mellékutak;
(olyik közülük eltűnt, bárha a szem mindegyre kutat)

kipotyognak a számok is, álmos
szemük tétova hajnalt mutat

évek, napok morzsája pereg és dülledő szemmel,
rémült vízimentő; sípomat fújom, s arctalanul pirulok el
Kudarcom részleges, van maradásom, s múlásom érhető.
(Szón nem épp, de tetten érhető.)

Teljes odaadással fordulok

el (fordul az arc helye és csak: néz);
fel (fordulunk, nyitva már az irgalmas mennyeknek...);
meg (fordul rajtam negyedszáz év);
át (nem fordul: tengely a törés; s nincs mi elbillentené)

ide és oda, ahonnan ahová,
tengelyt akasztván határozom,

hogy egy pörgés egy világ, két fordulat
kettő, s a harmadik a harmadik; bárha
szédülésem okán át is verethetik

a kivénhedt, langyos testű rugók között sétáló,
fütyögő szelet fészülöm, illatba öltözött,
csábos mosolya az alkonyi fény

kenyeret és bort imád itt mindenki,
s nagyobb gond nem volt sosem;

a betevő szüksége, vágya a kint determinálja

kezedhez lábak párja igazul; edzett acél peng
göcsörtös szöllőkarókkal keríted be hát, mi tiéd.

No és a tengernyi szépség és igény.
Terülnek a végtelen szántóföldek fölé.

Varjak és patkányok, a rágszáló kopasz farka
mered fel; a pornográf talány, a talán talánja leend
és fekete szárnyak-----

ládd így ér egybe a föld és az ég

földtől kelnek vízből kelnek égre kelnek
kacér enigmát zúdít a páfördült logosz

s felemelt fejjel találkoznak hajóvonták – pedig tilos.

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

újabb győri emlék

(ÖTVENES-HATVANAS ÉVEK)

a nagy télben a
Kazinczy utcai
ház nyitott gangján
a díszes öntött vas
fali kút befagyott
a rézcsapról lógtak
a jégudak hordtuk
Anyánkkal a forró
vizes fazekakat hogy
kiolvashassuk s
amikor végre föl-
engedett és a víz meg-
eredt a mennyországban
érettük magunkat

győri kamaszkorom

fröccsöntött éj-
szakáid csillogtak
az égen régen volt
az hogy egyszál klott-
gatyában gyúrtad az
iszapot a Rába-parton
képzeletben beleültél
a keltésztába bele-
döfted kamasz-fütyid
elsütötted légpuskádat

homo eroticus

(ANNO GYŐR – FOLYÉKONYAN)

átölelem egy rég feledett
nyár derekát tenyerem lejjebb
téved érinti tompora Kis-
-Duna és Rába-vizes kavics- és
iszappartját majd ujjaimmal alá-
nyúlok ölének – engedelmesen
de kissé nehezen nyílik bele-
csusszanok fölzihál aprókat sikogat
lassan sliccemet gombolgatja
napmeleg ajkával mélyen magába fogad

---

mennyei győri foci

(ÖTVENES ÉVEK)

AVAGY A NÉP SZAVA
– ISTEN SZAVA –
KICSELEZHETETLEN

akkoriban még
pisis hátulgombolós
(tominadrágos)
gyerkőcként jártam
apámmal a győri ETO
pályán a mérkőzésekre
jobban szeretett foci-meccset nézni mint
misére menni noha ott
a szurkolók dühödtebb
része veszettül ká-
romolta egymást és a
játékosok anyját
és istenét de jó volt
időnként a labda mennybe
menetelét bámulni
néha azt hittem hogy
már soha többé nem
huppan vissza az el-
dobált sörös üvegek közé
a szólásszabadság
otthonunkon kívül
egyedül itt tombol-
hatott némi korlátokkal
ugyan de a „szemüveget
a kopasz bírónak”
akaratlanul is mást
jelentett mint a mér-
kőzést vezető minő-
sítését ez volt a nyom-
dafestéket nem tűrő nép-
szava s minden bizonynal
a ránk szánakozva
letekintő magasságos
mindenható Atyaúristené is

---

utóirat a mennyei győri focihoz

1.

bizony a ballábas
angyalok csak ámultak-
bámultak hogy a hitet-
lenek miként futnak
minduntalan lesre
de nem mertek fölrohogni
mert hátha még menthető
a helyzet kimagyarázható
a partjelzőnél aztán a bíró
sípszava torkukra fagyott

2.

(ÉLETÚNT GÓLKIRÁLY)

aztán a koronázatlan
gólkirály a pálya kellős
közepén lecövekel föl-
néz a Nap Kapujának
bal felső sarkába majd
hóna alá kapja a lasztit
visszasétál a saját tér-
feléig térdre borul fejét
a gyepre horgasztja
s megcsókolja a fűvet
ez lett volna a nem
is tudja hogy már hanyadik
de valahogy elment a
kedve a nap hősét játszani

AYHAN EY GÖKHÁN

Kapcsolat

VALIKÁNAK

megfontolt de nem számol vele
áruházba viszi, ott fosztogatja
elgondolás nélkül visszahozza
ha vele van akkor is ellene.

egymásra utaltság az is lehet
velük mulik a reggel és az este
belebujtak egy hűvös szerepbe
s testükből kiömlött a meleg.

Gyros és baklava

VALIKÁNAK

a moszkva tértől felfelé a várbusz
a szentháromság téren bach-zene
az ujrakezdés boldog kényszere
rálátás köztünk a dialógus

randevuink volt helyszíneire
a kapitány utcától a közértig
az önsajnálát engem is leépít
szemöldököd ive létige

a szintéren baklava és gyros
s hangod legintimebb illata
mintha az is visszafele folyrna
mint születésed hava junius.

Modigliani egy hajszálára

ha volna táj legelső
a tájban sakktábla
onnét valahonnan

körülölelné asztal
kávéháznyi jóság
szeretet ki nem

fogyna teraszon
innák a capuccinót
merő nő

s a nemiség
tűlevelén
meztelenség csorogna

alá
bele
hol modigliani

Kierkegaard beköszön

töröld le most róla azt
ha rajta van és másképp
nem lehet ha elhalaszt
és a végeredményt

bontja tizennégy sorra
s disszidál ha elalélt
de a lét szavát kivonja
a forgalomból s félrelép

a sor utóérzést kelthet
nem kovalens holmi kötés
okozza gyömöszölés

kofferba ágyba ebédjegy
illata és kirakva
Attila fái mintha.

KARÁTH ANITA

Ikercserezsznye I.

Az, aki a
szemembe néz,
nem lehet más.
Vele töltöm az
időt, nem idegen.

Magától értetődő
az, ahogy és
minden, amit.
Például amikor
a cseresznyefáról
mesél, emlékeztet
arra: létezem.

Úgy ahogy.

Ikercserezsznye II.

Megint este lehet.
Végtére is megváltatlan
a műremek:
élére állított kockáiban
emberek várakoznak
arra talán, hogy
ez az utolsó,
hogy nincs több
álmatlan imádság,
pánikban kigondolt hiszekegy
és nincs több félbe maradt ölelés.

Ablakaimból már nem érzékelhető
a kilátás, csak heverésem.
Cseresznyeillatot érzek.

Előtte

A folyosón félüres ládák,
Szótlán bőröndök.
Mozdulatlan várakozás
Csurog alá a hitetlen falakról.

Tócsákba rendeződik a szétgurult csend is.

Valaki arcon simít.

Vöröses némi zölddel

(BERTÓK LÁSZLÓNAK)

Erről az egészről dalszöveget lehetne,
ahogy a folyosón ismét újra és újra megint.
Akárhogy nézek kíváncsi szemedbe,
az folyton máshová, csillagállás szerint.

Betetőzik az este kéjjel,
Házába vissza, mind, ki él.
Vagyok, mint az ige, léttelen;
Hullok eléd: fátlan falevél.

Aztán megint az a hercehurca,
amit ott és akkor, és csak én,
annak ellenére, hogy te meg
nem is ezen a földtekén.

Két ütés

(UTÓHANGOK PILINSZKYRE)

Akit megütnek
és aki megüt.
Odatartom arcomat:
egy tenyérből túlvilág,
ismerős rajzolat fakad.

Az üvegpalack megtelik.
Poharakba tölt az este.
Két ütés között nem talál rám,
aki engem keresne.

Mert az élők
misztériuma fölött
túl leszek fényéveken.
Nincsen olyan emlékezet,
Mely megmondhatná a nevem.

PÉK PÁL

Légszomj

„Ha más nem is marad (...) talán
végső nekifutásom.”

(LADÁNYI MIHÁLY)

szeplőtlen táj de
bokrok tövén *kitépett*
tollú szél forog

s míg volt a lesz a
kerítő vágy is szörnyét
uszítja rád s mocsok

űzi a távol
ködbe hazátlanná
lett lábnyomod

s légszomj tart e
tébolydában hazugok
tört álma fog

ha mégis itt ki
légváraiból építi
végső otthonod

A mélység őre

„Aki közös az út-tal,
az út-at elnyeri.”

(LAO CE: TAO TE KING, 23)

1

Ami az: az – törvény szinte –
és *ami nem, az is az*,
hiszen végül napot, holdat
átkarolva így szavaz,
ki csöndhöz megtért, tagadva,
hogyan mindig másik
tükörbe néz, és ott vacog –
A tükör alkonyt játszik.

2

A vég ez tán, a kezdet is.
S bolyongva más világon,
megértem: a Minden Semmi,
s lobog át a valóságon:
rommá romlik, ami épül.
Húlt helyére majd a Részek
szétriasztott utainkról
nevezetlen visszanéznek.

3

Vesszőnyi fák közt sánta szél
botlik, míg a ház mögött
a hangraforgó árvizében
ki bohócnak öltözött
volt-nincs apám, mélység őre,
árnyaimmal meglapul,
s életemben életétől
férgeivel szabadul.

4

Az ürességig érve el
így lesz az ég-föld gyökere
anyád, ki a derékba-tört
dolgoknak már lényege.
És kiteljesül fönt, a lent,
s örökké él, nem maga,
törvénye, mi átmenthet, ha
csöndbe roskad otthona.

5

Rejtezne, hisz ismeri a
rejtett tudást, zűrzavart,
világra-nem-hozott népet,
álomtalan bohóci rajt.
Tudja a jót, rosszat, s tudja:
ne légy, mint a jász-kincs,
de az *út-tal* aki közös,
légy kavicshoz bútt kavics.

A KIEMELT SOROK CSUANG-CU ÉS A TAO TE KING MAXIMÁI.

Kelemen Atanáz fotója

GREGUSS SÁNDOR

Kék folyó

Minden madárban egy alvó liget.
Nézni, ahogy az ételt faggatod.
Telepingáltam arcoddal vagy húsz lapot.
A térképen nincs ilyen sziget.

Viszi a folyó, mit a tél meghagyott.
Elmúlást, alkonyi köpenyt: füstszagot.
Orrodból vércsepp *fogott* az útnak.
Vöröset áldozni egy megvakultnak.

Az kék, hogy hömpölyögj, folyó.
Az folyó, hogy Te, aki madár.
Az Te, hogy vércsepp és madár.
Te alvó ligetben tollázkodó.

Éjjel, hazafelé a rövidebb úton

Cipelem a testem, hiszen hazavágyik.
Mennyi lépés. Számolok az utolsó *százig*:
összeadok minden *miket*.
Isten valami partra kitett,
de nem röppent fel ma semmi bennem.
Jó volna, ha kicsikét hagyna lennem,
túl minden megkopott hiedelmen,
míg felkészülök az újabb *örökre*.
Nem könnyű rakosgatnom össze
mindazt, mi voltam. Nagyjából
ennyi a *most*, körülbelül. Ha csak így:
semmi se. Végre otthon, *talán*.
Átütött a folt a konyha falán.

SZAKÁCS ESZTER

A lémnoszi levelekből

Néha felgyújtjuk a várost, amiben élünk,
csak hogy jósolhassunk a hangból, amit a tűzben megrepedt tükrök adnak.
Vagy benézünk a szobába, hol tiltott szavak és parázstartók hevernek,
de sosem játszunk az árnyékokkal a falon, miután a nap felkelt.

A csöndet megtörve gyakran nevetünk és vérzünk.
Az idő múlását jelzendő, kitaláljuk egymás gondolatait.
El kell döntenünk, hogy jobb-e befelé élni, mint túlterhelni egy mondatot,
vagy hogy napfordulókora a főtéren zsákbamacska vagy zsákbanfutas legyen.

A boltban csak olyan ásványvizet veszünk, ami egy isten nevét viseli,
s bár az erkélyről a kilátásra se időnk, se hasonlatunk,
azzal azért számolunk, hogy több itt a templom, mint az ember.

A lánygyermek hajukba kagylót és kígyóbőrt fonnak,
fiaink még járni sem tudnak, mikor először álmodnak beszélő hajóról.
S az rendben van, hogy a kapura hűtőmágnessel rögzítenek
régiektől kivágott arccokat, de a tanult rítusok helyett
miért alkotnak rögtön élőképet, ha egy angyal ázduhan rajtuk?

Este a tollgyűjtemény darabjainak felváltva adunk számokat és neveket.
Az emlékeinket előre megírjuk, majd lefordítva az asztalon hagyjuk a papírt.
Mintha madarak csivognának szürreális, ám következetes dorgálások háttérében.

Tegnap fáklyafénynél bikatáncosokat festettünk a frissen meszelt falakra,
miközben az égen hol kométarajok, hol műholdak suhantak át.
Többen végigfeküdtek az utcán a megkövesedett, régi testek között.
Kicsit néztük, aztán hazaindultunk krumplinyomdát és halotti maszkokat készíteni.

Mondtam, milyen jól választott, idegen csillagok alatt heverni,
míg számozatlan kockákként pörögnek bennünk történeteink?
Valaki most azt mormolná, itt a hajnal, de csak a város ég megint.

HATÁR GYŐZŐ

Régész

úgy mondják a szakemberek
nem éltek itt szikamberek
jászok rácok s odébb Vácott
bogatirszek bunyevácok
agatirszek s avarok tán
ám a hordák kavarogtán
bordakassal szertehullnak
hamvai hunnak huculnak
itt a temetői portyán
nem szaglál csak a toportyán
hunokkal takart régésznek
jól elvagyok: heverészek
van szarvasunk medvén kosunk
porló csontliszt a vánkosunk
pondró patkány — van egerünk:
Lelet lettünk *rétegelünk*
békén itt nem kapunk hajba:
— eloszlunk az altalajba'

Csillagjártas

hol az égen nap hold tejút valahány csak ragyog
bejártam minden égfertályt be minden csillagot
a könnyedségből ahogy a fényéveket hágom
innen innen van az én nagy csillagjártasságom
vályog kalyibában élek a piszokba' koszba'
de a szalmakupolája be van csillagozva
felugródom: egyik lábam szárnyas asztrolábam
a másik a szeksztáns azzal szállok mostanában
üsmerős mind: elkapom farkát az üstökösnek
osztán szállunk olyan nincs hogy előlem elszőknek
napéjhosszat így száguldom be a mindenséget
csillagjárni s a szokásos mindentudás végett
nincs tejút se oly örvénye ködnek tűznek gáznak
hol ne várna sziveslátás: hínak paroláznak
száz esztendőm is megértem nincs bajom különben
majd csak ottfognak s elégek fülő tűzőzönben
augusztusi csillaghullás jó rám: égbe temet
s fejfának rámtűzhetik sugárzó süvegemet

Zsellér

fő-fő prézsmítátor tón hamint alunna
hosszú az úristen rövid a szalonna

hónapszám kis élés alig jár a számba
árokparton hálok úgy járok napszámba
tápláló istápom nincs aki megszánna

tővig aláégett az úr csipkebokra
rossz üdők járnak a prézsmítátorokra

besüllyedt kerékkal sárba fül a tengely
de csak nyeld te-mérged dúlj-dühögj-dörömbölj
malomba hordandó nincs se zsák se tönköly

dölyfös kasznár előtt toporgok szorongva
kövér az úristen sovány a szalonna

vacogok a láztól verejték is kiver
elverték a háztól bűnöznék nincs kivel
úgy se kellek nékik ők se nékem mivel

belémesett a süly sajtós kótt monyomba
füstöl az úristen csöpög a szalonna

majd csak elkaparnak nyomortemetőbe
Megítélés Napján úgy jöttök előmbe
hamarvást egymáson leszünk sülve-főve

pokloknek eladnám irhám alattomba
se isten se sátán sehol a szalonna

Fogász

hétszám szájukban matattam
odvas lyuknak tömést adtam

húztam olykor az is került:
a hatalmas Négy-Gyökerút

aggastyán ki már nem voksolt
kapott hidat vendégfogsort

de *itt lent* ugyan ki jár a
az Orth-Odontoátriára?

járnak rajtam megtaposnak:
ezért mentem fogorvosnak?

ezért találok kiesnek
a helyt: fogaim kiesnek

sehol senki béle gyomra
úgy vagyunk itt: nagy éhomra

itt se víz se íz se zamat:
felejtém éhem-szomjamat

állkapsom is kiakadott:
csak a *sár* mit haraphatok

Temetésrendező

gyászoló lovak bokkrétás emberek
koszorúk alatt roskadozó menet
szürkeszemcséjű gránitpompa is került
(azt kérte minden jobblétrezenderült)
díszfénykép cirádás a fényes a matt
becsülték gyászszene választékomat
családi temetésre két angyal vigyáz
de nálam országosnak hatott a gyász
nem volt riválisom hetedhétathár-
ban se jobb jajgatás se szebb urnatár
»ha nem voltál könnyű a földnek — mond s üvölt
a pap — hogy legyen neked könnyű a föld?!«
ám ellenem esküvék a Kegye-Szövetkezet
s így én az én időm is elkövetkezett
de halálpercenetben oly gránitkemény
élettől-megválóban a csömörlemény
s hol sajkám a Nyílt Időtengerre kiért:
»mennyi hűhó — motyogtam — annyi semmiért«

Tanár

a diri pederasztá volt a pedellusunk ivott
a görög aorisztoszt a latin gerundiumot
tango tangere tetigi tactum — tanítottam
fátyolos szemmel gondolok vissza meghatottan
kora reggel ahogy bedöcögtem a minibusszal
ölemben szétnyitva Tacitusszal Boéthiusszal
akiket pedig a filozófia nem vigasztalt
lármáztak míg én ököllel vertem vertem az asztalt
röhögtek: egyszer kilazult velem a szék hátsó lába
másszor meg kis híjja rámdőlt a nagy fekete tábla
csupa pirospozsgás egészség mind hogy majd kicsattan
míg én lázas-horpadt-vénen a bandát vizsgáztattam
gyerekek? unokák? nagy a családi körkép
megszerettem a *végét* szerettem özönképp
az életet — de itt: itt a *Fájdalom-Elvonásban*
más a rend minálunk idelent más járja más van
nincs se internátus se minibusz se gyorsvonat
s két hétszerholt-nyelven kérődzöm bánom sorsomat

Prédikátor

faragott csigalépcső barokk arany mennyezet
kóválygó látás reszketve kapaszkodó kezek
dörögve meghirdetem — előttem alant a nyáj —
Quaerendo Invenietis: aki keres talál
még mondanám: Lukácsot Mátét apostolokat
de fellegnagy setéség jó rám benyel befogad
még hajtogatnám a Jámbor mi boldog-sikeres
Quaerendo Invenietis: talál aki keres
vasabroncs szorítja mellemet reszket két kezem
verejtékezem — a többire nem emlékezem
legurultomban kihullnak belőlem a Tanok
s a lépcső vasaltas végén tarkómra koppanok
kinyúltam rúgva-remegve ott hová leestem
Quaerendo Invenietis de nem ezt kerestem
vaj mit is kutattam amit sehol sem találtam
de már a kövön a halálban halálraváltan
többé mit sem morgolódtam a Léten a Valón:
rá! rátaláltam:
itt nincs semmi keresnivalóm

Zeneszerző

va polje birjúza sztajála — mond a Hang
a nyárfahang a hárfahang a csőharang
a dallam-ár mi messze már még lengedez
a zsenge régi égi kor emléke ez
ha hajnalórán álmaimból felkelek
a Dalvilág az Égvilág nagy Fülkelep
va polje birjúza sztajála — kelepel
lalláz a szélben lobogó lila lepel
selyemlepel mi szélforgón fennen forog:
hol Ég felé dicsőül hol Pokoltorok
va polje birjúza sztajála — bünborong
mint ó zenedobozban lyuggatott korong
mint fülcsengés de nagy világ a Fülkelep
mit bajba hívó halszirének küldenek
akár ezer polipszivornya: rádtapad
s a hanghatár alá a mélybe rántanak
a hangözön tengerfenéig kő setét
— pohár után nyúlsz bánod is fertőzetét —
a Némáság Némátlansággal egyesül
sehol se dal se hang se Fülkelep se fül

Hogyan készül a kazein?

Első Sándor, második Sándor, harmadik Sándor, így következtek egymás után, amíg az utolsó Sándor a nagy királyi családból véget nem vetett a sorszámoknak, és elsőszülött fiát, akinek már csak egy leány szegődött a nyomába, Zoltánnak nem anyakönyvezette. Első Zoltánnál tartunk, első Zoltánnak egyelőre csak barátnője van, ahogy az ma dívik, jó is az, nekünk annak idején csak feleség jutott, szerelmeinkkel nem költöztünk össze, szerelmeink presszóbeliek, mozibeliak voltak, parkban, fapadon, kapualjban csókolóztunk velük, az új Zoltánok nemzedéke már nem ilyen kényelmetlen szerelmet gyakorol. Még az a szerencse, hogy második Sándor mit sem tud erről a mai, nagyon is elterjedt együttélési formáról, nem értesül barátról, barátnőről, mert kint van már a temetőben. Nem olyan régen költözött oda, tíz-tizenöt esztendő igazán sekély víz, kicsi folt az örökkévalóságban. Az semmi, hogy kiköltözött, de hogy költözött ki? Ráadásul nem az otthoni sírkertbe, szülei sírdombjába, koporsóban a koporsóra, ahogyan az egy asztalozóhoz illene, hanem urnában, idegenben, az óbudai temetőben, ahol egy tízemeletes panelház postaládáihoz hasonló rekeszek sorakoznak szédületesen, amelyek a méhsejtekhez is hasonlítanak, ha nem négy-, hanem hatszögletűek volnának, mint ahogy az egy méhészhöz illene, mert asztalos, méhész egy és ugyanaz a személy: az én keresztapám.

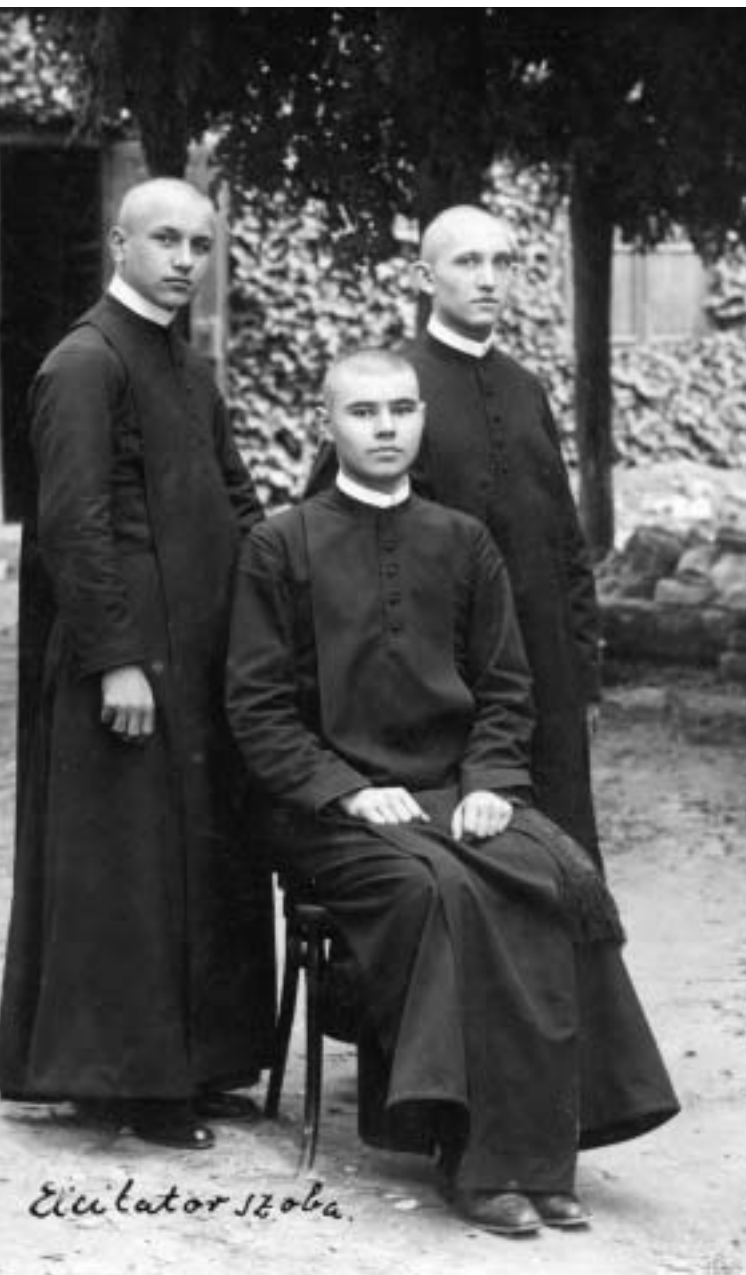
Zoltán, a megszakító – persze, kérdés, Zoltán-e a megszakító, vagy apja, harmadik Sándor az, lévén, a névadás ősi rendjén ő rántott egy nagyot, így vált negyedik Sándorból első Zoltán, aki ekkor, nagyapja összeszűkülése, kicsire, porrá omlása idején még csak növekedett, már ugyan felülről nézett nagyapja feje búbjára, amikor az még utoljára fölkel az ágyból, hogy aztán végleg összezsugorodjon. Még csak kiskamasz volt, de már látszott, ahogy az a mai gyerekeken súlyosan, egyértelműen, általában: egy most induló morál, egy kezdődő szokásrend követője lesz ő is; megszakító, amihez sok-sok nemzedék készítette elő az utat, ám főleg az apa, aki nemcsak első értelmiségi volt a kézműves évszázadok után, hanem először jött be a nagyvárosba, Budapestre is. Ezzel a fia ugyan nem sokat törődött, egyszerűen odaszületett a budai házba, lényege, létezése kitöltötte a lakás minden üregét, az utcákat, a tereket a háztól az óvodáig, az iskoláig, a lányokig, az volt az emléke, anélkül, hogy tudatosan emlékké avatta volna, mert egyelőre nem hiányzott neki az efféle tudatosság, nem forgatta a feje fölött, hogy lesújtson vele, jól megvolt nélküle, úgy is éppen annyi volt, amennyi lehetett. Apjának azonban olykor-olykor belefájdult a térde a változásba, nem is olyan egyszerű elsőnek idejönni. Én is így vagyok vele, én is elsőnek másztam a városba négykézláb, de jöttem volna én ide hason csúszva is, mindenféle képpen, hogy utolérjem azokat, akik egy vagy ki tudja hány emberöltővel korábban értek ide valahonnan a vidékek mélyeiről.

Keresztapám nem élni, haldokolni jött ide Budára. El-

zsibbadt a térde, mikorra végre megállt az autó, nem találta sehol a kilincset, úgy kellett neki ajtót nyitni, s nehezen, előbb az egyik láb, lassan a másik, úgy lépett kifelé, s fölnevezett a házra, hova tér be végleg, ahonnan bizonyosan nem lép ki már a kertbe, almafái közé. Kettesben, keresztanyámmal ült a két öreg, túl a nyolcvanon a dívány szélén, ültek egymás mellett, egyik sem, a másik sem azon kicsin, ahogy ötvenévesen, hanem még kisebb alakban, görnyedve, némán, a kezükből már kiesett a szál, a kezük már nem fogott semmit. – Hát eljöttél? – sóhajtottak. – Hogy vagy Lacikám? Látod, mi már csak betegen. Itt fáj, ott fáj, ez már egy földrész fájdalom, nem egy fűrész csikorog, az összesnek kidőlt már a foga, tudod, milyen, az egyik jobbra, a másik balra téved. Szédülök. Magas a vérnyomásom. Az enyém meg alacsony. – Együtt ejtettek minden mondatot, így üldögéltek, így sóhajtoztak egymás mellett, én pedig ezen a helyen, ahová nem való, erőlködve néztem őket, hogy valóban itt ad-e árnyékot a testük, nemcsak képzelem, hiszen ők erre sose jártak, miért adódnak erre; ki teremtette őket a dívány szélére ezen a délutánon.

Keresztanyám, apám idősebb nővére, aki nagyanyám nevét hozta a hátán egészen idáig, most készül levetni ezt a terhet, nem viszi tovább az Etelkát már senki, a lelkét átadja ismét Dugonicsnak, úgy gyűlik Szegeden egy őskert mélyén, hogy nem kel föl soha többé; nem lesz több Etelka a földön, se magában, se Johannával egybefűzve; még egy, talán még egy Johanna Etelka árnyékot emel az idetevélygő vézna kis nevek fölé, amelyek úgy enyésznek el, mint a keskeny fűzfalevél, mire a földre hullana, elég a nyári tűzvonalásban, vagy ha esetleg tavasz volna, mert még csak májusra jár, mire a fára igazán fölragadna, a gyapjaspille hernyója elrágja kíméletlenül, volt, nincs, a fa kivilágosodik, csak az ágakat rajzolja az égre hitetlen szemünk, mert ilyesmit még hinni sem lehet; igen, őt Etelkának hívják, és ha meghal, elúszik, elveszik vele nagyanyám utolsó testi mása, de hát így van az rendjén, ma még hasonlítunk, holnap már nem.

Keresztanyám egy asztalozóhoz ment feleségül, elég későn, és ahogy elég későn, elég kevés gyereknek is adott életet, egyetlen egynek, a többiek mind kettőnek, az sem valami temérdek, de már ilyen volt a huszadik század az első háború után, egyre gyéribben nőtt a fű, úgy látszik, fárad a föld, a gezemice fárad azzal a sok gyerekkel, legalábbis így mondták a kommün után: a gezemice fárad azzal a sok pereputtyal, a gezemice! Az asztalos, akivel a templom tégláján az oltár elé állt, a maga világában igen magabiztos tekintéllyel rendelkezett: kicsi iparos volt, kis műhellyel, de már az apja, de talán már a nagy-, a dédapja is gyaluló kezű ember volt, nem is ám paraszt. De azért mégis csak kettőből voltak összerakva: egy asztalozóból meg egy földművesből, derékig parasztfélék, attól fölfelé szekrénycsináló, enyvbe mártott iparosmesterek. Keresztanyám tehát egy iparoscsaládba merítkezett bele, de

Holenda Barnabás fotója

nem lett sohasem igazi iparosné, *ténsasszony*, ahogy azt régi könyvekben olvasni szoktuk, nem tartottak inast, dehogyan tartottak, csak egy kis műhelyük volt, sőt az is alighogy, mert keresztapám az ötvenes évek elején szövetkezetbe lépett, a műhely ugyan megmaradt, a fűrészár a falon, a kis gyalu, a nagy gyalu, a horonyvonó, a vágatózó, a félgömblyítő, a szorítók, a ráspoló, a gyalupad, az abrichter mind, hála Istennek, de már csak hétvégeken szállingózott a padlóra a gyaluforgácsok csigája.

A Kígyó utca a város másik felében kanyargott, előbb egy vasbolt előtt haladt el a gyermek, ahol rókafarkú fűrészárú árúsítottak a róka védjeggyel (a róka védjegy a legjobb fametsző lapoké, ha nagy lesz, csak rókásat végy), aztán egy beroskadt borbélyműhely előtt, amelynek falából egy vasrúd nyúlt ki a téglajárda fölé, a vasrúdon pedig egy réztányér imbolygott, amelyet a levágott hajak lehelete ingatott jobbra-balra. A Kígyó utca azonban egyszer

csak véget ért, keresztapámék, keresztmama meg kereszt-papa, a református templom mögé, a Sas-iskolával átellenben vetették meg a lábukat, egy rosszacska, hosszú házba költöztek, a telek, a kert viszont akkora volt, hogy levásolt lábunkról a cipő, mire a végébe értünk. Egyszerre három iparos működött a házban: egy asztalos (azazképpen az én keresztapám), egy szíjjártó meg egy bogár, ugyanis a házzal őket is megvették.

Egy dobkályha dülleszkedett nagy kerek idomjával a bal sarokban. Leemelte a tetejét, mint egy valóságos fedőt, közepére árbocot állított, egy gömbölyű faoszlopot, s szőri kezdte bele körben a sárga szíjacst. Amikor beleült egy sor forgács, ledöngölte, újabb gyűrű forgácsot hintett bele, ismét lesulykolta, egészen addig, amíg a kályha torkáig nem ért, a közepéből kivonta a fát, amelynek a helyén így aztán egy hengeres üreg keletkezett, az adta a forgácsnak az oxigént. Kész csoda, hogy a lecsömösztölt gyalulék nem csordult meg, hogy eressze a mustot. A meleg azonban úgy csordult belőle, egyre hevesebben, hogy a kövér dob poha átizzott bele. Indulhatott a munka. Fölrakta a drótfülű enyvesedényt, az enyv bele hamarosan sűrű, zatyos lébe fordult át, a buborékok áttörtek az enyv tetején, a merev lemez kilyukadt, beszakadt, az enyv már csak azon a lécecskén lógott le, mint valami vén szakáll, amivel keresztapám azt a bűdös főzeléket kevergette. Lassan arról is lecsurgott, s pöfögött, rotyogott az egész mélység. Jussan eszetekbe, ha spájzotokban egy szekrényben ti is enyvdarát tartotok dunsztosüvegben, az én keresztapám! Bizonyos csapok azonban túróenyvet követeltek, talán hogy ne nyomódjon barna lé a fehér deszkalapra, hanem hogy fehéret toljon ki a csapolás, ha már kitol, mert olyan az, mintha Toldi Miklós megszorítaná a cseh bajnok ujjá csapolását: kiserken egyszeriben. Egy deszkalapot vett elő, egy kanál zsíros, finom oltott meszet ejtett a közepére, egy kanál túró fordított mellé, s elkezdte összedolgozni őket; gyúrte, gyömösztölte, lapockázta, egymásba vonta a két anyagot, alulra, felülre rétegezte őket, haránt, keresztbe csikozott, púpba húzta össze, aztán síkba terítette szét, ismét dombba kényszerítette, hol ebből, hol abból, hol a túróból, hol a mészből tett még hozzá, a túró engedett a mésznek, ellapult, egy újabb kanál túró aztán keményített rajta. Nehéz a túróenyvet jól elkészíteni, ám ha megvan, előáll a kazein!

Dobkályhát indítani, enyvet főzni, kazeint keverni melleskes tudomány, néhány szál deszkából különféle alkotmányokat, katonaládát, számolyt, ingaóratokat, szekrényt transzformálni, igen, az komoly, királyi mesterség. A spájzban őrzök egy dobozt, látszatra egyszerű: öt deszka, öt egymásra merőleges falap, a felső részen körben vajat, amelybe egy hatodik lapot lehet becsúsztatni, ezáltal egy zárt tért kapok. Egyszerű, szinte már együgyű. Csakhogy! Csakhogy bizony egy szál szög sincs benne, csapolással készült. Nem mért, nem jelölt azon keresztapám semmit, a szemével rajzolta ki a vonalakat, hüvelykujja mellé szorította a fűrészlapot, s hersegtette máris a deszkát. Azok a cikcakkok úgy összeillettek, milliméterre pontosan, hogy egyetlen ütéssel összeforrtak, olyan szorosan ölelkeztek, mintha egymásnak teremtették volna őket. De hát egymásnak is teremtette keresztapám.

Hiába, ennél sokkal többre vágyott, nem volt neki elég a fűrész, a rókafarkú, a keretes, a gyalu, a furdancs, az

abrichter, a kazein, a politúr, neki kert is kellett, fügefá, amerikai mogyoró, rebarbara, meg persze, méhek. Ha fa, nemcsak cseresznye, szilva, fügefá is. Ha már asztalos vagy, mondta neki talán az előtte lévő Sándor, ne akármi-lyen paraszt magyar legyél, hanem francia mester. Eredj tanulni tőlük! Ember közöttünk, aki Franciaországban is élt, egy tisztára francia a kertben. Hát nem csodálatos? És a gyerekekben milyen csodálatosan mosódnak össze a különmemű, egészen más értékű dolgok! Az én szemem-ben is egyformán bámulatra méltó volt, hogy keresztapám megjárta Franciaországot, meg az, hogy kopasz volt. Meg is kérdeztem tőle: – Miért kopasz, keresztapa? – Azért, Lacikám – bazzsalygott –, mert Franciaországban olyan rövid ágyban aludtam, hogy lehorzsolta a hajamat. Ezzel a válasszal tökéletesen meg voltam elégedve, nem akármi-lyen ember az én keresztapám, nem olyan, hogy azt se mondja, cseréljünk acélt, hanem magától elcseréli. Egy kis mosolyért nem futott el a szomszédba.

A méhek is a jó kedve közé tartoztak, mert a méhekkel mogorva, morc nem bíbelődhet, öröm, türelem kell hozzájuk. Meggyújtja a derűs ember a füstölőt, fölteszi a méh-vívó sisakrostélyt a fejére, az arca elé, leveszi a boconádi kaptár tetejét, kiemeli a fényre a keretet, amelynek mind a két oldalán vastagon, egymás hegyén-hátán nyüzsgögnék a méhek, kétszer-háromszor megnyomja a fűjtató bőrét, a füstöt a rajra irányítja, a méhek kirémülnek a keret közé feszített lépről, láthatóvá lesznek a sejtek; egy részük, foltookban, fehér ablakokkal van bezárva, más részükben a sejtek színültig mézzel vannak tele. Keze fején nyugalmasan ide-oda járnak a barna kis állatkák. Az összes keretet egyenként kiemeli, magasra, a szeme elé, aki nézi, az az érzése támad, hogy ájtatosan emeli fel őket, noha inkább csak ésszel, figyelemből, persze kissé ittasan attól az örömtől, hogy pörgetéskor ismét meg fognak telni a mézesbödönök, pedig a nyár tetemes része még hátra van. Most még csak a gödöllői dombok akácosainak a mézét suhintja ki a pörgetővel, ahonnan két száraz, virágos hét után most ért csak haza, ide, az Alföldre. Jól megszákmányolta az északi akácibéket, könnyebbek lettek a dombok, nehezebbek lesznek az edények mélyei. A nyári tarlóvirág is a méhekre vár még a három Császáréknál odakint a lóci tanyákon. De a tarló mit tud az akáchoz képest! Szükséges, de nem elégséges a jóra.

És amikor bebballag a kertből egy kar lucernával, Miska elé szórja a zöldet a disznóólban. Miskát minden télen leszúrják, de a következő tavasszal ismét egy malac tőr a góré alatt, aminek újra Miska a neve, akár kan, akár koca lesz belőle. Egy magasabb nemű fogalom adja nekik ugyanazt a megjelölést minden esztendőben, így aztán a disznót nem lehet soha összetéveszteni semmi mással. Ez ugyan leegyszerűsíti a disznót, s még jobban a kés, amikor torkon szúrja az egész rokonság örök böllére, apám. Az ilyen gyilkos munkákat ő végzi el, keresztapám szelídebb ember. Sőt, vegetáriánus. Legfeljebb csirkehúst eszik, de annyira mindig, hogy fia, az én unokaöcsém, rá se tud nézni a csirkepaprikásra. Ez azonban családi ügy, keresztapám kerüli a feltűnést, a Franciaországból hozott életmódot nem veri nagydobra, a rokonságban igazából senki sem tudja, hogy ő másképp vélekedik a húsevésről,

Zagon Bertalan fotója

mint ők. Egyszóval az én keresztapám világ életében más volt. Olyan, mint mi, és nem olyan, mint amilyenek mi vagyunk. Közülünk való, s magának való. De megértjük, így van rendjén, s ennek a rendnek az okán mindenki tiszteli, szereti a mi Sándorunkat, az én keresztapámat.

És most megöregedett. Ül a díványon, ülnek a díványon, és meg fognak halni. Már nem is ül, már fekszik az ágyon, meglát, elered a forrás a szemében. – Ne sírj – mondja neki Sanyi. – Apu, ne sírj! – De keresztapám talán meg sem hallja. Rázkódik, mintha ki szeretne szórni magából valamit, de csak azt mondja sírástól csukolva: – Látod, idáig jutottam.

A szemembe süt a nap, még nem tudom, hogy mikor meg hová megy le majd ez az égi test.

CENTAURI

ERŐS ÉSZAKI SZÉL

Virradatra, a gáton, feltorlódott a jég; a szemközti hegyekről zúduló szél – akár egy óriási ostyát – kettétörte a jégmezőt; megnyílt közepén, mint Jákob előtt az Ég. Nyögött, ropogott, rettegett a part. Mintha az Everesten bukna át, úgy ömlött fölötte a hó. A madarak egészen közel jöttek, szinte kuporogtak a veranda szélárnyas sarkán.

Az egyik fején fekete csuklya, szeme helyén két réműlt bogár. A mellről narancssárga csorog. Ideges mozdulatokkal keresgél a hasáig érő hóban. Inkább kíváncsian nézget fel rám, mintsem bizalmatlanul. Amikor elröppen, akkor is csak a többiekkel, a cinegék riasztására. Hirtelen vág fel, mint egy hópehely, amit elkapott a kavargó északi szél. Vakító farkcsíkja egy pillanatra a szemembe villan: hófolt a norvég hegyek oldalában. Fenyőpinty. Még sosem járt ennyi az etetőn. Estére a háromszázat is elhagyja az „északi szekta”. A helybéli verebek gyanakodva figyelik őket, amint napraforgót ropogtatva ide-oda szaladgálnak a havon, a rohamok ideje alatt meglapulnak, január 30., mínusz tizenyolc, erős északi szél, az úton hótörleszok, napjában háromszor is megrakom a kályhát, és egyre több a féllábú madár: cinegék, verebek, csízek, pintyek és zsezsék. Éjjel fagynak el, s néhány nap múlva a halott láb, egy hajnalon, az ágon marad. Ezek szinte hason csúszva turkálnak a pelyvában-hóban, és az utolsók közt kapnak szárnyra, ha alacsonyan, a bokrok takarását használva jön értük a karvaly.

A hűtő üres, de én legalább nem fázom. Idebenn jó meleg van. Csak krumplim maradt. S némi *zsír*. Napjában kétszer sütök. Akkor hámozom és vágom fel, mikor – napjában kétszer – a híreket hallgatom: mit mondanak rólunk és a télről? Jól állok. Tea van, és egyelőre a gáz is jön. A sült krumpli jó, nagyon jó – forró, fahéjas teával. Egy kanál fahéjat találtam a padlás rumlijában, meg egy tasak régi kapadohányt. *Erős és mérgező*, marja a szám, torkom, garatom, és a tüdőmet is – mert tüdőre szívom. Csak azért is. Csípi a szemet. *Csontszáraz*. Mégis maradt némi illata, de hogy mi ez?, meg nem mondom. Leginkább a lombtalanításra emlékeztet; mikor ősszel a Hospodában az avart égetik, s a füst, vékony foszlányokban, beröpköd a városba – akár erős szélben a közeli szeméttelap nylonzacskói. *Avar- és gombaszag*. Mintha régi könyvtár égne a horizont alatt, bibliák és krónikák, kódexek és óráskönyvek; olthatatlan lángtömbökkel, de oly messze, hogy a füstje se látszik, csak egy-egy iniciálé szaga érzik néha-néha. Kesernyész, homályos, avított, érdes és megnyugtató. Néha sodrok. Cigaretta papír van bőven, de már nem arra körmölök.

A széket és az asztalt az ablak mellé húzom; nyitott könyvek, nikotinsárga lapok, *mustárszag, gyertyacsonk, hamu*. Ott szoktam olvasgatni hiábavalóságokat. Az ablak, mint ha bölcs ember ablaka volna – de én tisztátalannak gondolom magam. Kint a hó, amit vadul hajt a szél, amelyből tölcésért formál a fatörzsek körül, a hó, amely mintha nem is itt hullana; amit távoli jégmezőkről importált az északi szél, ez a szokatlanul finom, kristályos, fémrácsos, kvarcórlemény, ez az, ami *tiszta. Hideg*.

Minden nap egy-egy derengés, ijesztő gyorsasággal fulladnak újabb éjszakába, hideg-agyhullamba. Az előbb reggeliztem, és máris szürkül. A cinegék az utolsók. Még kapkodva elszállnak néhány maggal, aztán halálos csend, csak a fejemben süvít a szuicid szél. Még nem gyújtottam gyertyát, csak a kályha mereszti boltíves cápaszáját, mint egy hatalmas, formátlan hulla; garatján vörös pondrók mardossák a bomló húsokat; fogsora lángol, szeme izzik, kopoptyúin árad a füst.

Holnap reggel sétálni megyek. A tavat jég – szörnyű szándék borítja.

A jég nagyszerű, a víz nagyszerű – a tiszta víz. Fagyott tavak nélkül nem tudok élni. *Sűrű pipafüst*. Az éjszaka is rövid volt; álmomban sötét üllőre hajtottam a fejem; a téli éjszaka újra és újra rám zúdította a vicsorgó Holdat, ezer szikrámm csapott elő – az égboltra fröccsenő csillagok. Kohókban gomolyogtam álló éjjel, sikítva folytam ki egy vastag csövön; forrva, ordítva, bele egy moxa vöröslő öntőformájába. Reggelre kihültem. *Acél-fagyban, krómban akarok élni! Világos?*

Reggelre ragyogó ég lett, ultrakék, és a kriptám kivirágzott. *Jégvirágok*. Mínusz huszonkettő! Még világos sem volt, az éj intenzitása épp csak alábbhagyott, de már fenn ültek a madarak. Hideg sültkrumpli a reggeli. Két ujjal csípem ki a gerezdeket a dermedt zsírból, mintha cinege volnék, s napraforgót farigcsálnék a madárkalácsból. *Fagygyú*. Fagy van. Amikor hajnalban magot szórtam a fák alá, elkapott a kilincs. *Fagy*. Le-

---

jött, ott maradt a bőr, a kilincs zúzmaráján, mint madárláb a fenyőágon – a hidegben egyszer a lelkem is odafagy.

Teát forralok. Csücsörítve iszogatom, hörpölöm; nem is a teát, sokkal inkább a gomolygó gőzt – mintha ígéretet inhalálnék. Barna sál lóg a fogason és egy nagy, zöld, lukas bélésű télikabát. Régen, ha a tó befagyott – mondják –, konflissal is átkeltek rajta. Báloztak is ott. Fáklyafényben húzták a Farkasbőr-öböl jegén a szimfóniát a herceg zenészei. Nyoszolyák söpörték rajta a porhavat, jégport és hideget. Bárhogy hízzon is a jég, kockázatos – fáktyán vinni rajta a hot-dogot. *Halál*. Ha nem volna fahéj, tán nem szeretném a telet. Akár a tömjén. Nem kapkodok, mindegy, mikor indulok; hisz mindegy az is, mikor érek vissza – visszaérek-e még? Nem vár senki, a halál sem vár. Már nem keresnek. *Fagyhalál*. Nem a partokon megyek, hanem a jégen, a víz felett, a havon! Nem is séta ez. A Tél, a Lét tudakolása. Barátkozom a tóval, a jéggel – a gondolattal. Ki tudja, milyen is valójában az *Élet*? A jégen, ahol a sikos felületen halmokban, kopáran áll a fény. A Napsugár hosszú, vékony jégcsap – a tó tükrébe döfve, dárdája eltörik; a szél morzsolja, zúzza, őrlí őt tovább, s végül, mint üvegpor sodródik a lék mentén. Ember arra nemigen jár, csak madarak és kóborló sakálok. Én sem járok arra – ahol ember jár.

Érzem: a jég szeret engem. Túlságosan is. *Rianás. Szeretlek. Túlságosan is.*

Hátizsákkal megyek, forró grog a termoszban, kabátzsebből összesepert aprópénz, kis üveg cherry. *Cherry*. Ha nem volna, nem szeretném a pipafüstöt. *Világillat*.

Megfőzök néhány krumplit – spóroljunk a kevéske zsírral –, találok egy darab avas szalonnát is. *Éhes vagyok*. Nem vacsorát vagy reggelit akarok, mazsolát csipegni és om-lós kalácsba feküdni este; hanem enni valamit, ami durva és energiadús. *Szalonna*. Amit a cinegék. Evés közben elnézem őket, ahogy fejjel lefelé csüngnek a pörgő szalonnadarábon. Aztán fenegetik zsíros csőrük a fagyos águjjakon. *Gyufa*. Jó volna persze egy kicsivel több és nyirkosabb, tömörebb pipadohány; ami van nem jó – de illik.

A csizma ép. Jól zár és fűt. Pakolok. Még a fénykorból maradt a régi, agyonkopott látcső. *Patina. Platina*. Mennyi, de mennyi mindent látott velem! *Mi ketten. Hóvak-ság*. Ha nem volna látcső, rabnak gondolnám magam; ha nem volnék szabad, sosem vettem volna.

Az utca hullá, a sétányok fehérek, az ágak fehérek, a tetők fehérek – az ablakok szürkék. A szándék sötét. A lábnyomokat elmossa a szél. Ez megnyugtató. Tíz perc múltán *senki se tudja, merre mentem*. A part még üresebb. Tán még emlékszik a csobogó nyárra, a füzek lombjaira, a megritkult nádasokra, amint főtt kukorica és napolaj illatát hordja nyugágyak fölött a szél; a bekent idomokra, a szétdobált napozókra, matracokra és sikolyokra. Nagyon alacsonyan húz a szél, mint a karvaly az etetők felé. Messze fehér hegyeket látok. Látcsővel távot. *Egyásra torlódott jégtáblák*. Rizikó vidéke, ahol kettétört a jég, mint egy nagy ostya úrfelmutatáskor. Egyensúlyozok a jég magzatburkába vont dínótojásokon, a parti köveken, majd rálépek a jégre.

Birodalom. Egy Világ határain lépek ma át. Nem is tó, hanem hatalmas, véget nem érő, hóval fedett térség, üvegmező, csillagdarából-fűjt sivatag. Sétálok egy kicsit, a szokásosnál beljebb. Nem csak néhány száz lépést. Látni kell, közelről, azokat a jéghegyvonulatokat; minden jégtimpanont!; látni egészen közelről a helyet, ahol a jégmező meghasadt! *Lemeztektonika*. Egy másik bolygó, ahol a kontinensek jéggé fagyott, úszó szigetek.

Nem értem. Csak elnézek felette, s biztosan tudom: valahol bent, ahová egyik partról sem látni, ott szállok a többiekkel – én is!

Barátságatlan, hideg, tartózkodó és vonzó. *Egymásra találtunk.*

Elindulok – a tó, a tél szülőszobája felé. Úgy intézem, hogy a kifürdött rész közelébe érjek. Felsőpri a szél a havat: a jég tüzesre csiszolt ezüstlemez. Lábam közt gördülő briliánsok. Tőlem úgy négyszáz lépésnyire óriási, indigókék folt a tavon, mintha tintásüveg borult volna fel. Csak távcsővel látom, hogy ott vizet fodroz a szél; a vízen milliő madár ring, mintha elhagyott bójákat terelt volna didergő nyájba a télidő. Tarka récék, pepita ludak, hófehér sirályok és szárcsák. Még innen is látom. Az a rész kockázatos. A madarak lassan úsznak körbe-körbe, hogy nyitva tartsák a tavat. De én tudom, hiába igyekeznek, ha ezen múlna! Alulról, a mederágyból hóforrás jön, az tartja távol ott a jeget.

Nem is olyan vastag. A part margóján még áttetsző, s amint rálépek, látok néhány tétova halat odébb úszni a lábam alatt. Vékony hajszálrepedések, halkan zenél, pendül a jég. *Vékony húron járok.* Odébb már tejüveg, vastagabb és fehér, egészen túrós; nagy, ezüstbuborékok és kék rubintdudorok. Balra dirib-darabokból fagyott össze. Glaciális mozaik. Óvatosan araszolok, húznak a hegyek, húz a hideg. A tó hidege az én hidegemet, mint a mágnes, úgy húzza. Vonszolnak – egyre beljebb – a vakító színek, hegyek ragyogása, ég azúrja, tóközepi tintapaca, a rianás malachitja, és biztat a süvöltő szél is, de a lábam azért megremegnek. Jól érzem a kockázatot, a rizikótudat szétárad a vérben; nem zavar, csak szokatlan még. Fél a fejem, fél a lábam – de én már *nem félek*. Szeretnék lehasalni ott, ahol simasága makulátlan, és bámulni a víz alá; nézni azt a néhány, éhes sziklacsukát, akik ébren várnak. A récék, pepita ludak és sirályok irányába tartok – a lék felé.

Figyelem a hangokat: tektonikus moccanások; mérem is, mint egy szeizmográf a rezgéseket; s az eshetőséget, mint egy Geiger-Müller; nem szivárog-e fel víz előttem, mögöttem, alattam? Vastagon öltöztem. Egyelőre melegem van, csak az arcom gémberedik máris. Sirály röppen, mintha a szél biztatná őt is; de rikolt, s amint szélkanyarban felém suhint, tudom: *én küldtem égre őt.* A víz már közel kerül, látom a kíváncsi, nyugtalan lúdfejeket. Haldőgről szökken levegőbe két holló, és párban húznak, szellel szemben, a hegyek közé. Fönről egy szkuva hasít felém. Minusz huszonkettő. Nem enyhül, nem enged a fagy – nem hagy. Van nálam hőmérő. Nem is tudom, miért.

Fekete konty, távcsővel látom már a citromsárga szemeket is, vakítóan fehér has és fekete hát. Csőrüket a begyükre fektetve méláznak, mindnyájan szellel szemben. A szárcsák kissé elevebbek, néha buknak egyet. Két sarki bűvár szépen egymás mellett, mint házaspárok, bizalmatlanul úsznak a lék túlsó felén. Szépek. *Otthon vannak mégis*, bár-hogy fáznak is. Mint az a hatyú, aki hosszan előrenyújtott, lágy nyakkal, szédítő-fehéren, súlyos, zengő szárnycsapással légben úszik a lék felé. Lábaik előrenyújtva korcsolyázik a vízen, szárnyával szelet ölel, s fékez. Néhányan a jégsorján, széljegyzetben ücsörögnek, kiváltképp a *sirályok*.

Ha pingvint látnék, jegesmedvét, amint átcammog ott, véres pelerinben, az ordító szél jégdiszkoszán, akkor sem csodálkoznék – csak otthon. Alig rognék a forró kályha sarujához, máris újra magamra venném a kabátot. Igaz volt-e?, ami a jégen annak látszott!; vajon csakugyan pingvint láttam esetlenül totyogni a jégen, ahogy frakkja szegélyét ünnepelesen lobogtatja ülepén a szél? Vajon igaz volt? Ahogy egyszer talán – ha meghalok – megállok, és új életet veszek magamra hamarjában, vágyva megtudni, igaz volt-e, hogy éltem?

Most először, leülök a jégre. Tudom, honnan jöttek. Azok a nagy sirályok, pepita ludak, szkuák és bűvárok – skandináv tavak teléből; afféle sarki szélből, amelynek ez itt csak epigonja. Ahol a hullámok nagyok. Viharos, sós és hideg döndülések. Partra zúduló, tízezer hordónyi, acélkék részvéttelenség! Amihez képest a lék hullámverése bölcsők tojásmeleg ringatása. Északról jöttek. Már én is *otthon vagyok itt. Hisz én tudok már a jégen járni!*

Kicsit boldog vagyok – üveghang száll a jég felett. Távoli, régmúlt szimfónia sejlik alatta. A récék úsznak, és mindent értenek. Várnak a pepita ludak. Vágyaik nincsenek, de túl közel vagyok; felszállni akarnak, de nem hagynák itt az együttgubbasztást sem. Furcsa, nem ismert fázis: nem tudom, mit mondhatnék. Nem hozzám szólnak – beszélnek helyettem, s én: szégyenkezem. A fagy, a jég, a hó, a fekete víz, ólomkék ég, gerjedő szél, tarka récék, pepita ludak, lágy hatyúk, szkuák és hősirályok! Igen. Még felrémlik: mintha gyűlöltem volna, a semmitgondolókat.

Továbbmegyek. Oda tartok, ahonnan jöttem. Pontosan. Ráfordulok az origóra. Magához ölel egy precíz hatyú, a récecsapat, a sirálynyáj – vagy a LÉK.

Tükör által laposan

„Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismertetem.” – írja Pál apostol a korinthusbeliekhez. Ha a gazdag farizeus családból származó, rendkívüli műveltségű apostolnak – akit, megtisztelve benne a római polgárt, majd Rómában annak rendje s módja szerint lefejeznek – a szavai egyáltalán eljutottak a címzettekhez, kérdés, hogy hallgatói vajon mennyit érthettek az intellektus többletjelentéséből, amikor a metaforát megkísérelték azonosítani köznapit tapasztalataikkal. Nem is olyan nehéz válaszolni erre a kérdésre, mivel a tükröt a kor emberei közül a legtöbben ismerték, hiszen az majd mindegyik házában ott lógott a falon vagy egy, a tetőgerendázatot tartó faoszlopon. Az a finomra csiszolt, folyamatos gondozást, törölgetést igénylő fémlap, amelybe a ház lakója naponta beletekintett, valóban nem mutathatta tisztán annak arcát, aki frizuráját igazgatta benne, a környezetében lévő dolgokat pedig szinte egyáltalán nem. A háttér viszont bizonyosan elmosódottan jelent meg a réztükör által visszavert sárgásszínű félhomályban. De a képes gondolkodás sem állhatott messze a kor emberétől, mivel a maga végletekig kitágított és naponta átélt valóságába még minden belefért, az istennel, démonokkal, házi szellemekkel egyetemben, tehát a csak szóképekkel megfogalmazható nem evilági dolgok is. A korabeli nyelvállapot erős metaforizáltságáról nem is beszélve. Mégis, nem tévedhetünk nagyot, ha ennek ellenére azt állítjuk, hogy az apostol szavainak hatására a fantáziának poetizált és erőteljesen mítikus távolságokra kellett szárnyalnia a megértésig, és nem kételkedhetünk abban sem, hogy az addig megteendő útnak valóban egy régóta kidolgozott hitvilág valóságában kellett gyökereznie.

Amikor megszületünk, azt mondják, nem látunk mást, csak alaktalan foltokat. Az, amit a későbbiekben a mi világunknak fogunk nevezni, egyelőre amorf villanások, árnyékok és fények formájában létezik. Szükséges hozzá egy kedves hang – anyánk hangja –, hogy az egészségre értesülésünk legyen. Később kezd valamelyest tisztulni a látásunk. Látni ugyanis tanulunk, hiszen hogy mi tudatosul bennünk egyáltalán, éppen úgy a tudat része is, nem pusztán az érzékelés. Nem elegendők hozzá az anatómiailag rendelkezésre álló adottságok. Amiről folyamatában először lesz fogalmunk, és mindazt, amit majd sajátos rendszerünkbe tudunk foglalni, nevezzük a rendelkezésünkre álló világnak. Mindenesül emberi világ ez, egyedi, csakis fajunkra jellemző terméke annak a környezetnek és annak a civilizációnak, amelybe beleszülettünk. Annyira a közvetlen élmények által behatárolt világ, hogy hiába próbáljuk megérteni, s tudományosnak mondott szövegekben hosszan analizálni, soha nem tudjuk meg, mit is lát egy tőlünk különböző élőlény, de még azt sem, mit láthatott a saját világából az emberi környezetből kiszakított, gnücsordában felnevelkedett afrikai fiú vagy Maugli, Kip-

ling lenyűgöző hőse. Kialakult-e meghatározott fogalomrendszerük például a színekről? Idegpályáik vajon ugyanazt a világot közvetítették-e számukra, mint a mi számunkra, vagy emberi mivoltuktól eltérve netán elsajátítottak-e egy, a különböző, velük élő állatfajokra igencsak jellemző „mögöttes” érzékelést, amely a gnüknak történetesen a ragadozók jelenlétét, a farkasoknak a zsákmány közelségét jelzi? Gondolkodtak-e gnüül? Farkasul?

Hogy miképpen láthatunk, arról tehát legelső sorban értesítenek bennünket. Azok a személyek, akik először megmutatják és megnevezik nekünk a világ legfontosabb létezőit. A törvényszerű az lenne tehát, hogy látásunk, a világról kialakított képünk ne változzék a folytonosan változó időben. Ám megfigyelési képességünk korántsem csak a személyesen meghatározott szabályok gátló rendszerébe ütközik. Van még ezeken kívül valami, ami befolyásol bennünket. Mégpedig a külvilágból hozzárendelt mindennapi tapasztalás. És az aszerint bekövetkező látásmódosulások halmaza. A tárgyak tudomásul vételétől egészen az elvont valóságok benső szemrevételezéséig. Ezekhez való viszonyunk, alkalmazkodóképességünk határozza meg, hogy életünk folyamán mily mértékben tudunk majd eltávolodni és függetlenedni a belénk vésett világképtől. Ha erre az elszakadásra nem válunk képessé, akkor egy, a legelső pillanattól kezdve tökéletesen manipulált világot leszünk kénytelenek végigélni, olyat, amilyent magunktól sohasem lennénk hajlandók felfedezni, s nemcsak azért, mert ezen az idegen planétán sohasem jártunk, lábunkat oda soha be nem tettük, gondolatunkkal, fantáziánkkal azt soha el nem foglaltuk.

Lapozzuk csak föl Platón híres barlanghasonlatát: „Képzeld el egy föld alatti, barlangszerű szálláson – amelynek bejárata a fény felé tárul, és olyan tág, mint a barlang – embereket, gyerekségüktől fogva lábuknál és nyakuknál megbéklyózva, hogy egy helyben kell ülniük, és csak előre nézhetnek; fejüket a béklyótól nem tekerhetik körbe: a hátuk mögött, föntről, lobogó tűz világít, e tűz és a béklyózottak között fent út vezet, mint amilyen alacsony fal épült, mint amilyen a közönség és a bűvészek között levő kerítés, mikor az utóbbiak csodákat mutatnak. (...) Majd azt is, hogy a kis fal mentén mindenféle holmit hurcolnak úgy, hogy a fal fölé magasuljanak: ember-szobrokat, állatok kő és fa képmásait, és amint valószínű, a holmikat hurcolók egy része beszél, a másik meg hallgat. (...) Mit gondolsz, az ilyenek önmagukból és egymásból látnak-e valami mást, mint az árnyakat, amelyeket a tűz a barlang szemközti falára vetít? (...) És ha társalogni tudnának egymással, mit gondolsz, nem azt neveznék valóságnak, amit látnak?”

Aligha vonható kétségbe az a feltételezés, hogy Platón itt valamiféle kényszerhelyzetről beszél, s hogy a barlang falát napestig mereven néző emberek valamely embertelenné is tekinthető kísérlet szerencsétlen áldozatai. Kísérleti személyek, ahogyan a modern lélektan aposztrofálja

őket. Ha ez így van, nem vádolhatjuk Platón avval, hogy nem ismerte az emberiség természetét, hajlamait és befolyásolhatóságát. Alakjai azok a senkikké nyomorított, öntudatlan figurák, akikkel kedvük szerint bánhattak. A kísérlet lefolytatóinak egyetlen feladata van velük szemben: folyamatosan új és új, érdekesnél érdekesebb árnyakat előállítani számukra, hogy ne unatkozzanak. S még szerencse, hogy az áldozatok létezése abszolúte virtuális, ennél fogva a kegyetlen filozófusi képzelet fájdalom nélkül teheti azt velük, amit csak akar. Nem nehéz ezekben a jobb sorsra érdemes figurákban felismernünk a korai, de még egyáltalán nem „szórakozás” céljából butuló tévénezők elődeit. Még akkor is tiszteletre méltó elődei ők a több mint két évezreddel később született szappanoperák fogyasztóinak, ha szándékukban egyáltalán nincs meg az önkéntesség naivitása, sem az eleve elhatározás. Hiányzik belőlük a bevetett halnak a műtáplálék iránti bódult szenvedélye. A tudatos vállalás bamba önmegvalósítási normaállító mániája és az elbutítottak olcsó, felszínes büszkesége. Platón alakjai vegytisztán azok, amik, csakis a feladatukra, az illúzió valóságként történő elfogadására születettek. Nem valahonnan eltérített megtévelyedettek, hiszen nem áll rendelkezésükre egy megélhető, önkaratból választható másik valóság.

Azt látjuk, amire a bennünk megformált homályos elképzelésnek szüksége van. A világ, amelyben élünk, ugyanis szubjektíve nem más, mint azon megjelenített jel-tárgyak halmaza, amelyekre, mint jobbára ismeretlenekre, jelzőszalag gyanánt különféle megkülönböztető jeleket aggatunk, és attól *van* számunkra, hogy bennünket megelőzve valakik jelentéssel ellátott jelet kölcsönöztek neki abból a célból, hogy használatba vehessük. Először ezekkel a kölcsönzött jelekkel dolgozunk, amíg azokat tovább nem alakítjuk, hogy az így módosított jelet, a hozzá adódó sajátosan egyéni ismeretek tömkelegével, tovább kölcsönözhessek utódainknak, azok pedig az utánuk jövőkre és így tovább. A jeleknek azon érzékelhető rendszere tehát, ahogyan azt mi fogjuk értelmezni, az elődeink idejében még másképpen, más jelentésmezőben létezett, s szinte biztos, hogy ha mi itthagyjuk ezt az árnyékvilágot, azaz személyünkben, sajátos élménytartományunkkal egyetemben lekapcsolódunk a jelről, az ismét másképpen, más szövegösszefüggésben fog funkcionálni. Meg vagyunk átkozva. Megátkozottságunk lényege abban rejlik, hogy életünk folyamán el kell fogadnunk azt a tényt, hogy különbözően látunk, mint elődeink, s utódaink is különbözően fognak látni, mint ahogyan mi szemrevételezzük a világot. Pusztán az az egyetlen valóság áll rendelkezésünkre, amit rendelkezésünkre bocsátottak. És még csak nem is választhatunk. Világlátásunk éppen úgy a „talált tárgyak” körébe tartozik, mint egész életünk.

Wittgenstein erről a következőket írta a *Logikai-filozófiai értekezésben*: „Az *Én* általt lép be a filozófiába, hogy a »világ az én világom«. A filozófiai *Én* nem az ember, nem az emberi test vagy az emberi lélek, amelylyel a pszichológia foglalkozik, hanem a metafizikai szubjektum; határa, nem pedig része a világnak.” Eszerint – teszi hozzá mintegy magyarázatul Ryszard Przybylski – „minden világleírás a metafizikai szubjektum teremtette kép, az értelem illúziójának képe”. Azaz: saját valóságom

magányosan kóborló birtokosa nemcsak „Én” vagyok, hanem egyben én vagyok ennek az „Én”-nek természetes gátja, sőt: börtöne is. Eszerint az „objektív” valóságnak olyan énemen kívül létező valaminek kell lennie, amelyről legfeljebb illúzióim, vágyaim lehetnek, s amelynek megismerésére, egyáltalán magamévá tételére: minden igyekezetem ellenére nincs lehetőségem.

Wittgenstein arról írt itt, ami már régóta benne volt a levegőben, hiszen jóval előtte, már a tizenkilencedik század végének festője újra feltette a régóta elhallgatott nagy kérdést: mit látunk? Látunk-e a határunkon, azaz önmagunkon túl? Ha nyilvánvalóan nem élünk helyesen, ha nyilvánvalóan nem gondolkodunk helyesen, vajon elcsökevényesedett, sémákba merevedett látásunk egyáltalán használható-e még világunk feltérképezéséhez? Pissarro és Renoir háttérben elmosódó alakjai az első, ám a szokványban megmerevült tekintetű kortársak szemében kellőképpen felkavaró jelzései annak, hogy mennyire lényeges volt ez a kérdés először a festő, majd később a világmegfogalmazás verbális korlátai között vergődő költő, majd közvetlenül utána a világteljeséget megragadni kívánó, szintézisreemtő gondolkodó számára. Wittgenstein 1903-ban még kiskamasz, csak tizennégy éves, amikor a *Levelek Írisz koszorújából* költője már ezeket a sorokat veti papírra *A lírikus epilógjában*:

*S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,
de hogyha van is, Isten tudja, hogy' van?
Vak dióként dióban zárva lenni
s törésre várni beh megundorodtam.*

*Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm.
Csak nyílám szökhet rajta át: a vágy –
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa.*

*Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.*

A fiatal Babits, nyilván a sokat tanulmányozott Nietzsche nyomán, a filozófia feleszmélését időben jóval megelőzve, talán önkéntelenül jut el ehhez a sarkalatos problémához, majd annak szinte azonnali rezignált elvetéséhez. Megfogalmazza ugyan az ember számára születése pillanatában borítékolt kimeríthetetlen szenvedés forrásvidékét, de avval is tisztában van, hogy ez a futó megfogalmazás többé nem játszhat szerepet a költészet terrénumban. A költő legfontosabb – ha nem az egyetlen – dolga ugyanis: kérdezni, kérdésekkel bombázni a világot, s hogy Babitsnál maradjunk: „*miért nő a fű, hogyha majd leszárad?/ miért szárad le, hogyha újra nő?*” Lássuk be, ennél tovább jutni nem költő feladata, mert ezen a ponton – a valóság határán – túl meghal a költészet.

Az Énen kívüli „világ” természetéből adódóan makacsul s kitartóan ellenáll az igazi megismerésnek. Hogyan is mondja Platón: „*A szemünk elé táruló világot hasonlítsd a börtönszálláshoz, a benne égő tűz fényét a Nap sugarához, és ha a feljutást és a fenti dolgok szemléletét azonosítod azzal, ahogy a lélek felszáll a gondolat világába, nem jársz messze az én elképzelésemtől.*” Az ember a maga egészséges szándéka szerint ugyanakkor mást sem

kíván, mint megismerni, hiszen szünet nélkül kénytelen szembesülni az átléphetetlen szakadékkal, amely a valóság és saját megismerési képességei között tátong. Meg is retten tőle. Visszahőköl, úgy jár, mint ősapja, Ádám, amikor a Makpela-barlang mélyén megpillantotta az Éden kapuját, ám megijedt az Úr dörgő hangjától. A késő utódot is megtorpanásra kényszeríti a valóság megpillantásának lehetősége, de nem téríti el szándékától. Kudarcai ellenére is hajtja a vele született kíváncsiság. Így zajlik ez természetes körülmények között. A „világ” azonban az ember minden igyekezetére újabb és újabb trükkökkel reagál, amelyekkel semmissé szándékozik tenni ezt a törekvést.

Ismételjük csak el a bizonyosságot: először a festő lát. Utána a költő. És csak legvégül a filozófus. Hármójuk közül a képzőművész az igazi „látó” ember, hiszen „foglalkozása” a látás. Amit ő lát, annak létezésében valóban hihetünk. „A kép így kapcsolódik a valósághoz; elér hozzá.” – írja Wittgenstein. Ez korántsem azt jelenti, hogy a festő gyökeresen „mást” lát a világból, mint kortársai, hanem hogy másként, ha úgy tetszik, másik, talán a többi halandó számára csupán egy, az eljövendőben létező, igazabb valóságként látja. Ebből következik, hogy nincs hitelesebb látástörténet a képzőművészet történeténél. Segítségével látásunk, a tisztaságáért folyó szakadatlan küzdelem, de annak eltévelyedései is pontról pontra nyomon követhetők. És még a képzőművészetnek is mekkora utat kellett megtennie. Azt persze korántsem állíthatjuk, hogy az egyiptomi falfestmények kitekert testtartású, térd nélküli alakjait vagy lenyűgözően gyermekes toábrázolását a kortárs egyiptomi is ugyanúgy láthatta. Avval ő is tisztában volt, hogy ezek stilizációk. Arra való, hogy lelkünkbe fogadjuk őket, s nem arra, hogy valóságként szemléljük.

Feltehetően avval kezdődött az ember kitörése ebből a mindenestül stilizált, a mítoszhoz, a valóságon kívülihez ezer szállal kötődő világból, hogy Akhilleusz és Aiasz kockázott, s Akhilleusz lándzsái – mivel azok távolabb helyezkedtek el – a vázafestményen rövidebbre sikerültek Aiaszénál. Az emberi tekintet evvel a rendkívül merész első mozzanattal egy csapásra megteremtette magának a teret. S amit az ókori vázafestő szemé felfedezett, szüneteltetni, ideig-óráig eltitkolni ugyan lehetett, de többé lehetetlen volt abbahagyni: a látás szenvedélye, az igazi látás iránti éhség érzése győzedelmeskedett. Hiába is akarta a középkori kereszténység művészete visszaparancsolni a látást a kétdimenziós tér vonalai és körei közé, a reneszánsz ember csak azért is újra behelyezte magát környezetestül, mindenestül abba a térbe, ahol végre jól érezte magát, avval a szándékkal, hogy többé ki se mozduljon onnan.

A festmény, a szobor ezen a ponton vált külön a költésztől. A képzőművészet véglegesen magához ragadta a teret, a költészetnek megmaradt az idő. A térben mozgás és az időben mozgás valósága. Évszázadokon keresztül tartotta magát sérthetetlenül ez a felosztás. A szem hozzácsokolt a térhez, a gondolkodás az időhöz. Valamikor a huszadik század eleje táján történnie kellett valaminek, hogy mindez gyökeresen megváltozzék, a látás lemondjon a tér mindenható birtoklásáról, s belássa, hogy a világgal folytatott küzdelem a továbbiakban reménytelen. A festő kénytelen volt tudomásul venni, hogy a három dimenzió túlsá-

gosan bonyolult szerkesztmény a modern civilizáció emberének. A hagyományából kiszakított, magányosan tévelygő modern ember nem látni, hanem nem-látni kíván. Véleménye szerint minden fel van már fedezve, ami őt ebből a világból egyáltalán érdekelhetné, ennél fogva semmi szükség újabb kalandozásokra. A nyughatatlanság veszélyes vállalkozásokat szülhet, s ezekben ő nem akar részt venni. Különben is elfáradt, hagyják őt békén. Nem akar cselekvő részese maradni a világnak, hiszen abból a rajta kívül működő, többnyire láthatatlanságukba burkolódzó erők végérvényesen kirekesztették, a tőle mindenestül idegen, mindennapos robotba, fölösleges látszatversengésbe taszították. Nem maradt más választása, önszántából kell bevonulnia a neki kijelölt barlangba, s önmagát megbilincselve kell elfoglalnia az őt megillető helyet a barlang falával szemben. A cselekvés igazsága helyett a ködökbe vesző mágiát kell választania, a bensejében lakó árnyék, a lelkében lakozó démon falra vetítését, a naponkénti létrontást. A legprimitívebb létformákba kell menekülnie. S bekövetkezik a mindaddig elképzelhetetlen: a világból kirekesztett, lekötött ember egyszer csak menedéket lát az árnyékban, s egyszerre vonzani kezdi a kétdimenziós tér.

Nagyjából az ember kényszerű választásának kezdetével egyidőben a maga módján a művészet is elindult ezen az úton. S micsoda botrányok szegélyezték! A modern képzőművész képe hirtelen ehhez az újonnan keletkező, s egyre inkább eluralkodó világhoz igazodott. Ellaposodott, lekopott róla a perspektíva, egyúttal először harmonikus vonásait veszítette, majd – mint továbbiakban ábrázolhatatlan – eltűnt róla az ember. A nyomában megszülető nonfiguratív kép pusztán annyira jelzésértékű, mint a középkor keresztényeinek mesterségesen primitív vonalvezetése vagy a mohamedán ornamentikák ábrázolásai. A művész üzenete egyértelművé vált: egyszer és mindenkorra lemondott a térről. Az a közözlés, amely már régóta csak az árnyékban, az illúziókban kereste igazságait, felháborodottan és természetesen hiába tiltakozott a valóság ilyenén változása ellen.

Az irodalom emberi-civilizációs léptékkal mérhető rövid idő alatt követte a képzőművészetet. A tér tetszhalálát az idő tetszhalála. A modern regényíró is kiiktatta történetéből hősének múltját, kiradírozta jelleméből a jövőt. Főlegesen vált a figurából mindaz, ami az embert emberré, világában megformált, hús-vérszerű valakivé teszi. Nem létezhetnek többé létépítő Pierre Bezuhovok. Josef K., Kafka múlt nélküli hőse egy kétdimenziós térben bolyongva, szinte kiéhezetten várja maradék jövőjének nevezhető valamijét, a halált, ami mégiscsak jelenthetne valamit. Camus hősének, Mersault-nak közvetve az okozta pusztulását, hogy anyja halálával rálel régóta megsemmisültnek gondolt múltja. Ám nemcsak Kafkánál vagy Camus-nél szűnt meg a figura önálló élete. Ők csupán elkezdték ennek a lapossá minősülő világnak a feltérképezését. Josef K. és Mersault csupán az eredet. Az ősförás. A felfedezés. A folytatás is nem kevésbé megdöbbentően sivár. Az életbe kivetített egyes alak többé nem látszik önmagában, nem létezik valahol, valamely beazonosítható élettérhez viszonyíthatóan, éppen ezért többé nem kíváncsi a saját szemére, erre az önveszélyesen őszinte szervére sem, avagy idézzük újra csak Wittgensteint:

„És a látótérben nincs semmi, ami arra engedne következtetni, hogy van egy szem, amelyből látszik.” Íme, még látásunk is virtuális, nemcsak mi magunk vagyunk azok. Emberünk

azt láthatja csupán, ami tudatába van programozva. Az ember, a Teremtés hajdani koronája a továbbiakban csakis a másik, szintén virtuálisnak tekinthető emberhez való viszonyában válhat megrajzolhatóvá.

Hogy még egy, közismertnek mondott, most már magyar regény példát vegyünk, Ottlik Géza *Iskola a határonját*: föltette már valaki a kérdést, hogy önmagában miféle ember is volt Ottliknál, a magyar irodalom elsőrangú etalonjánál s hivatkozási pontjánál: Bébé? Jó, olvashatjuk, hogy hagyománytisztelő polgárcsaládból származott, de ez a polgárcsaládot csak sematikus gesztusainak villanásaiban, s annyira ismerhetjük, amennyire egy, a saját világától is tökéletesen elidegenedett családnak balatoni nyaralásokról szóló, többnyire mosolygósan furdódreszszes fényképalbumában felületesen lapozgathatunk. Bébé is klisé, múltját és jövőjét vesztett marionett, akinek a felnőtt, az uszodában, mint kivételezett helyen visszaemlékező Bébéhez semmi köze. Avagy: miféle jellem volt Medve Gábor? Vagy az éppen aktuális, meglehetősen pitiáner hatalommal kollaboráló jellemtelen többi-rész? Vajon, mitől vált az idők folyamán jelzésértékűvé, példaképpé? Az utókor irodalmárainak szemében szimbólummá? Lám, megannyi feloldatlan kérdés, ködbe vesző félhomály.

Egyetlen évszázad elegendő volt ahhoz, hogy a semmibe tűnjön a perspektíva, elkoszolódjon az árnyék. A forma. A jelentés. A mélység. A múlt. A jövő. Eközben a nyelv is klisék halmazává bomlasztotta önmagát. Minden olyan cizellálás, mélységi beállítás fölöslegessé vált, amivel a barlang falát önfeledten szemrevételező amúgy sem tudna mit kezdeni. Vagy akár kissé nehezebben birkózna meg. Ugyanis a modern művész nem ábrázolhat többé, csupán üzenhet. Kívülről, kifelé. Küldhet egy nemiszervvel metaforizált rózsát, vagy egy rózsával metaforizált nemiszervet is akár, mint Orvos András a képein. Üzenetét mindenképpen kilövi az ürbe, mert meghallója nincs, meglátója nincs, hacsak nem egy másik galaxison. Ám mire szavai odaérnének, már ott is más világ van. Mint ahogyan címzettje sincs az üzenetnek. Hiába hangzik el a kérdés: címzett vagy-e? Ha véletlenül az is volnál, a neked szóló mikroszkopikus üzenetet úgy kell megtalálnod egy önnön fölöslegességétől zsvivajgó makrovilágban, mint tűt a szénakazalban. Ha szerencsés vagy.

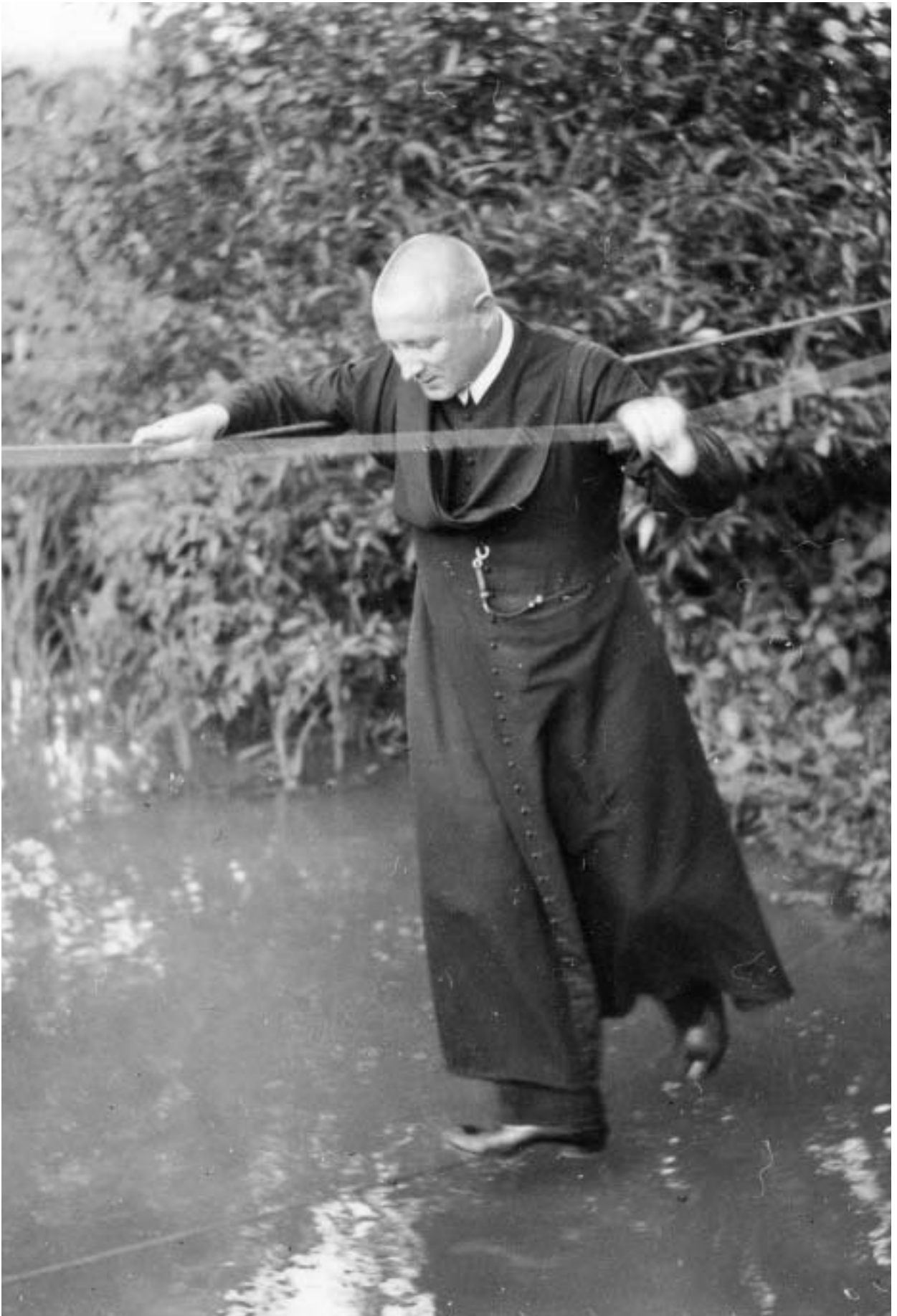
Az egyik varázsszó az a látszat, miszerint a világából kirekesztett, lekötözött ember menedéket, sőt: üdvözlést lát az árnyékban, a homályosságban, s egyszerre annyira otthonává válik a kétdimenziós tér, hogy már eszébe sem jut, hogy meneküljön belőle. Illúziója azt mondatja vele, hogy éppen az, ami van, az nem lehet igaz. Kétkedése

nem igazi kétkedés, csupán elbizonytalanodás. Tévelygés. A félhomályban bolyongó létező zavarodottsága. Erre hívja fel Platón is, Pál apostol is a figyelmünket. A másik az értelmezésünk kiszolgálása iránti kíváncsiág. Az ember minél jobban hozzászokik valamihez, annál kevésbé hajlamos arra, hogy azt élete folyamán még egyszer vizsgálat tárgyává tegye. Hiábavaló, meddő, felületes, szofisztikus a kíváncsisága, hiszen egész életünk nem más, mint mániákus ragaszkodás ahhoz, hogy mi is akképpen lássunk, ahogyan kortársaink, ahogyan tekintetünk bele ragadt az eltanult képvilágba. Ha valami új fogalomra lelünk, arra zavarodottsággal reagálunk, hiszen valami benső bizonytalanság azt mondatja velünk, hogy látásunk akár egy-két egyszerű optikai trükkel is milyen hihetetlenül könnyen becsapható. Résen kell tehát lennünk, de melyik ponton?

1884-ben egy viktoriánus iskolamester, bizonyos Edwin Abbott kiadott egy könyvet egy elképzelt kétdimenziós világról, amit Flatland-nek (Síkország) hívott. Ebben nagyjából ezt írta: „Egy gömb, ha egyszer megmutatja magát Síkországban, csak úgy jelenhet meg, mint egy kör.” Világunk mindebből következően kétségbeejtően lapos, amelyben tétova körök, részegen támolygó négyzetek, agresszív háromszögek s lándzsaként kihegyezett egyenesek tülekednek. Tolják, taszigálják egymást szüntelenül. Alakjai egy kétdimenziós térben mozognak. Élnek és halnak. Szerelmeskednek. Gyilkolnak és vonaglanak végőrájukban, ami mozzanat valójában nem más, mint hebehurgya horpadás és kitüremkedés. Nyugodtan szemlélhetjük őket. Hiszen csupán árnykép minden, amit mások a mi szórakoztatásunk céljából vetítenek. Nem kell komolyan venni, illetve komolyan is lehet venni. Az eredmény szempontjából bármelyik mindegy. A ránk kilőtt pisztolygolyó akkor sem fog eltalálni minket, a felénk robogó vonat vagy autó pedig nem gázol el. Azt kell tapasztalnunk, hogy a kétdimenziós tér felettébb biztonságos. Egyáltalán nincs mélységi kiterjedése. Magassága. Egyáltalán nem zavaró. Háliszennek, nem akar semmit megváltoztatni. Olyan, mint a platóni barlang falára vetülő árnyék, a réztükörben elhomályosult háttér. Ez is, az is kellőképpen kifürkészhetetlen. Berendezkedhetünk benne, nem akar bántani bennünket. Mint az opportunista gömb Síkországban, aki az elismerés kósza reményétől hajszolva, vagy egészen egyszerűen, kollaborálva a síkidomokkal, életben maradásának céljából körnek akarja mutatni magát. A televízió és a számítógép képernyője vagy bármi ezek után következő, és az általa közvetített, középkorias szellemi sötétségbe egyértelműsített világ erről a diadalmasan vigyorgó laposságról győz meg bennünket. Mindenestül elfoglalja védtelen személyiségünket, játszik velünk az illúzió.

Amit pedig egykoron újra „színről színre” fogunk látni: döbbenetes lesz.

Vályi Hugó fotója

FRIED ISTVÁN

Márai Sándor és Kertész Imre „munka”-naplói – mint emlékiratok

„Akkor megértettem, hogy talán nem is volt soha, sehol az a kis barna kötet, a régies aranybetűkkel, a kötet, melyet oly mohón, csüggedten keresett. Nem is élt soha az író, kinek nevét nem tudta megmondani. S a történetet, a legszébb, legbőlebb történetet, melyet élete végén szeretett volna olvasni, vagy még egyszer elolvasni, nem is vetették papírra soha.”

(MÁRAI SÁNDOR: *A KÖNYV*)

A XX. század magyar irodalmában érzékelhető a látványos visszatérés a korábbi korszakok műfajaihoz, miközben ez az első megközelítésben reflektálatlanak tetsző visszatérés valójában a „műfaji emlékezetet” akképpen tette időszerű tényezővé, hogy szembesítette a műfaj hatástörténeti eseményeivel. A prózai epika, mindenekelőtt a regény hagyományos alakzatainak látványos válsághistóriája egyben arra készítette azokat, akik vagy saját pályájukon tapasztalták meg a történetmondás/szerkesztés problematikussá válását, vagy a történetbe és/vagy a felőlősen megnyilatkozó elbeszélőbe vetett (nem egyszer naivnak bizonyuló) bizalom általános megrendülését érzékelték, hogy e válságból való lehetséges kilábalást oly módon tegyék lehetővé, miszerint a feltételezeten elhasználatlan alakzatok felé tájékozódással próbálkozzanak. Elsősorban olyan műfajváltozatok jöhettek számításba, amelyek nem a szokásos módon igényelték a mű-olvasó, elbeszélő-mű viszony létrehozását, illetőleg olyanok, amelyekben tematizálható a XX. századi prózai epika „korszakváltása”, ekképpen a határhelyzet műfaji-nyelvi következtetései is levonhatók. Annyit szükséges talán még ehhez hozzátennem, hogy az egymásra torlódó modernség-fájszok szoros kölcsönhatásban állnak a nyelv- és szubjektumértelmezések (irodalmi, pszichoanalitikai stb.) fordulataival, így ezek az irodalmi kritika-irodalomelmélet és a társ tudományá/művészeti előlépett „diszciplínák” egymásra hatásában szintén megnyilatkoztak. S minthogy a menthetlenné, de legalább is „más”-sá lett (epikus) én krízishelyzetéről van-lehet szó, a XX. század irodalmában egyre kevésbé elhanyagolható a pszichoanalitikus, a nyelvbölcseleti, a személyiségelméleti tényező. Továbbá: mindez igencsak igényelte, hogy a „reális” szerző egyfelől újragondolja ön-megjeleníthetőségének lehetőségeit, másfelől megkísérelje a műveiben megteremtett „implicit” olvasó alakja az eddigiektől eltérő értelmezésének esélyeit (ezzel párhuzamosan a műben olyan „üres helyek” létesüljenek, amelyeket a különféle olvasatok esetleg egymástól teljesen eltérő módon egészíthetnek ki). Egyáltalában nem volt kockázatmentes az olyan vállalkozás, amely lemondott a megszerkesztettség bevált metodológiájáról. A regény naiv és „hivatásos” értelmezői között egyre mélyülő szakadék nem csekély mértékben szintén válaszút elé állította a szerzőt: kinek és hogyan írjon, miképpen oldja a feszültséget az elit és a populáris irodalom között?

Márai Sándornak és Kertész Imrének a jelen közvélekedése szerint sikeres (európai) pályáját tanulmányozva fo-

kozott mértékben kell figyelniük azokra a dichotómiákra és az ezek ellen a dichotómiák ellen bevetett narrációs (írói) eszköztárra, amelyek részint egy beszédmód önlegitimációs aktsaiként könyvelendők el, és ezzel kapcsolatban egy írói-gondolkodói személyiség elfogad(tat)ását célozták meg, részint a prózai epikában jelentékeny szerephez jutó (ön)reflexív mozzanatokot segítenek kiemelni, mint írói-gondolkodói önértelmezéseket. Talán – a külső, életrajzi/önéletrajzi tényezők mellett, ilyen a belső és a tényleges emigráció ténye, a jó darabig kedvezőtlen kiadói-politikai-irodalmi viszonyok gátló mechanizmusa – itt lehetne föllelni azt a lényegesnek minősíthető okot, amely mind Márai, mind Kertész irodalmi pályáján oly fontossá tette azt a típusú „napló”-formát, amely az emlékirathoz közelít. S ha a műfaji meghatározással adós maradok, ennek jórészt az az oka, hogy az egymásba érő, „vegyes” változatok egyként viszik tovább a XVII–XIX. századi magyar/európai hagyományokat, és vélik úgy, hogy a leginkább Nietzsche-re visszavezethető aforisztikus, „töredékes” formába tömörített esemény- és gondolat-„törmelékek” alkalmasak lehetnek a szigorúbb értelemben vett napló (napi följegyzések?) konstruálására. Mert-hogy mind Márai, mind Kertész „konstruálja” naplóit, amelyek szubjektivitásának szinte előfeltétele, hogy az olvasók által várt személyes történetektől eltávolodjon a följegyző, s helyett egy ízlésforma, egy gondolkodói-reflektáló magatartás „sorstörténete” bontakozzék ki.

Márai Sándor előbb a külső formát tekintve önéletrajzi regényalakzattal kísérletezett. Az 1934/35-ben megjelentetett, majd az 1940-es kiadásra kényszerűségből átdolgozott *Egy polgár vallomásai* két kötetében azonban nem ad sem teljes (ön)életrajzot, sem nem szimulálja az ekkoriban (és mindmáig) oly divatos művészregényt, még ha a mű második kötetében vázlatosan kirajzolódik is a nyugat-európai peremléttől a magyar irodalmi/újságírói hírnév megszerzéséig ívelő eseménysorozat néhány állomása. Márai legalább olyan mértékben törekszik arra, hogy számot vessen „osztálya”, a polgárság, a *Bildungsbürgertum* XIX–XX. századi magyar, kelet-közép-európai (és ezen keresztül európai) történetével, egy jellegzetes Osztrák–Magyar Monarchia-beli családi krónika epizódjaival; egy zendülő, majd a kiegyenlítődést az írói „secessio”-ban föltaláló önérzettel és nem utolsósorban a „menthetetlen” személység úttévesztésének, keresésének töredékeivel szöve össze emlékezéseit. Az *Egy polgár vallomásai* után nem egy olyan regényes mű következett, amely a polgári kul-

túra magyar és európai „végnapjait” diagnosztizálta. Különös hangsúllyal említendő *Az igazi* című regény, amelynek nem elsősorban önéletrajzi áthallásai, hanem sokkal inkább spenglerianus vagy Ortega idéző passzusai jelzik egy életforma semmibe hullásának lehetőségeit. A második világháború utolsó éveinek belső emigrációjában fordult Márai a napló „műformájához”, s az emigrációban e műfaj révén biztosította a maga számára íróságának „kontinuitását”. Emigrációjában vezetett naplóit erősen változtatva adta közre, részint az *Egy polgár vallomásai* folytatásának szánt regényé formálva. Az 1945–1948 közötti évek naplója *Föld, föld!*... címmel számol be egy kultúra fölszámolásáról, a polgári személyiség „végnapjai”-ról és egyben a köznyelv hiteltelenedéséről. Az 1938–45 közötti esztendőket naplóját (mint ezt magából a naplójából tudjuk) elhagyta, ez újságcikkeiből, regényeiből rekonstruálható.

A különféle műfaji alakzatokba sorolható köteteket nem csak a Thomas Mann polgári humanizmusával együtt emlegetett világnézet következetes érvényesítése fűzi össze (erős kelet-közép-európai árnyalatokban eltérve a Mann-i mintától), hanem a személyiség nyelvi megalkothatóságának megannyi kétsége, e kétségek tematizálása, majd problematizálása. Márai emigrációs éveiben a nyelvesztés, az elbizonytalanodott nyelvhasználat jórészt konkrét, a nyelvi közösségtől való távollétet érzékeltetett élmény, együtt a nyelvháza reményével. Ugyanakkor a nyelv hiteltelenedése már korai publicisztikájában számottevő helyet kap, s az 1930-as esztendőket Máraijának egyik vezérszólamá lesz. A modernségből és a krizeológiából kiindulva nemigen tetszik föl számára megoldás az inautentikus nyelv és ennek megfelelően inautentikus magatartás ügyében. Éppen ezért Márai ugyan a totalitárius rendszer elől menekült az emigrációba, de előbb-utóbb rá kellett döbennie, hogy az emigráció sem szüntethette meg a nyelv- és személyiségvesztés lehetőségét. A Nyugat katonailag ellenállt a „keleti” veszélynek, de az emigránsok *displaced person*ként, esetleg évekig átmeneti táborba zártan nem lehettek azonos jogú polgárai egy magát szabadnak hívő társadalomnak. Mindennek epikába fogalmazása szintén több szinten történt: versben (*Halotti beszéd*), regényben (*San Gennaro vére*), valamint a korai emigrációs naplókban. Csakhogy ebben a prózai epikában éppen az önéletrajzi vonatkozások a legkevésbé fontosak, jöllehet egy nem szűnő, állandóan íródó nevelődési regény olvasható arról a „szabadon lebegő értelmiség”-ről, aki olvasással, képtárak és hangversenyek látogatásával, valamint írói munkájával és ehhez igazodó napirendjével, egykori életformája imitálásával igyekszik összefogni azt a személyiséget, akinek lététől, noha „hatása” olykor illuzórikus, nem akar eltekinteni, akinek létét nem kívánja földadni. Annak ellenére sem, hogy műveinek nem(igen) akad kiadója, csupán reménybeli olvasója. Annak ellenére sem, hogy mindennek „adekvát” megalkothatósága külső és belső feltételeknek van alávetve, az anyanyelv az igazi haza, bár nem képes e feltételek ellensúlyát létrehozni, mégis a túlélés esélye a ragaszkodás az egykor volt illúziójához.

A naplójegyzetek hosszabb-rövidebb töredékek, reflexiók, történésdarabok, amelyekből nem áll(hat) össze folyamatos történet. A világpolitika természetesen beszü-

remkedik a naplókba (a regényekbe is, ott áttételesen), csakhogy az utópiák világába emelkedett polgári kultúra sorsa, a száműzött polgári személyiség és az autentikus nyelv elgondolhatósága nézőpontjából tekint Márai arra a korszakra, amelyet az idők haladtával egyre inkább *post-histoire*-nak tekint, és amelyről egyre inkább azt feltételezi, hogy nem annyira politikai ideológiák, államelméletek (világméretű) küzdelmét hozta magával, mint inkább egy új, civilizációs-technikai periódus küszöbére került az emberiség. S bár a Márai-naplók tanúsága szerint a „fausti ember” egy némileg idealisztikusan értett, múltinak hitt európaiság ideájának emlékéhez ragaszkodik (s egy európai közösség létrehozásában reménykedik), nem feltétlenül ellenségesen-elutasítólag tekint az életviszonyokat kényelmesebbé tévő, a társadalmi kiegyenlítődés, az életminőségek fölfelé nivellálódása felé haladó korszakra. A naplók a vitairat funkcióját is betöltik: az életrajzból csak annyit engednek láttatni, amennyit a célként megfogalmazott „személyes világtörténelem” igényel. S amikor a Nyugaton (Hollandiában, Németországban, Ausztriában stb.) megjelent könyveinek honoráriumához Itáliában az európai bürokrácia miatt képtelen hozzájutni, ennek helyenként tragikomikus eseteiből az európai egységet gátló tényezőkre következtet, a nemzeti egoizmus és pénzügyi nehézkedés problémáira: ily módon nemcsak a sehová nem tartozás helyzetét tapasztalja meg, hanem azét az európaiságát is, amelyet a hangzatos jelszavak, a körülményeskedő politika és a „belátások” között érzékel. A Márai-naplók, amellet, hogy – legalábbis magyar viszonylatban – a napló új típusát reprezentálják, egyben emlékirat-funkciót is betöltenek, erre utal kordokumentum-jellegük, nem utolsósorban egy magatartás modellszerűsége.

Kertész Imre több megnyilatkozásából tudható, milyen elismerőleg, szinte az elődnek kijáró tisztelettel, nem egyszer a személyes érintettség okán tekint Márai életművére, ezen belül az önéletrajznak tekintett alkotásokra meg a naplókra. Mármost Kertész Imre valóban annyiban követője Márainak, hogy naplóinak egyes szám első személyű elbeszélője úgy tesz, mintha ő maga is egy szétírandó nevelődési regény alanya lenne. Jöllehet a szorosabb értelemben vett önéletrajziság hiányzik az ide sorolható Kertész-művekből (*Gályanapló*, *Valaki más*). Azaz nem a „privát” élet, a bizonytalanság, hétköznapi történetek följegyzései foglalkoztatják a följegyzésre nem mindig készsúlyos naplóíró, hanem egyfelől a túlélés lehetősége (Auschwitzé, majd a totalitárius rendszeré), másfelől olyan értelemben az írói-gondolkodói létezésé, amelyben a naplóíró személyes tapasztalatai nem pusztán határesetek, különösségek, „regénytárgyak”, hanem szinte következnek az európai/világtörténelmi eseményekből; és a saját „sors” (amennyiben nem a sorstalanságot kényszerült megélni) írói/gondolkodói reflexiójára kínál alkalmat a följegyzéseknek ez az erősen válogatott, még erősebben megszerkesztett gyűjteménye. Hogy mennyire nem „önéletrajzi”, azaz biografikus Kertész szemlélete, igazolja, hogy írói hányattatásait talán a legbeszédesebben *A kudarc* című regény első része jeleníti meg, amikor is élettényeit, a kiadókkal történt „kalandjait” fikcionálja. Már csak azért is, hogy egy regényről szóló regénybe iktatja be. Visszatérve Kertész naplósze-

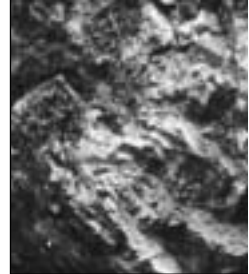

rű följegyzéseikhez, elmondható, Márait folytatja annyiban, hogy a személyiség- és a nyelvkrisz helyeződik részint az általa sorstalanságnak nevezett „perspektívá”-ba, részint a szerzőség, a cselekményszövevény, a fikcióvá alakítás ironikusan látott/láttatott problémakörébe. Kertész sem fukarkodik az olvasmányaival történő szembeállítás, naplóit jelzett és rejtett idézetek szövik át, kiváltképpen Thomas Mann, Goethe, Camus, Sartre a minduntalan, illetőleg perdöntően fontos helyen felbukkanó szerzők; és az sem felejthető, hogy (többek között) Nietzsche és Wittgenstein számára nem pusztán olvasmányélmény, hanem a műfordítói „életmű” része, ráadásul e fordítások „körülményei” mintegy összetevői egy „virtuális” (ön)életrajznak. Igaz, hogy Nietzschétől *A tragédia születését* ülteti át Kertész magyarrá, ám éppen saját íróvá aspektusából lesz fontos Nietzsche több más műve. Különösen a nyelvi közlés minéműségéről körülírt nézeteinek alakulástörténetében játszik szerepet a nietzschei tézis a nyelv, a beszéd eleve metaforikus voltáról. Arról ugyanis, hogy még a metaforákról is csupán metaforákban tudunk megnyilatkozni. Aligha mellékes, hogy Kertész nem csekély időn keresztül a magyar irodalmi életnek csak a perifériájáig jutott el, s bár végre kiadott regényeit többen ismertették, mindössze a külföldi hírnév és „siker” irányította rá a méltó figyelmet Magyarországon. Önnön íróságának, írói személyiségének legitimálása szintén naplóiban játszódott le (mert sokáig csak ott játszódhatott le), önprezentációját ebben a műfajban végezte el, anélkül, hogy a naplóíró egyes szám első személyét kizárólagossá tette volna. Annyit lehet még ehhez hozzáfűzni, hogy nem a „reális” szerző, hanem az író volt ennek az író-teremtésnek, író-elismertetésnek, beszédmód-létrehozásnak a tétje, egy gondolkodásmód dokumentálása, mely dokumentáció éppen intertextuális hivatkozásai révén volt beírható a (magyar és európai) irodalomtörténetekbe. Ilyenformán a Kertész-naplóknak (a Márai-naplókhöz hasonlóan) ugyan ismeretes az elbeszélője, de róla elsősorban az tételezhető föl, hogy kevésbé, helyenként sehogy sem körülírt személyisége (grammatikai alanyként) összefogja az egyébként széttartó eseményeket, amelyek (ezen a téren szintén jogos az összevetése a két író naplóinak) nem tudnak vagy nem akarnak egységes történetre kikerekedni. Annál kevésbé, minthogy a *Gályanapló*t követő *Valaki más* paratextusa az ennek immár nem elsősorban (a korai német romantikából, majd a XIX–XX. század modernségéből ismerős) megosztottságára, megkettőződöttségére (Doppelgänger-ségére) céloz, hanem a Rimbaud-idézetrel (az én – valaki más) a megnevezhetetlenségre, illetőleg a kisajátíthatatlanságra utal. Korábbi tételre visszautalva említem, hogy ott munkál ebben a felfogásban önnön idegenségének meg tapasztalása, az én-hez eljutás gátoltsága, az én menthetlensége (hogy mégis Ernst Mach formuláját idézzem). Ám a *Gályanapló* által tematizált irodalmi peremhelyzetért vívott belső harc naplóba fordítása a Kertész-életműnek nemcsak önértelmező szövege, hanem a regényekkel egyenrangú, a regények tematikáját egy másik műfaj próbájával igazoló/elfogadtatni kívánó kísérlete (a kísérletet „eredeti”-jéhez, az essay formájához igazítván). Akár-

csak Márai esetében, a naplószóveg csak annyira közelít az értekező prózához, hogy megnevezi, idézi, kommentálja az életmű előszövegeit (azokat, amelyeket a napló előszövegeként kijelöl), illetőleg utal arra a típusú írógatartásra, amely Márai, illetőleg Kertész számára lényegesnek bizonyul(t). Ugyanakkor mind a Márai-, mind a Kertész-regények tartalmaznak reflexív részeket, amelyek viszonylag könnyen összeolvashatók a naplókkal. Csakhogy a regényfigurák (ön)értelmezései és a napló hivatkozásai, kommentárjai részint a fokolizációt tekintve eltérőek, részint olyan vonatkozásban, hogy a naplókban a tartalmi és a szó szerinti idézetek az önértésként megtapasztalni kívánt másság funkcióját is betöltik. Ennek nem az a következménye, hogy a naplók horizontja tágabb, hanem csupán annyi, hogy míg a regényekben a „reális” szerzőt a szövegben konstruáló szerző látszik elfedni, a naplók a kötet címdalain nevével szereplő írója a várakozás ellenére sem adja közre önéletrajzát, illetőleg ezt az önéletrajzot (megint úgy kell írnom: a Máraiéhoz hasonlóan) olykor olvasmány-naplóvá, olykor – bármily röviden – műelemzéssé, olykor eseményekre reflektáló gondolkodói magatartás érzékeltetésévé alakítja át.

Amit egy új bekezdésben különösen hangsúlyoznék: sem Márai, sem Kertész nemigen elégíti ki az írók naplóival szemben támasztott „átlag”-várakozást. Annak ellenére nem, hogy elsősorban és nem egyszer kiemelten a műhelymunka tematizálódik, egy műveltséganyag körvonalazódik, egy magatartás alakulástörténetéről kapunk erősen áttekintő híradásokat. A regényes epizódok, mert valamennyi kötetben azért akadnak ilyenek is, vagy példaként szolgálnak egy megvilágítandó helyzetre, vagy a szüntelen megalkotódó személyiséggel kapcsolatos információkat közölnek, a „levésben-létezés” fázisairól tudósítanak. A naplók időkezelése sem egészen megnyugtató a reflektálatlanul olvasók számára. Mind Márai, mind Kertész megjelöli a naplóbejegyzések évszámát, de szó sincs „előrehaladásról”, merthogy hagyományos értelemben történet sincsen. Világpolitikai, „hazai” politikai történetekből lehet következtetni arra, hogy az esztendőn belül körülbelül mikorra vonatkozik a bejegyzés. S még egy megjegyzés: feltűnő, mennyire megszerkesztettek Márai és Kertész naplói; amit úgy értek, mennyire érvényesülnek egy írói mű „belső” arányai; milyen mértékben történik meg annak a jelzésrendszernek a kialakítása, amely akár olvasási útmutatóként szolgálhat. Márairól tudjuk, hogy kiadói kényszer, személyes elhatározás naplóit az elkészült anyagnak körülbelül a felére csökkentette. Azt is tudjuk, hogy kurta feljegyzéseit később dolgozta át naplóformává. Kertészről ezt ily bizonyossággal nem tudjuk, ám feltételezzük, hogy válogatás eredménye, mi került a kiadásra méltónak minősített változatba. A megszerkesztettségnek azonban ez a foka, meg az, hogy a följegyzések (valószínű-eleve) egy majdani kiadást céloztak meg, a naplóalakzat szépirodalmiságához vezetett: spontaneitásról nem beszélhetünk, ha az önterápia lehetőségét nem kell feltétlenül elvetnünk. Ugyanakkor nem hiányzik a tágabb perspektíva sem, a saját lét behelyezése a művészet, a tudomány évszázadaiba, valamint a jelen történelmébe. Mindez a naplók aktánsainak „ügyeit” nem egyszerűen közérdekűvé emeli, hanem archetipikus szereplőivé a modernitásnak.

Habitus, világnézet, befogadás

Szemben a ideológiai voluntarizmussal, a hazánkban frissen rehabilitált szociológia a hetvenes években „neofita” módon, nem figyelve eléggé a szociologizmus csapdájára, túlhangsúlyozta a társadalmi-gazdasági helyzet szerepét, amikor a műalkotás és a befogadó kapcsolatában rámutatott a társadalmi tényezők – egyébként valóságos, kimutatható – szerepére a művek kiválasztásában, értékelésében, hatásában és értelmezésében. Az egyre inkább a kommunikáció és kultúra tágabb kontextusában gondolkodó Józsa Péter nem társadalmi rétegekben, hanem – ahogyan ő nevezte – „kulturális blokkokban” gondolkodott. Ezt az elképzelést Bourdieu habitusához érezhetjük leginkább hasonlíthatónak. Különböző írásaiban Józsa e blokkokat „a kulturális javak fogyasztásában megnyilvánuló viselkedés közös ízlés-struktúrákkal és beállítottságrendszerekkel jellemezhető csoportoknak” nevezte, vagy „olyan emberek sokaságának, akik a kulturális javak fogyasztása terén a javak kiválasztásában, befogadásában és feldolgozásában hasonlóan viselkednek”. Az egyes blokkokhoz tartozók Józsa elképzelése szerint sajátos „vezérlő automatával” rendelkeznek a szelektálásban és az értelmezésben. Olyan blokkokat feltételez, mint humán elit, műszaki értelmiség, egészségügyiek, pedagógusok, szakközépkáderek, gyárnegyedben élő szakmunkások, kertvárosi szakmunkások, belterületi kispolgárok, fiatal segédmunkások.

A Meddig él egy fa? és a *Nácik* példáján

Amikor Fogarassy Miklóssal két kortárs magyar novella (Örkény István *Meddig él egy fa?* és Sánta Ferenc *Nácik* című novellája) befogadását vizsgáltam a hetvenes években budapesti, moszkvai, szófiai és varsói, 17 éves gimnazisták körében, Hankiss Elemér szempontjait és kutatási eredményeit felhasználva a vizsgáltakat értékrendjük alapján három csoportba osztottuk: létfenntartó (statikus, stagnáló), létkiegészítő (elsősorban mennyiségi, technikai eszközökkel, jóléti elemekkel bővülő) és létkiteljesítő (elsősorban jóléti, személyiséget és a közösséget jobbitó elemekkel bővülő) értékrenddel jellemezhetőkre. Mindkét novella esetében egyértelmű szignifikáns összefüggést állapíthatunk meg: a novellák a létfenntartó értékrendűeknek tetszettek legkevésbé, és a létkiteljesítő értékrendűeknek legjobban. Még erősebb egyértelmű (és szignifikáns) kapcsolatot regisztráltunk az értékrend és az értelmezés szintje (mélysége és árnyaltsága) között: ezúttal is a nagyobb mértékű szellemi munkavégzést, erősebb olvasói aktivitást kívánó novella esetében tapasztalhatunk erősebb összefüggést. Érthetően, hiszen a három (egyre „aktívabb”) értékrend és az elsajátítási aktivitás között is meglehetősen szoros pozitív összefüggést mértünk. (Fogarassy - Kamarás 1981:100, 152).

A Sorstalanság példáján

2004-ben a Kertész Imre-regény befogadását vizsgáltam diplomás és középfokú végzettségű olvasók körében, s megállapíthattam, hogy a különböző értékrendűek közül – a hipotézisnek megfelelően – a *Sorstalanság* azoknak tetszett legjobban, akiknek értékrendjét az univerzalizáció és a jószándék értékei uralták, de nem sokkal kevésbé tetszett a tradicionális értékrendűeknek, s jóval kevésbé az önállóság- és az élvezet-értékeket előnyben részesítőknél. Az sem különösebben meglepő, hogy ez a regény a pesszimistáknak tetszett legkevésbé, és az sem, hogy az e téren középső helyet elfoglalóknak egy kicsit jobban tetszett, mint az optimistáknak. Említésre méltó, hogy a regény valamivel jobban tetszett azoknak, akik úgy gondolják, hogy magunk határozzuk meg sorsunkat, és az az érteleme az életünknek, amit mi adunk neki, mint azoknak a vallásos olvasóknak, akik szerint Isten személyesen törődik minden emberrel, és a szenvedésnek csak akkor van értelme, ha az ember hisz Istenben.

A különböző értékorientáltsággal jellemezhető rétegek közül a regény mélyebben hatott azokra, akiknek értékrendjében az univerzalizáció-jóindulat, valamint a tradíció értékcsoporthatárai dominánsak, mint azokra, akiknek értékirányultságát az önállóság és a teljesítmény, valamint az élvezet jellemzi. A világot egyértelműen vagy csak mérsékelten optimistán látók között ebben a tekintetben nem érzékelhető számottevő eltérés. A világot pesszimistán látók körében feltűnően nagy volt azok aránya, akik a regényt unalmasnak és nyomasztónak találták, s az átlagosnál alacsonyabb azoké, akiket megrendített, felkavart és akik iszonyatosnak és filozofikusnak tartották. Teljesen egyértelmű, hogy erre a rétegre – amelynek legkevésbé tetszett is – hatott legkevésbé a mű. Nem mutatkozik lényeges eltérés azok között, akik úgy vélik, maguk határozzák meg sorsukat, és azok között, akik életük alakításában komolyan számolnak az isteni gondviseléssel. Legfeljebb annyi, hogy az előbbieknél sokkal inkább tartják filozofikus műnek a regényt, míg az utóbbiak esetében mélyebben hatott a mű az érzelmi mezőben. A különböző értékirányultságúak közül az univerzalizáció-jószándék értékek iránt legfogékonyabbak körében tapasztalható leginkább mélynek tűnő hatás. Nem érdektelen fejlemény az sem, hogy a mérsékelten optimisták körében nagyobb volt az erőteljesebb, mélyebb hatás, mint a felhőtlenül optimisták körében.

Az univerzalizáció-jóindulat értékek előnyben részesítésével jellemezhetőknél kétszerte nagyobb arányban említik a pozitív történéseket és élményeket, mint a többiek. A legfejlettebb ízlésűek még két mozzanatot említenek nagyobb arányban: Köves Gyuri búcsúját apjától és az újságíróval történő beszélgetést. A nagyon és a mérsékelten optimisták között is érzékelhető egy szignifikánsan tűnő kü-

lönbség: az erőteljesen optimisták határozottan nagyobb arányban említik a lágerbeli pozitív és kisebb arányban a negatív mozzanatokot.

Az univerzalitás-jószándék értékek iránt legérzékenyebbek a többiekénél nagyobb arányban hangoztatják a holokauszt emlékezetben tartását, az önállóság–teljesítmény értékeket előnyben részesítők viszont az embertelenséget és az élni akarást. A felhőtlenül optimisták az átlagosnál valamivel nagyobb arányban említik a lágerben is megtalálható boldogságot, a mérsékelt optimisták viszont valamivel nagyobb arányban a továbblépés nehézségeit (2005).

A Mester és Margarita példáján

Az olvasási-értelmezési stratégiák és az értékrend között a *Bulgakov-regény* befogadásának vizsgálatokor eléggé egyértelmű összefüggést tapasztaltunk:

a) Faktuális olvasási-értelmezési stratégia – az átlagosnál nagyobb arányú a társadalmat az átlagosnál kevésbé kritikusan szemlélők, valamint az individualista és biztonságelvű olvasók körében.

b) Naiv olvasási stratégia – az átlagosnál nagyobb arányban található meg a társadalmat az átlagosnál kevésbé kritikusan szemlélők, az individualista értékrendű olvasók, valamint azok körében, akik szerint a világ alapjában véve jó.

c) Racionális olvasási-értelmezési stratégia – az átlagosnál nagyobb arányú a társadalmat az átlagosnál kritikusan szemlélők, az individualista és biztonságelvű, valamint a magabiztos olvasók körében.

d) Elemző-összegező olvasási-értelmezési stratégia – az átlagosnál nagyobb arányban található meg a személyiséget, a közösségi, eszmei és esztétikai értékeket fontosnak tartók és a társadalmat az átlagosnál kritikusan szemlélők körében.

E regény befogadását vizsgálva – első alkalommal hazánkban – a vallásosság befolyásoló szerepét is megkíséreltem figyelembe venni. Megállapíthattam, hogy a regény sokkal jobban tetszett a vallásos középiskolásoknak, mint a többi középiskolásnak, és jelentős mértékben jobban a vallásos diplomásoknak, mint a nem vallásos műszaki és humán diplomásoknak.

Eléggé jelentős eltéréseket tapasztaltam a szereplők értelmezésében is. A vallásos középiskolások sokkal inkább tekintették Wolandot a dialektika és kritika szellemének, kiváló művésznek és titokzatosnak, mint a többiek, Margaritát ők látják leginkább a szerelem megtestesítőjének, a boldogságért áldozatot vállaló embernek. A Mesterben tehetsége mellett gyarlóságát is hangoztatják, Ivánnal szemben is kritikusanabbak, mint a többiek. Ők látják legárnyaltabban Pilátust, Berliozt pedig nem csak okosnak, mint nem vallásos társaik, hanem hitetlennek is. A vallásos diplomások Wolandot a többi diplomás négy-ötféle értelmezésével szemben eléggé egyöntetűen az erő kisebb hatalmú részének tekintik. Jesua-képük is eltér a többi értelmiségitől: míg azok többféleképpen látják Jesuát is, ők a megértés és szeretet képviselőjének. Szemben diplomás társaikkal, Margaritát elsősorban önzetlennek és áldozatkésznek látják. Az ő Iván-képük a legpozitívabb: becsületnek, tehetségesnek és fejlődőképesnek tartják. Ők tart-

ják leginkább gyávnak Pilátust, és jószándékúnak, de bútnak Lévi Mátét. Annak ellenére, hogy értelmezéseik között a filozófiai mellett bőven akad filozofáló, az erkölcsi mellett moralizáló, a vallási mellett vallásos, mégis valamivel árnyaltabbak, mint nem vallásos társaik olvasatai.

A kutató által felajánlott értelmezések elfogadásában és elutasításában a következő kép alakult ki: jellegzetes eltérések mutatkoztak mind a vallásos és nem vallásos középiskolások, mind a különböző világnézetű diplomások, mind pedig a humán és műszaki diplomások között. A vallásos középiskolások két vonatkozásban tértek el nem vallásos társaiktól: egyfelől kevésbé utasítják el az árnyalt értelmezéseket (az olyanokat, mint: „nincs veszélyesebb a bürokratikus hatalomnál, mely sakkfigurává fokozza le az embert”, vagy: „a lapos igazságok és hazugságok leleplezője segítségére siet azoknak, akik az alkotás, a lelkiismeret és a világnézet szabadságát hirdetik”), másfelől teljesen magukénak érzik mind a redukált vallásos („a jézusokat ma is megfeszítik, ezt példázza a Mester sorsa”), mind pedig az árnyalt vallási értelmezést („bizonyíték egy kisserű, földhözragadt és hitetlen világ számára, hogy mégis van ördög, következésképpen Isten is”). A vallásos diplomások jóval kevésbé utasítják el az árnyalt értelmezéseket, mint a műszaki diplomások. Jobban elutasítják a peszsimista értelmezéseket („az önzésnek, a kicsinyességnek és az embertelen hatalomnak nincsen ellenszere, a világ javíthatatlan”), mint a humán értelmiségiek – egyébként tőlük csak az árnyalt vallási értelmezés és az Iván megváltozását hirdető értelmezés („a regény főhőse, Iván műveletlen, öntelt, dogmatikus fiatal költő, aki a lelki megrázkódtatások hatására megváltozik”) körükben pozitívabb megítélésében különböznek. A humán értelmiségiek inkább az árnyalt, a műszaki értelmiségiek inkább a redukált értelmezéseket („az ördög önkényesen szórakozik az emberekkel”, „egy író sorsának ábrázolásával a harmincas évek szovjet művészvilágát mutatja be a maga furcsaságaival”, „a harmincas évek szovjet valóságát mutatja be, érzékelteti a szocializmus építésének ellentmondásait”) érzik magukénak.

A Stalker példáján

A világnézet befogadást befolyásoló szerepét első alkalommal, a nyolcvanas évek végén a *Stalker* című *Tarkovszkij*-film befogadás-vizsgálatában tanulmányoztam, amely egyenesen a különböző világnézetű – egyházasan vallásos, a maga módján vallásos, nem vallásos istenhívő és istenkereső, közömbösök, bizonytalanok, nem marxista ateista, marxista ateista – nézőkre irányult. Megállapíthattam, hogy a művészetekkel kapcsolatos beállítódás, az ízlés erőteljesebben befolyásolja a fogadtatást és a hatást, az értelmezést viszont a világnézet. A két hatás összeadódhat, és így ez a film a fejlett ízlésű egyházasan vallásosoknak jobban tetszett, mint a fejlett ízlésű istenkeresőknek, közömbösöknek és ateistáknak. Úgy találtam, hogy a világnézet a műalkotás befogadásában elsősorban a műalkotás ideológiai lefordítását befolyásolhatja. Mivel azonban a világnézet áthatja az értékrendet, a beállítódásokat, az érzelmeket, azok meg a világnézetet, mégis csak szó lehet a világnézetnek általában a befogadást befolyásoló szerepéről.

A film a közömbösöknek tetszett legkevésbé, körükben volt legkisebb a hatása, ők értékék legkevésbé, valamint ebben a körben volt legnagyobb a racionalizáló és a pesszimista értelmezések aránya. A teisták és nem teisták között alig volt eltérés a fogadtatásban és az értékelésben, de a teisták értelmezéseiben nem csak a transzcendensvallási, hanem az erkölcsi elem is nagyobb arányú volt. Jellemzően a nem teisták inkább rokonszenveztek az Íróval, a teisták viszont a Stalkerrel. A vallásosokra erőteljesebben hatott a film: jobban kimozdította (elgondolkodtatta, megrendítette) őket, mint a nem vallásosokat. A vallásosok inkább a Stalkerrel, a nem vallásosok inkább az Íróval és a Professzorral rokonszenveztek. A nem vallásosok Zóna-értelmezései jóval inkább redukálók és racionalizálók, mint a nem vallásosokéi, akik közül elég sokan tagadják a Zóna valóságos létét, csupán hallucinációnak vélik. Az egyházasian (és egyben mélyebben) vallásosokra valamivel nagyobb hatást gyakorolt a film, és értelmezéseik között kevesebb volt a leegyszerűsítő racionalizálás. Ők nem csak a Stalkerrel, hanem az Íróval és a kislánnyal is jobban rokonszenveznek, mint a maguk módján vallásosak. A vallásosok és az ateisták befogadói viselkedésében nagyobb eltérést lehetett tapasztalni, mint bármely más viszonylatban. A film a vallásosoknak tet-

szett jobban, őket mozdította meg inkább, többük számára nyitott új horizontot. Az ateisták értelmezései között nagyobb arányú volt a racionalizáló értelmezés, nagyobb arányban tartják a Szobát nem létezőnek. A *Stalker* általam vizsgált nézőiben a tudatos (kifejlett) világnézet és a fejlett ízlés erősítették egymást, és az átlagosnál nagyobb esélyt adtak a mű befogadására és árnyalt értelmezésére. Ez a megállapítás leginkább a mélyebb, tudatosabb, belsőlegesebb vallásosság és a fejlett ízlés „szövetségére” igaz (Kamarás 1989:77, 129–133).

Az Iskola a határon példáján

Az Ottlik-regény esetében – amelynek befogadását 1999–2001-ben vizsgáltam felsőfokú végzettségűek vagy felső fokon tanulók körében – már nem általában a világnézet, nem is a különböző szintű vallásosság, hanem a különböző vallások mint feltételezett különböző habitusok, ízlések, talán szubkultúrák és/vagy értelmező közösségek befogadást befolyásoló szerepét vizsgáltam.

A regény fogadtatásában (a hatás irányában, a művészi érték megállapításában és az ízlésnek megfelelésben) a katolikus és az állami gimnáziumokba járók között csak egy esetben volt számottevő különbség: a katolikus diá-

kok izlésükhöz közelebb érezték a művet, mint az állami iskolába járók. Érthető, hiszen mint ahogy értékrendjükben, úgy irodalmi kódismertükben és beállítottságukban sem volt komolyabb eltérés, csak az istenhitben, valamint abban, hogy a katolikus gimnazisták felelősségérzete nagyobb értéket mutatott, mint állami gimnáziumba járó társaiknál. Mindhárom klerikus csoportnak – vagyis a 21–30 éves katolikus, református és Krisna-hívő pap- és szerzetesnővendékeknek, valamint a hasonló korú lelkészeknek és szerzeteseknek – az átlagosnál jobban tetszett ez a regény: legjobban – a magyartanárokhoz hasonlóan – a református, nem sokkal kevésbé a katolikus, és még az átlag felett a Krisna-hívő klerikusoknak. A mérnökök és a magyartanárok mellett a katolikus klerikusok érezték izlésükhöz legközelebb a regényt.

Ami a regény hatásának mélységét és tartalmát illeti, a katolikus középiskolásokra mélyebb hatást gyakorolt, hiszen társaiknak csak 38 százalékát rendítette meg a mű, körükben pedig 60 százalék volt ez az arány. A református és a Krisna-hívő klerikusok körében ugyan volt egy kisebbség, amelyet untatott a regény (nem nagyobb arányban, mint a magyar szakosokat!), de a katolikus gimnazisták mellett őket rendítette meg legjobban a mű. A katolikusokat kevésbé untatta, de kevésbé rendítette meg a regény, ugyanakkor ők találták legnagyobb arányban a regényt filozofikusnak. A három klerikus csoport irodalommal kapcsolatos pozitív beállítottságában – mely meghaladta az átlagot – csak kicsi eltérés volt a katolikusok javára, de a katolikusok kódismerete lényegesebben meghaladta a reformátusokét és a Krisna-hívőkéét. Mindez magyarázza azt, hogy a katolikusok érezték legközelebb izlésükhöz és világukhoz az *Ottlik*-regényt, és még azt is, hogy kisebb részüket untatta; de nem magyarázza azt, hogy őket rendítette meg legkevésbé. Számolni lehet azonban azzal, hogy a regény „filozofikusnak” minősítése is mélyebb, de a kognitív dimenzióban lezajló hatásra utal, míg a „megrendítő” minősítés inkább az érzelmi dimenzióban történte.

Figyelemre méltó, hogy az átlagosnál nagyobb arányban tartják a művet unalmasnak az anyagias-individualista és az aktív-vállalkozó életszemlélettel rokonszenvezők, az átlagosnál kisebb arányban a humanista-spirituális életszemlélettel azonosulók. Erősen befolyásolja a megrendülés mélységét az irodalommal kapcsolatos pozitív beállítottság mellett az istenhit, és valamivel gyengébben a humanista-spirituális életszemlélettel való rokonszenvezés.

Mivel az uralkodó magyar elbeszélő hagyomány eredményeként kialakult olvasói várakozást a szereplőkhöz

való kapcsolódás és ragaszkodás jellemzi, igen fontosnak tartom a szereplőkhöz való viszony és a független változók kapcsolatának vizsgálatát. A szereplőkkel való kapcsolat esetében a regény hatása esetén tapasztalnál – egykét kivételtől eltekintve – általában erősebb a konszenzus és gyengébb a szociológiai és szociálpszichológiai befolyásoló tényezők szerepe. Éppen ezért érdekes, hogy a katolikus gimnazisták az állami gimnáziumba járókhoz képest nagyobb mértékben rokonszenveznek Bébével, még inkább Medvével, és jóval kevésbé utasítják el Schulzét, valamint a katolikus Tóth Tibort, mint társaik. Lehet, hogy mind a Tóth Tiborral, mind a Schulzével való rokonszenvezés okát a Merényiék káoszával szembeni rend igényével lehet magyarázni. A klerikusok a velük azonos szinten álló laikusokhoz (tisztai iskolásokhoz, mérnökökhöz, magyar szakosokhoz és magyartanárokhoz) képest sokkal nagyobb arányban gondolják úgy, hogy Medve hozzá akar valamit adni a világhoz. Ezenkívül Schulze elutasításában is különböznek a velük egy szinten lévőkötől. A keresztény klerikusok pedig Tóth Tibor iránti toleranciájuk mellett a magát – egyes hivatásos értelmezések szerint önmagát barátságért mintegy krisztusi módon – feláldozó Ötvenyivel jobban rokonszenveznek, mint bármely más csoport tagjai. Mindezt alátámasztja értékrendjüknek a többiekéhez képest valamivel erőteljesebb humanista-spirituális dimenziója.

Az olvasók által megfogalmazott értelmezéseket tekintve a katolikus gimnazistáké jóval árnyaltabbnak bizonyult, mint állami gimnáziumba járó társaiké, a szövegrészletek értelmezésében viszont alulmaradtak társaikkal szemben. Az összes csoport közül a katolikus klerikusok átfogó értelmezései bizonyultak legárnyaltabbnak, és a magyartanárokkal együtt a felkínált értelmezések közül is ők választották a legárnyaltabbakat. A szövegrészletek értelmezését tekintve a magyar szakosoké után a Krisna-hívőké bizonyult legárnyaltabbnak, e téren a katolikusok a reformátusokkal együtt utánuk következnek, megelőzve a magyartanárokat. A katolikus klerikusoknak az értelmezésben mutatott legjobb teljesítményét nem magyarázhatja sem az irodalommal való beállítottságuk, sem kódismertük, sem élményszerkezetük összetétele, ugyanis e téren mind a magyar szakosok, mind a magyartanárok egyértelműen magasabb szinten állnak. Magyarázatul egyértelműen vallásos értékrendjük és beállítottságuk kínálkozik. Ezzel igazolandni látszik a filmbefogadás-vizsgálatomban felállított hipotézis is, mely szerint az értelmezést erőteljesebben befolyásolja a vallásos értékrend, mint az izlés.

Felhasznált szakirodalom

- Bourdieu, Pierre 2002. *A gyakorlatias észjárás*. Bp. Napvilág K.
Fogarassy Miklós - Kamarás István 1981. *Olvasó a labirintusban (olvasásszociológiai kutatás középiskolások körében)*. Bp. Tankönyvkiadó.
Józsa Péter 1972. *Kulturális blokkok Budapesten*. I. kötet. Bp. Népművelési Intézet.
Józsa Péter 1974. *Az esztétikai alkotás hatásmechanizmusa*. Bp. Népművelési Propaganda Iroda.
Józsa Péter - Leenhardt, Jacques 1981. *Két főváros – két regény – két értékvilág*. Bp. Gondolat.
Kamarás István 1989. *Zónák és átlépők*. Bp. Vita.
Kamarás István 1996. *Olvasatok*. Bp. Osiris K.
Kamarás István 2002. *Olvasó a határon*. Bp. – Szombathely, Pont Kiadó – Savaria University Press.
Kamarás István 2005. *A Sorstalanság sorsa*. 2005. (kézirat)

TÓTH VILMOS

„A szem regulája”

Fotókiállítás Pannonhalmán

A Pannonhalmi Főapátság fényképtárának jelentősége az utóbbi években, az első kiállítások és publikációk nyomán kezdett nyilvánvalóvá válni; a fotografáló bencések munkássága és a szerzetesi életről készült fényképek korábban háttérbe szorultak a monostor szakrális jelentősége, történelmi tradíciója, építészeti csodája, könyvtárának kincsei mögött. Ebből a felbecsülhetetlen értékű fotóarchívumból ad válogatást az új kiállítás, amely az utóbbi évek szokása szerint márciusban, Szent Benedek napján nyílt meg és novemberig, Szent Márton napjáig látható, mégpedig a „zarándokút” végén, a vendégkijáró előtti teremben. A legtöbb látogató itt már nem időzik sokat, ahhoz túl mély és tömény a Pannonhalma nyújtotta élmény. Kár a sietségért, mert visszafordulni nem lehet, látnivaló pedig itt is akad bőven.

A fotográfiák együttese magával ragadó, a prezentáció is szellemes (a kiállítás kurátora és a hozzá kapcsolódó kötet szerkesztője Bán András és Bogdán Melinda, az arculat-tervező Pósa Viktor volt). A százezres anyagból mintegy négyszáz kép szerepel, tematikus csoportosításban, évszázadnál öregebbektől néhány évtizedes felvételekig. A falakon minden esetben az eredeti példányok láthatóak, melyek érzékenysége miatt a táblákat jótékony félhomály veszi körül. Emiatt is lehetetlen a tárlatot felületesen áttekinteni: közel kell menni a képekhez, és komótosan elidőzni a részleteken.

A felvett pillanatok között ott találjuk az oktatás, a nevelői munka, az iskolai kirándulások témakörét, a hétköznapi élethelyzetek, az egymással és a világiakkal való kapcsolattartás zsánereit, vagy a meghatározott rend szerint beállított csoportképeket és portrékat. Megjelennek a bencések prominens vendégei és Pannonhalma történetének jelentős eseményei, a háború, a tábori papi tevékenység és a hátországi élet, valamint a monostorban munkával vagy éppen kedvteléssel eltöltött idő. Láthatunk útiképet, vedutát, enteriőrt, műemlékfotót, tájképet, üdvözlőlapot és különféle emlékképeket, valamint számos családi fotót, a vér szerinti családhoz, illetve a szerzetesi közösséghez kapcsolódó képeket egyaránt. Hangsúlyos helyen szerepelnek a pannonhalmi könyvtárat, a kolostor birtokain folyó gazdálkodást, valamint a fotográfusi tevékenységet bemutató fényképek.

A bencés fotótár egésze, így a kiállítás is a szerzetesi hagyatékokból állt össze: a rendtagok saját felvételei mellett az általuk birtokolt különféle eredetű fotókból. Az archívum legrégebbi darabjai az 1850-es évekből valók. A fényképeket korábban a kéziratos hagyatékok között tárolták, ma már azonban önálló gyűjteményt képeznek, melynek első rendszerezője a néhány éve elhunyt Szigeti Kerény volt.

A fényképező bencések között előkelő helyen szerepel a néhány, erről az oldaláról már korábban is ismert szerzetes: Palatin Gergely, Rados Tamás, Vass Alberik. A fotótár rendszerezése, majd a kiállítás előkészítése nyomán arra is fény derült, hogy számos további rendtag munkássága figyelemre méltó e téren. A kurátorok felhívják rá a figyelmet, hogy a fotótárból eddig jobbra azok a képek válhattak ismertté, amelyek első sorban témájuknál fogva, s nem készítőjük miatt érdekesek. Palatin talán az egyetlen kivétel: vele foglalkozott az első, e témakörben megjelent kiadvány, és most látható képei is bizonyítják, hogy a hazai fotótörténet klasszikusai között van a helye. Kontemplatív táj-csendéletei a kiállítás legszebb darabjai közé tartoznak. A saját munkákat érdekesen ellenpontoszák azok a képek, amelyek egy-egy szerzetes révén kerültek a fotótárba, de nem bencés készítésűek.

A témakörök egy-egy kiemelt kép felnagyított kópiája köré szerveződnek, és egy-egy versrészlet foglalja őket keretbe. Utóbbiak bencés költők műveiből származnak; számbavételük hasonló revelációt tartogat, mint a fotográfusoké. Egyfelől ott vannak azok, akiket költőként eddig is számon tartottunk, mint Czuczor Gergely, Guzmics Izidor, Rezek Román, Békés Gellért, másfelől a tudósok, akiknek ez a tevékenysége talán kevésbé ismert, például Radó Polikárp és Karsai Géza.

A koncepció fontos része, hogy a bevezető sorokon és a verseken kívül a kiállított képek nem kaptak más szöveges kommentárt, bár készül egy részletes írásos vezető, amit az érdeklődők kézbe vehetnek a tárlat megtekintésekor. Szükség is van a további információkra, az idő és a helyszín megadása, a készítő, illetve a szereplők neve néhol

nagyon hiányzik. A kiállított fotók egy részénél a néző könnyen boldogul, mert a képező vagy a keret feliratozott, másutt ki lehet következtetni ezt-azt, a képek többségénél azonban a felmerülő kérdések katalógus híján megválaszolatlanok maradnak. Tudni kell, hogy a szerzetesi hagyatékban talált fotográfiák egy jelentős része anonim, így hiányosan, vagy egyáltalán nem adatolható.

A fényképeket a kurátorok meggyőződése szerint a „bencés látásmód” köti össze és foglalja rendszerré, egyfajta „bencés mikrokozmoszá”. Ezzel függ össze a kiállítás és a kötet címe: *Regula oculorum*, azaz A szem regulája. E kulcsfogalmat a kiállítás ars poetica magyarázza meg: „A képek sokaságából megszólítanak bennünket azok a fotográfiák, amelyekről tudjuk vagy véljük, hogy a kamera mögött szerzetes állt. E képeket a szem regulája hozta létre. (...) A szem reguláját a bencés látásmód módszerének is tekinthetjük.”

Mégis, nem lehet megszabadulni az érzéstől, hogy a fő rendezőelv ennél összetettebb, hogy a regula mellett a néha fel-feltűnő regulátlanság is fontos szerephez jut. A tárlat egy részében a „hóruszos” képek, azaz a furcsaságok, a többértelmű felvételek kerülnek előtérbe, vagy legalábbis egyenlő arányban szerepelnek a tudatosan és szabályosan komponált képekkel. Kétségtelen, hogy az előbbi kategória több érdekességet és izgalmasabb pillanatokat rejt, mindenestre elmondhatjuk, hogy a különös, az esetleges, sőt, az elrontott képek jelenkori kultusza e kiállításon is érzeteti hatását.

A tematika, mint láttuk, komplex és szinte mindenre kiterjed. Szinte mindenre: a szakrális témájú képek hiánya, vagy legalábbis alacsony száma feltűnő és elgondolkodtató. Éppen a legfontosabb tevékenység, a lelkiség és a rituálé szorul háttérbe, a székesegyház pedig inkább építészeti értéke által van jelen, nem pedig a hitélet helyszínéeként. A felvett témakörök egy része profán, némelyik már-már blaszfém. Egyes felvételek a kontextus által erőltetve válnak kétértelművé, különösen azon a tablón, amelynek vezérfonalát a szerzetesek környezetében megjelenő nők adják.

Az utóbbi szempontok azonban nem nyomják rá bélyegüket a kiállítás egészére. A figyelmes néző ízelítőt kap abból a kincsből, amit a pannonhalmi fotóarchívum őriz, és kíváncsivá válik, mi mindent rejthet még az itt nem látható képtömeg. Annyi már most is kimondható, hogy a Főapátság fotótára, elsősorban jellege és karaktere miatt, hazai viszonylatban egyedülálló.

Fölfedett megcsonkulás és rejtőzködés

(Lengyel András
új József Attila - könyvéről)

Legutóbb 1997-ben írtam Lengyel Andrásról, mégpedig akkori, József Attiláról szóló tanulmányfűzérérol: *A modernitás antinómiái* című könyvéről, s akkor számba vettem a szerző korábbi munkásságát is, irodalomtörténeti bátorságát, következetességét, filológusi erudícióját és – többek közt – ezt írtam: „Lengyel András kutatói habitusa nem változott, legföljebb csak az mondható el, hogy a filológus mellett sokkal erőteljesebbé vált benne a gondolkodástörténetre odafigyelő, munkája egészét ennek jegyében és szellemében megalkotó egyéniség. Bár a hasonlatok mindig sántítanak, úgy érzem és ítélem meg, hogy a József Attila-kutatók közül a filológus Szabolcsi Miklósról és Tasi Józsefre, a mentalitástörténész Tverdota Györgyre, az esztétikust Agárdi Péterre emlékeztem leginkább, mégpedig úgy, hogy előszeretettel hivatkozik a pszichológia és pszichiátria eszközeit is használó Beney Zsuzsára és Szőke Györgyre (nem véletlen, hogy a tanulmányok irodalomjegyzékében az említettek neve szerepel a legtöbb-ször). A magáról az irodalmi műről mint önálló poétikai léttel és szemlélettel rendelkező jelenségről érkező kutatókra nem vagy alig hivatkozik (kivételet talán csak Szabolcsi Miklós, Tamás Attila és helyenként Németh G. Béla jelent, azonban ők is inkább akkor kapnak szerepet, ha az adott korszak: a két háború közötti magyar irodalom történetére vonatkozó vagy határozottan ideológiatörténeti megjegyzést tesznek, netán intertextualitásban gondolkodnak).” Annak idején fölöttem Lengyel Andrásnak, hogy – őt idézem – nem kívánta monográfiává „főlisztizálni” tanulmányait, holott az én olvasatomban dolgozatai alkalmasak voltak (ma is azok) arra, hogy értekezéssé álljanak össze.

De, lássuk, mennyiben konstans a szerző szemlélete, s mi az, ami mégis változott! Ha csak a névmutatóba kukkantánánk be, már akkor is látszik, elmaradtak a pszichologizáló irodalmárok, gyakran találkozunk azonban Horváth Iván, Szabolcsi Miklós, Tasi József, Tverdota György és Veres András nevével. Azt hihetnénk már ebből is, hogy a filológiai és az esztétikustörténeti, irodalomszociológiai megközelítés erősödött. Ez igaz is, azonban a vonalak még tisztábbak, ha tovább szemlélődünk, ugyanis legerőteljesebben a filozófia képviselőivel találkozhatunk. Henry Bergson, Benedetto Croce, Hegel, Martin Heidegger, Karl Jaspers, Kecskeméti György, Kec-

keméti Pál, Sören Kierkegaard, Karl Marx, Pauler Ákos, valamint Rátz Kálmán és Wilhelm Reich a leggyakrabban hivatkozott szerzők. Lengyel András – mint könyvének alcíme is mutatja – az érkező József Attiláról szóló, az utóbbi öt esztendőben írt dolgozatait gyűjtötte kötetbe „...*gondja két a gondolatban*” címmel. Méltánylandó, hogy bár ismét nem monografikus feldolgozással állunk szemben, a kis tanulmány méretű előszó eligazít bennünket. A szerző elmondja, hogy a költői életművel ellentétben József Attila érkezői opusainak mostoha sors jutott, ugyanis már életében megkérdőjelezték kortársai a költő idemutató ambícióit, ezért valószínűsíthető, hogy kevesebb ilyen jellegű munkája született, mint amennyi felkészültségéből, tehetségéből adódhatott volna, másrészt a mégis megírt szövegek nem váltak ereklév, mint versei, azaz számolnunk kell az életmű csonkulásával vagy legalábbis részleges rejtőzködésével, valamint azt is tudnunk kell, hogy egyes írásai – mint például az „esztétikai” töredékként nyilvántartott metafizikája – töredékes formában maradtak ránk. Van olyan szöveg, mint például a *Miért nem én?* című (abból az alkalomból írta, hogy nem őt hívták meg a szovjet írókongresszusra), amelyet botrányos módon eltűntettek, tehát csak keletkezéstörténetét rekonstruálva mintegy következtetni lehet csupán arra, mi lehetett benne.

Az érkezői szövegekpusz azonban – vallja Lengyel András – csonkosságában, rejtezettségében is igen gazdag, s kihívást, feladatot jelent a vizsgálata, amelyben az utóbbi időben nagy lépést jelentettek Tverdota György kutatásai, valamint az újabban előkerült nagyobb mennyiségű kézirat, gépiratos autográf töredékek hozadéka, valamint az, hogy Horváth Iván és munkatársai révén ezek az írások részben nyomtatott formában, részben pedig internetes kritikai kiadás formájában hozzáférhetőek. A legfontosabb azonban az, hogy megváltozott az érkező József Attila megítélése.

Lengyel András – szerintem fölőselegesen – mintha szabadkozna egy kicsit, amikor vázolja a maga módszerét: „Ma ugyanis, akár tetszik, akár nem, elsősorban a filológiai természetű megközelítés jelenti a járható utat; ez a megközelítés az, amely alapot ad az értelmezésnek s amelynek hiánya, mint többször láthattuk már, óhatatlanul irreális spekulációkat eredményez.” Az érkező József Attiláról szólni azt jelenti a szerző szerint, hogy gondolkodástörténeti filológiát kell művelnie annak, aki erre vállalkozik s a feladat nehézsége abból fakad, hogy az életrajzban és életműben való jártasság filozófiatörténeti tájékozottsággal kell társuljon, olyan „álatfajta” azonban, amely e követelményeknek egyszerre megfelelni, egyszerűen nincs. Marad tehát a

tájékozódás, azaz a kutatónak meg kell tanulnia mindazt, amit az érkezői oeuvre érdemi értelmezése megkövetel, ám amiről addig nem volt kellő tudása. (Erről az jut eszembe, hogy amikor – a nyolcvanas években – a kandidátusi értekezésemet írtam, Tasi József összeállította József Attila „könyvtárát”, s ebből tudni lehetett, melyek voltak azok a kötetek, amelyek szinte mindig a költővel voltak, s magam arra vállalkoztam, hogy ezeket én is elolvasom. Nem volt könnyű feladat, pedig a filozófiai természetű művek olvasására nem is törekedtem, csak a szépirodalmat követtem.)

Miben más az, amit Lengyel András végiggondol, mint az, amit a József Attila-kutatók eddig követtek? A szerző maga ad választ kérdésünkre, amikor jelzi, hogy a szakirodalom egy része úgy gondolja, s ebben a szellemben vállalkozik a rekonstrukcióra, hogy József Attila nemcsak nagy költő, hanem jelentékeny gondolkodó is volt, aki a maga terepén, a műalkotások világában mozogva, a műalkotások mibenlétéről szólva figyelemre méltó produkált, azaz írásai, még rövid töredékei is megérdemlik és megérik az erőfeszítést, amit a közöttük való eligazodás jelent. A gazdagodó szakirodalomból a legnagyobb ösztönzést Tverdota Györgytől kapta Lengyel András, aki bevallja, hogy Tverdota írásai mint alap, mint kiindulópont húzódnak meg saját kutatásai mögött, egyúttal kihívást is jelentve, azonban nem valamiféle ellen-„Tverdót” kívánt írni, hiszen ez zsákutcát jelentett volna, de mint írja: „A kontroverziák végiggondolása és a saját álláspont megalapozása azonban számomra azzal az előnnyel járt, hogy a munka egyszerre, egyetlen értelmezési folyamatban adta az eddigi értelmezési gyakorlathoz való kapcsolódást és egy új, még ki nem próbált értelmezési lehetőségét.” Láttatja a szerte alapvető különbséget: Tverdota a forrásszövegeket igyekszik azonosítani és ezek felől közelíti meg a József Attila-írásokat, ő pedig József Attila kreatív teljesítményét tartja lényegesebbnek, azaz a forrásszövegekben előforduló terminusok és tézisek látszólag kicsiny átalakulását, átértelmezését követi nyomon, s ezt filozófiai kreativitásnak tekinti. Saját tanulmányairól azt mondja, hogy vannak köztük olyanok, amelyek elsősorban József Attila filozófiai forrásainak azonosítására törekednek és vannak olyanok is, amelyek már egy új, saját teoretikus pozíció kialakulásának folyamatát rekonstruálják, vagy éppen magának a pozíciónak a keretszintjét mutatják meg. Hogy e tanulmányok ismét nem álltak monográfiává össze, azt azzal magyarázza a szerző, hogy az érkező József Attiláról való mai tudásunk maga is fragmentált, s ebben – lássuk be! – igaz van. Ismét szabadkozik – fölőse-

gesen –, amikor az életrajzi-ság szükségszerűségét indokolja. A feltehetően „konzervatívizmusnak” látszó megoldást azzal védi (szerintem nem szorult védelemre), hogy az életrajzi adatokban értelmezést megkönnyítő eszközt lát, mert a külső életrajzi adat és a szöveg a valóságos gondolkodástörténeti folyamatban mindig összetartozik, „s ezt a valóságos összefüggésrendet legföljebb egy-egy értelmezési iskola módszertani logikája tekintheti semmissnek”. Magam is egyetértek ezzel, s úgy gondolom, ennek hozadékáról valóban kár lett volna lemondani!

Lengyel András tanulmányai azonban – minden szabadkozása ellenében is – egységes, homogén egészet alkotnak, ugyanis az 1928 és 1937 között írott értekező jellegű szövegeket egyetlen szövegkorpusznak tekintti, s így megállapítja, újra és újra bizonyítja, hogy föltűnik a belső átalakulás, az értekezői pozíció szinte állandó változása, egyfajta „gondolkodói állhatatlanság”, mely az önkorrekció állandó elmélyítését jelenti, így igazi filozófusként nyilvánul meg a költő. Szavait bizonyítandó idézi József Attilának egyik, Németh Lászlóval polemizáló, az *Ember és szerepet* glosszázó följegyzését: „Nincs súlya annak, amit mond, – mint amikor a szivaros kijelenti a kávéházban: Hja, nemigen lehet megismerni a dolgokat úgy, ahogy vannak? Kant is ezt mondja és általában a filozófusok – de azért gondolják meg, hogy a filozófusok nemcsak azért azok, mert gondolkodnak, időnként mindenki megteszi ezt, hanem azért, mert a gondolatot súlyával együtt emelik föl” (140. számú, cím nélküli töredék az internetes kritikai kiadásban; nyomtatásban még nem jelent meg).

Lengyel úgy véli, e metafora mélyen jellemző József Attila értekező szövegeire, rá ugyanis valóban jellemző, hogy: „gondja kél a gondolatban”, ezért lett éppen ez az öndefinitív verssor a könyv címe, mert – sugallja Lengyel András – József Attila mindig valódi problémákról szól s ami a leglényegesebb: szembenéz velük.

Lássuk röviden, milyen problémákkal néz szembe a költő, s ezeket hogy értelmezi szerzőnk! Az első tanulmány („...s én megkerültem érte a világot”) az abszolútum problémáját vizsgálja, Tamás Attila előadásából indul ki, amely szerint az intenség helyét a késői versekben az üresség, a hiány, a semmi foglalja el. Ezt az utat látatja Lengyel András is, csak nem a képi, motivikus elemzés felől, hanem a gondolkodástörténet eszközeivel, azaz megkeresi a két nyelv – a költői és értekezői – érintkezési pontjait. Utal arra, hogy a fiatal költő már egyetemistaként hallgatott filozófiát 1924/25-ben Bartók Györgytől és olvasott is filozófusokat (Bergson, Nietzsche). Nekem

nem meglepő eredményt mutat a dolgozat összegzése (magam motívumtörténeti vizsgálatok alapján jutottam el ide), amikor megállapítja, hogy a korai versek Isten-képe és a kései versek Isten-tételezése egyféle kerülő út megtételének látszhat, valójában „az ismét személyes Istenként fölfogott abszolútum a kései versekben már minőségileg más, mint a korai viszony volt: az abszolútum tételezésének lelki igényét immár a kiüresedtség érzésének rögzülése kíséri”. Az abszolútumról való gondolkodásában – mesteréhez, Pauler Ákoséhoz mérve – új az önlét és az egzisztencia terminus középpontba állítása. Az utóbbi fogalmáról írott dolgozatot éppen a *Műhely* közölte, s lényege szerint azt mutatja meg, hogy Hegel és Kierkegaard mellett ott van mögötte Jaspers hatása. Utóbbit – bizonyítja Lengyel – Vágó Márta közvetíthette, aki 1927-ben a nyári szemesztert Heidelbergben töltötte s hallgatta Jaspers-t is. József Attilánál a fogalom szintézis-jellegű, mint ahogy az a másik: az önlét terminusa is. A következő tanulmány ugyanis ezt: Kierkegaard és Jaspers *Selbstseinjét* építi tovább. Lengyel András itt azt jelzi, hogy Jaspers mellett Heidegger is forrás lehetett a költőnek. Nincs adatunk arra, hogy a költő olvasta volna a *Sein und Zeit* soraikat, de párhuzamosan olvasható a *lét és idő* önmaga-lét és a József Attila-töredékek önlét terminusa. Olvashatta is (és minden bizonnyal olvasta is) a költő Heidegger művét, hiszen a pécsi filozófiaprofesszor, Nagy már 1928-ban tanulmányt írt róla és előadást épített rá. Róla és hatásáról szól a következő munka (*József Attila filozófiai tájékozódása és Halasy-Nagy József*). A következőkben Az „Ihlet és nemzet” nemzet-fogalmáról értekezik a szerző, s az internetes kritikai kiadással szemben azt állapítja meg, hogy „itt nem egy munka fönmaradt fragmentumairól van szó, hanem egy önkorrekció, önmagát továbbépítő szisztematikus gondolkodási folyamat dokumentumairól, melyben az egyes szövegek több gondolkodási fázist dokumentálnak”.

Hasonlóan izgalmas, különösen az *Ady-vízió* elemzése szempontjából a *József Attila „művészetbölcséleti és kritikai kísérleti praktikuma”* című tanulmány, amely egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy a költőnek szinte egzisztenciális fontosságú volt az önbecsülése („mintegy léte jogcíme függött tőle”), másrészt azt bizonyítja – s joggal –, hogy József Attila ezen írások – különösen az *Ady-vízió* – szerint kora „nagykritikusa” volt, olyan teljesítménnyel, amely csak Arany Jánoséhoz mérhető. Lengyel András korábban jelzett bátorságát e könyvében sem hazudtolja meg, ugyanis több tanulmányt szentel a költő „barthás” korszakának, azaz annak az időszaknak és azoknak az írásoknak, kapcsolattörténeteknek, amelyeknek idejében a Bartha Miklós Tár-

saságban tevékenykedett, 1928–1930, majd immár „másodsor” 1932 februárjától 1933 tavaszáig. Az előbbi időszakra vonatkozóan arra keres választ, mi jellemzi gondolkodástörténetileg a „narodnyik” József Attilát, a népi-urbánus ellentét kialakulása során, az utóbbi esetében pedig azt kutatja rendkívül finom érzékkel és méltánylandó mértékkel, hogyan születhetett meg a másfél oldal terjedelmű kézírata (*József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”*, illetve a másik dolgozat: *Még egyszer József Attila 1933-as kisiklásáról*). Kitérő tanulmány az is, amely a József Attila-kutatás egy nagy adósságát próbálja meg enyhíteni, mégpedig az úgynevezett Rapaport-levelek érdemi földolgozását, jelen esetben az egyik értekező betét elemzését valósítva meg (*A pszichoanalízis mint „az ödipusz vallás teológiája”*). Már itt szóba kerül a freudomarxizmus, melynek körülményére több tanulmányt szentel a könyv. *A szocializmus mint „emberi öntudat”* című tanulmány úgy fogja fel *A szocializmus bölcselétét*, mint József Attila kísérletét a szocializmus filozófiái újraalapozására. A munka a marxi filozófia keretein belül mozog, s nem Marxot illeti bírálata, hanem a bolsevizmust (bolsevistának tekintve Lenin is), a másik idemutató tanulmány (*Az „első fájdalomra eszmélő ember”*) Marx szocializmusát tételezi és úgy ítéli meg, hogy az József Attila fölfogásában „tudatos”, másodlagos szimbolizmus, s azt a freudomarxista költő vélekedése szerint „vissza lehet fordítani »édes anyanyelvünkre«”, vissza lehet vezetni libidó-ökonómiai alapjaira. S ami számára különösen fontos lehetett: ezzel a visszafordítással, visszavezetéssel a szimbolikus társak valóságos társakká válhatnak. Márpedig ez az összefüggés a megoldás lehetőségét kínálta a marxizmus kudarcát észlelő költő számára.

Ha valamit nagyon nagy örömmel üdvözöltem Lengyel András újabb keletű dolgozataiban, az az, hogy egyre gyakrabban fordul a versekhez is, s nem egy költői szöveget is elemez rendkívüli beleérzéssel, persze, mindig úgy, hogy azért az értekező költőn van a hangsúly, így azonban mégis sikerül új szempontokat adni például az *Ülni, állni, ölni, halni* értelmezéséhez, amikor a heideggeri választás választásának téziséét látja meg benne. Hasonlóan izgalmas olvasatát kapjuk a *Vigasz*, a *Bánat* és a *Búza* című költeményeknek is, mint ahogy mintaadó *A csodaszarvas* filológiai, textológiai és motivikus megközelítése is. Éppen ezért van, hogy tanulmányai közül nekem az eddig még nem tárgyalt *Az olvasó szerepe a költészetben* című a legkedvesebb, amely alcíme szerint a kései József Attila egyik megfontolásáról szól, mégpedig a Kosztolányi-kritikából kiindulva. Ez a tanulmány már azért is nagyon közel áll hozzám mint

poétikatörténészhez, mert kandidátusi értekezésemnek és *A József Attila-i teljességigény* című könyvemnek épp ez volt egyik kiindulópontja és hangsúlyos szerepet kapott akadémiai doktori értekezésemben is. Lengyel András e munkájában értelmezéseinek szinte minden erényét fölvonultatja, amikor azt mondja, hogy József Attila ebben az írásában az általános hermeneutika helyébe a speciális pszichoanalitikus hermeneutikát állítja. Idézi a költő tézisé: „A költő írás közben olvasó is s a költemény tudatformáját, az ízlést, az esztétikai szabályt a költő az olvasóból vonja el.” Ez a sajátos inverzió különíti el József Attilát a recepcióesztétikától. Lengyel András több „forrást” is tudatosít, elsőként Horváth János *Magyar irodalomismeretek* (1922) című könyvének ismeretét (mint tudjuk, a költő Horváth-tanítvány volt a pesti bölcsészkaron), valamint azt, hogy később elismeréssel írt a professzor *Magyar versek könyve* (1937) című antológiájáról. A másik forrás még izgalmasabb és nem más, mint Bertolt Brecht cikke (*A költő írja meg az igazságot*), amely a Szocializmus 1935. májusi számában jelent meg, együtt József Attila „*Új Szellemi Front*” című vitairatával. Brecht ezt írja többek közt: „Az igazság felismerése olyan folyamat, amelyben az író és olvasó együtt vesz részt.” A Kosztolányi-kritika így egyszerre Kosztolányi olvasóképeinek rekonstrukciója és József Attila olvasó-elképzelése, s mint ilyen, előreutal az utolsó cikkekre, *A mai költő földadatai* címűre, mely 1937. október 15-én jelent meg, s amelyben többek közt ez olvasható: „A költő alkot és ez nem jelent kevesebbet minthogy alakítja a világot, az emberi világot, az emberséget azoknak segítségével, akik a társadalmi munkamegosztás révén mással lévén elfoglalva, úgy osztoznak a költő tevékenységében, hogy művét szeretettel veszik magukhoz. Mert a mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet s azért szeretik, mert keresik az emberséget.”

Olvasatom szerint Lengyel András könyve mérföldkő nemcsak a József Attila-kutatásban, de a szerző saját munkásságában is, azzá teszi koherenciáját, önálló terminológiáját, logikus gondolkodását, alapos filológiai és textológiai megközelítését, én mégis, még most is várom a monográfiát!

(*Tiszatáj* Könyvek, 2005)
Szigeti Lajos Sándor

A töredék kicsisége és nagysága

(Csiki László: A jóslat)

Csiki László legutóbbi, 2002-es prózakötete (Remény) után némiképp meglepve vesszük kezünkbe a Kortárs Kiadó gondozásában megjelent új munkát, mely *A jóslat* címet viseli. Már az is furcsa, hogy miért a prózakötethez hasonlítom, hiszen ennyi erővel verseihez is mérhetném. A viszonyítás problémája tehát rögtön az első néhány oldal elolvasását követően utunkat állja, méghozzá két kérdést szegezve a recenzens mellé: egyfelől, hogy kell-e egyáltalán viszonyítanunk, vagy az életműben való elhelyezést nem (az alább kifejtendő) formai ismérvek alapján kell megkísérteni, másfelől – ha már eldöntöttük, hogy viszonyítunk, Csiki írásait a próza vagy a vers oldaláról közelítsük-e. Az első látásra szembeötlő formai jegyek ugyanis (rövid, akár bekezdésnyi vagy sornyi írások, körmönfont szóhasználat, szokatlan mondat szerkesztés, velős, líraian letisztult képek, helyzetek) gondolkodóba ejtenek minket e körben. Maga Csiki László – saját bevallása szerint – nem tesz különbséget vers és próza között, és ebben a hozzáállásban nem a líra keretein túlnyújtózkodó költő, sem a költői babérokra törő novellista attitűdje érhető tetten; Csikinél inkább arról lehet szó, hogy az anyag számára írásként találja meg maga számára a formát, vagyis amit ő ír, nem versként vagy prózaként jelenítődik meg, hanem *irodalomként*. Ezen a szinten pedig kár is a műnemi hovatartozáson rágódni, bölcsebben tesszük, ha elfogadjuk Csiki írásait azoknak, amik, vagyis rövid, lélegzetvételnyi történeteknek, maradékoknak vagy éppen csiráknak, töredékeknek vagy parányi egészeknek, ahogy tetszik.

Az író a Napút folyóirat egyik számában a *Nyarutó* című verséhez írt szeljegyzetében így ír az új kötet darabjairól: „Fél éve apróbb történeteket írok *A jóslat* főcímet alá. Ami éppen eszembe jut, vagy amit éveken át nem sikerült kidolgoznom, de érdemesnek vélem legalább az ötletét megjeleníteni.” És valóban, a kötet minden darabja egy-egy jobban vagy kevésbé kifejtett ötlet. Találunk közte egy-két soros bon mot-t, humoreszket, bekezdésnyi mikro-dramát, és egészen kidolgozott rövid novellákat is. Az „ötlet” szót azért érdemes hangsúlyoznunk, mert *A jóslat* mint kötet egészében véve meglehetősen ötletszerű. Formáját, stílusát, kidolgozottságát, mélységét (jelentőségét) tekintve is igencsak heterogén. Ez adja meg egyfelől a mű gazdagságát és változatosságát, másfelől viszont némiképp (erős szóval élve) szedett-vedett. Olyan, mint a déd-

nagymama fiókja, az évszázados kincseket, táblás fényképeket, ezüstbroszt, borostyánkő rózsafüzért épp úgy megtaláljuk benne, mint az összegubancolódott hajhálót, sárgás szélű lekvárreceptet és a fejüket vesztett gombostűket. A miniatűr élethelyzeteket megjelenítő falatnyi párbeszéd mellett szépen kimunkált, klasszikus novellák, novellarészletek kapnak helyet. Mindegyik darabra jellemző azonban a teljesség hiánya. Ez a hiány lehet befejezetlenség, félbehagyottság, elkezdetlenség, kifejezetlenség. Másfelől a korábban már emlegetett letisztultság is lehet, hogy inkább lecsupaszítottság. Csiki célja mindezzel sok esetben a sejtetés, az utalás. Utalás valami nagyobbra, valami mögöttesre, valamire, ami túlmutat a konkrét élethelyzeten, portrén, párbeszeden. Ezért nem véletlen talán, hogy minden férfi szereplőt Ignácnak hívnak, legyen szó bár a századfordulón élő ősókról vagy a huszonegyedik század jellemző figuráiról. Legjobban *A program* című darabjában fejt ki ennek a lényegét, melynek alapján mondhatnánk, Ignácok jönnek, Ignácok mennek, emberek/szereplők/irodalmi alakok jönnek és mennek, de a lényeg nem ebben áll: mutatur nomine de te fabula narratur, ha a neveket kicseréljük, rólad szól a történet. A sajátos, kétszereplős jelenetek, amelyek férfi és nő, férfi és férfi között zajlanak, az emberi kapcsolatoknak olyan lemeztenített modelljét adják, ahol már mindegy, hogy hívják a szereplőket. Ezek a jelenetek mindannyiunk hétköznapi, egyszerű, ismétlődő és kötelezően megjelenő történetei, Csiki a hétköznapi-
piságuk mögött mégis igyekszik megmutatni az egyetemességüket.

Ez a hozzáállás egyébként az írások hangvételében is megmutatkozik. Hiszen alapvetően hétköznapiak is nevezhetnénk Csiki stílusát, amennyiben sallangmentes, gyakran már-már klasszikus narratívát alkalmaz, s még akkor is decens, visszafogott, amikor a groteszk, a szürreális, ad absurdum a mágikus realista vizek felé vezet. Mágikus realista, igen, kelet-európai, kisserű mágikus realizmus, nem a dél-amerikai folyók módjára áradó karibi fajtából, de igenis az (*A korom, A mozgalom, A tűz, A látogató*). Jellemzőek az író visszafogottságára a címek is, amelyek csupán egy szóból és egy határozott névelőből állnak. Valahogy azt érezzük ebben az írói magatartásban, hogy „No comment”. Nincs mit magyarázni e kis történeteken, fricskák, villanásnyi képeken, képsorokon. Most az olvasón a sor: bontsa ki őket!

Gyakran azonban szükség lenne sorvezetőre az olvasó által tovább írandókhöz. A fragmentum veszélye abban rejlik, hogy – jöllehet ha célba talál, erősebben hat, mint húszt telegépelt oldal –, ha nem sikerül meg-

találni az önálló írásfoszlány és a bölcsességgé, élettapasztalatásűrített szentencia között feszülő kényes egyensúlyt, könnyen használatlan mondatokká üresedik az író mondanivalója, a betűk nem sugározzák át azt az evidenciát, hogy itt érdemes keresgélni (*A telek, A kód, A helyzet, A nap, A reklám, A siketség*). Olykor viszont nem is kell apropót keresni egy-egy darab papírra vetéséhez és elolvasásához: elég a humor, mint ürügy (*A buksza, Az ara*).

A fragmentumok létjogosultságát azonban több helyütt, több aspektusból kiválóan bizonyítja Csiki. Az olyan kurta, mégis egy teljes egységet alkotó (nyugodtan mondhatjuk) novellák, még inkább egypercesek, mint *A lámpa* vagy *A karácsony*, elnyerik méltó helyüket a kötetté szervezett egészben. De arra is csak a rövid lélegzetben gondolkodó, töredékes műfaj ad alkalmat, hogy egy-egy rafináltan inkoherens félmondatba sűrítsen emberöltőnyi drámákat. Igen, ehhez ért Csiki László, hogyan lehet egy kurta mondatba akkora drámát belesűríteni, hogy szinte fájjon, s mindezt például azzal, hogy a tagmondatok között látszólag nincs összefüggés (*„Elégedett az ablakmosó, pedig maga főz magára.”*). Az író látszólag teljesen hagyományosan ír, mégis úgy szerkeszti mondatait, úgy lejtnek nála a sorok, ami teljesen egyedi ízüvé teszi írásait (*„Az anyjától elszakadt, elárvult bujdosónak messziről még néma volt a látvány, a megtorpanó lovasroham meg olyan, mint a hősi olajnyomatokon: nem értette a hirtelen beállt békességet, de rosszat sejtett benne, s gyereknjire leguggolva, ádámsutkáig ereszkedett a vízbe, a tevés menethez csatlakozott.”*). Ilyenkor különösen érezzük a fent már boncolgatott lírai hozzáállást, s néha úgy érezzük, tényleg verset – prózaverset – olvasunk: *„Szerpapok olvasnak a szagos misén, fekete-vörös betűs könyvekből hosszú litániákat, rozsgó aranypalástjuk, amint a kehely után nyúlnak gyémántos kezükkel, hogy megáldozzanak. Kamasz ministránsok tartják, térdelve, ezeket a vastag leveles könyveket, és rézcseggel ráznak néha. Ráizgad a tenyerük. / A ministránsfiúk délután üres telken métaznak füles labdával, és be-belesnek a fürdőszobák ablakán. Dús testű feleségek fürdőznek ott a homályban, súlyos, illatos gőzökben. Egy sudárabbról el lehet képzelni, hogy nádor a szeretője”* (*A vízillat*).

Maga a kötetté szervezett egész egyenletes színvonalú és erősségű. A hosszabb írásokat kiegyensúlyozott gyakorisággal követik a rövidebbek, s noha ez az egyensúly következetesen vonul végig a könyvön, mégis kettős érzésünk támad olvasás közben. Egyfelől az a benyomásunk, hogy alapvetően mégiscsak véletlenszerű az elrendezés, és a koncepció hiánya itt maga

az érvényes koncepció, másfelől viszont nem tudjuk elhessegetni az érzést, hogy az író valami fű alatt megbúvó crescendóval folyamatosan ráerősít a korábbi darabokra, és a történetek egyre szélesedő medrű folyamata duzzadnak. Ez persze lehet, hogy csupán illúzió, ami annak tudható be, hogy a kötet vége felé már menthetlenül beszippant az írások ritmusa, és hajlandók vagyunk egyre mélyebben belemenni a „továbbgondolás” játékba. Az mindenesetre biztos, hogy a leghangsúlyosabb darab a leghangsúlyosabb helyre – a kötet végére – került. *A Fogantatások* mintegy összegzése a korábbi írásoknak. A történet főhőse, Ignác (természetesen), tétova és hiábavaló kísérleteket tesz, hogy őseit vagy önmagát elhelyezze térben-időben, hogy valamiképpen pozícionálja magát, s hogy felgöngyölítse a múltat. Stílusára a korábbiakból már megszokott balladai szaggatottság, meg-megtorpanó, félbemaradó párbeszédjegyek jellemzőek, az azonos kezdetű, de kifutás nélküli, lebegő gondolati szálak pedig, mint ha egy hasadt elme örvénylő gondolatkavalkádjába engednének bepillantást. Érezzük Ignác elveszettségét, rögeszmés, ámde hasztalan törekvését, hogy meglelje identitását, hogy a sok alternatív hely, idő és ego közül végre megragadhasa és kiemelhesse az egyetlen érvényeset.

Csiki alakjai mindannyian rögeszmések egy kicsit. Kitalálnak dolgokat, amihez aztán ragaszkodnak körmük szakadtáig, elveszítenek valamit, amit aztán lázasan kutatnak, vágnak valamit, amiért aztán képesek meghalni is. Közben ugyanazokat a gondolatokat, szavakat mormolják, rágják, forgatják a szájukban, a fejükben, és életük ebben az időtlenné tévő monotonitásban múlik el, anélkül, hogy bárkinek (akár saját maguknak is) feltűnne.

A jóslatban megmutatkozik tehát a töredék(esség) minden kicsisége és nagysága. Noha előfordul, úgy érezzük, lett volna mit rostálni e darabokon, összességében érdekes és a prózában, ha nem is egyedülálló, de legalábbis ritka kísérlet tanúi voltunk. *A jóslat* önkéntelenül hasonlónak tűnhet szemünkben Temesi Ferenc szótárregényéhez, a *Porhoz*, hiszen az egyszavas címek – akárcsak Temesinél – afféle szócikkeknek is beillenek egy szótárhoz, *Csiki László Nagy Asszociációs Szótárhoz*. Ez a könyv megtanít bennünket, hogy értékeljük a kicsit, hogy megtanuljunk meglátni és kibontani az értéket a néhány rövid mondatból, hogy meg is némi bátorítást is kapunk, hogy magunk is megalkossuk saját, hasonló miskönyvünket.

(Kortárs Könyvkiadó, 2005)
Falvai Máttyás

A fekete árnyalatai

(Géczi János:
Az egyetlen tőr balladája)

Immár a tizedik évében jár a kortárs irodalmárokat megszólaltató *Tiszatáj* könyvek kiadványsorozata. Az eddig megjelent, tartalmában és küllemében is kiemelkedő színvonalú kínálatban a legfrissebbek között említhetjük a folyóirat által mintegy három évtizede felfedezett Géczi János legújabb verseskötetét.

Géczit és a *Tiszatáj*, illetve az egyetem vonzasköréhez tartozó költőtársait annak idején a szintén Szegeden útjára bocsátott *Gazdátlan hajók* című antológia tette ismertebbé. (A generáció emlékezetét itt villoni áthallásokkal idézi meg a *Szegedi hadak* című, Ilia Mihály-nak ajánlott opus.) A hatok zászlóshajói közül Baka Istváné – sajnos – már révbé ért, Géczi János és Zalán Tibor kalandos útjai viszont azóta is – sokszor a párhuzamos közelség jellegével – „új horizontok” irányába folytatódhatnak. (Bakától–Bakáról a sorozat eddig már három kötetet is közzétett, s Géczi meg Zalán mellett még Petri Csathó Ferenc verseskötete is jelenhejtett meg itt az egykor együtt hajózókéi közül.) Ez a generáció most az ötvenes éveit elején jár, így bizonyára nem véletlen az sem, hogy a költő, aki a bemutatandó kötet szerkesztésekor volt ötvenéves, éppen 50 verscímhez hozzárendelve válogatott most szemelvényeket – köztük tizedrésztben Szegedhez, szegedi emlékekhez kötődőket is – újabb alkotásaiból.

Ha nemcsak a kiadó, hanem költőnk utóbbi egy évtizedének eredményeit is tekintjük, abból kiderül, hogy Géczi írói termékenysége és sokoldalúsága szinte elképesztő. A kínálatban gyermekversek és mesék csakúgy feltehetőek, mint regények, képzőművészeti esszék, művelődéstörténeti monográfiák, de úgy tűnik, a legfőbb vonulat mégis a lírai költészeté, melynek alakulását a mostanival együtt 8 kötet is reprezentálja. Közülük az utolsó, az eddigi életmű szövegverstermésének áttekintésére vállalkozó *Részkarca* (2004) legalább kétféle aktualitással is közvetlen összefüggésbe hozható a „balladás” könyvvel. Egyrészt abból adódóan, hogy *A visszavont tekintet* című kötetből oda beválogatott szemelvények java része mint reflektált, közvetlen szövegelőzmény emléltető, melyeknek már korábban is preferált motivikus kulcskifejezéseit úgy viszi tovább az új kötet, hogy a kontextuális koherencia megtartása mellett párhuzamosan azok jelentésármalatait az újabb reflexiók hozadékaival összejátszatva tovább gazdagítja, miközben a titkok feltárása felé ilyen módon is törekvő költő ezzel együtt bizonyos „színvesztő lépés” megjárásának kö-

szönhetően is egyre közelebb kerül a végső azonosság képletének pontosításához, egyszerűsítéséhez. A szerves kapcsolatteremtés másik gesztusaként Géczy az új kötet anyagából három opust mint független, mégis az egész életmű-újraolvasás aktuális alapötönűsát meghatározó szöveget emel a nagy válogatás élére. Ezek közül *A vers sem hoz megnyugvást* című darab *Az egyetlen tör...* kötetkompozíciójának a centrumában az ars poetica fókuszba állításával egy olyasfajta ambivalens megszólalói attitűd bonyolult motiváltságára helyezi az egyik fő hangsúlyt, amely a „se vele, se nélküle” paradoxonát az alkotásfolyamat sokszor egymásnak is ellentmondó inspirációi mellett a magánéleti emóciók, a lelki folyamatok sokszor ellentmondásos összetettségére irányítja a figyelmet. A *Strófa* című az emlékezés, az időszembesítés általános problematikáját a vallo-másos veszteségélmény személyes tragikumán átszűrve a pillanat önanonosságának megragadhatóságáról beszél a tapasztalat szkepszise felől szemlélve, párhuzamosan tételezve az azonosulás és az elidegenítő távolságtartás szándékát. *A szajkó* az előzőekhez hasonlóan megszólító nexust alkalmaz, bensőséges hangja a szkeptikus korábbiakhoz képest a megértés és beletörődés jellegével szemlélteti: létezhet idill, feloldódás a megtalálható örökérvényűségben, amely lényegében a természettel azonos.

Az egyetlen tör balladája szintén karakteradó felütéssel kezdődik. A cím-telen nyitóvers aztán a kötet vége felé változatlan formában újra felbukkan, olvasata azonban a szöveggörnyezet által már árnyaltabb kontextusban, összetettebb kapcsolatrendszerben artikulálódik. A félelemérzet, mely ott újra nyomatókat kap, már nem csupán valamiféle misztikus „nagycsütörtök-érzés” fő komponense, hanem benne ösz-szegződik annak a rettenete is, hogy képesek vagyunk önszántunkból megadni magunkat a felejtésnek a legnagyobb veszteség után is, hogy – amiként az emlékképek megsemmisítő egybeégyése tesz egyöntetű-üressé – a titok megnevezésével akár a megértés glóriás fényébe, akár az elmúlás sötétjébe, de mindenképpen a nemlétezésbe szívódunk fel, vö.: „Egyetlen gyertyaláng fényszkaferébe / búttak be s érték sárgává a tárgyak / vagy szétoztották magukat semmivé” (*A perzsa*), „Magányos szín él ott csupán / melynek átadja magát minden / sem a forma sem az anyag nem lesz jelen” (*A vesztes*). Pedig a szöveg visszatérése-ig olvasható egyéb versek sokféleképpen jelenítik meg a bensőben lezajló vívódásokat, ellenálláspróbákat, melyek érzelmi ambivalenciáját és olykor rapszodikus végleteit szemlélhetővé tenni akkor is igen nagy érdeme e költeményeknek, ha – részben bevallottan is – ez a küszködő önvizsgálat a szembesü-

lés és megtisztulás mellett mintha halogató célzatú is lenne. Az időnyerés szándékát, majd pedig az egyébként is kéteyekkel, hiányérzetekkel terhes illúzió fogyatkozását, letisztulását jól modellezi a kötet vége felé haladva a kezdetben terjedelmes szövegtetek radikális rövidülése, az árnyalt kifejtéssel, példázással történő szemléltetés felől a szentenciózus, szikárabb nyelvhasználat irányába való haladás.

Annak ellenére, hogy jó párszor a külső világ hiányérzetekben is megragadott, reménytelen kaotikusságát, szétbomlását, ürességét tematizálják a versek (makrokozmiikus képletei szerint „Visszaszakad / hideg jég lékén át / léttelenségébe a Hold (...) az üres horizonton áldigál / Az ember / aki még látta / a világ hogyan bomlik szét”, „a kozmoszban a Föld a seb” – I. *Lamentáció az Adria felett*), a költő elsősorban mégis a belső univerzumról, a lélek küzdelmeiről, lelki sebeinek varasodási folyamatáról beszél – egyszerre megrendítően és olyasfajta katarzist teremtve, mely önmaga ellentéte is: fel-emel és megtisztít, de gyötörően üressé is tesz, vágunk is rá, de szabadulnánk is tőle:

„Nincs ami azt ne mondaná nem vagy s nincs ami oda ne kötne hozzád Ezt-azt hazudok Megmutatom az ég kék szemének a tenyerem

visszaadja-e a meleget az égett hús és köröm szagát Megosztom magam inkább a vadaknak csak ne maradj velem”

(*Ahogy*).

Az őszinteség, a csak önmagukért jótálló szavak kíméletlensége eleve is fájdalmas, amit a költő olykor kép-gazdagsággal, ál-fecsegéssel leplez-kompenzál, máskor pedig szikár érzé-ketlenségbe rejti, pl.: „Nem sóvárgok Nem hiányzol többé / Átadlak más-nak s nem érdekel kinek / Szétfoszlasz mint a táj: párává / válhatsz Nem tudtam szerettelek-e // vagy csupán voltál Te A lét maga (...) Azt se akarom hogy e verset lásd / Se hogy megbo-csájtss” (*Telihold Larnaka fölött*), „se-bes a nyelvem: nem mondom // többet ki a nevedet és ezt / megköszönöm S azt hogy nem lettem / általad több” (*Poharak*). A külső-belső rendcsinálás sajátos feszültségeiről nem könnyű tudósítani. Azért sem, mert az olvasó valószínűleg fél is az ilyen súlyú szembe-süléstől. Ha a költő mégis vállalkozik az ilyesfajta feltárulkozásra, póztalan fegyelmzettége teheti csak hiteles-sé, ahogy Géczy is (I. még Nádasy Ádám legutóbbi kötetét). Költőnknek komoly erénye ez a keresetlen egyszerűség, amelyet máskor éppoly avatottsággal ellenpontoz a finom pátosz vagy a romantikusság határáig eljutó meghitt érzelmesség.

A kötet címadása sejtelmes, az ol-

vasót kíváncsivá teszi. A Géczy-életmű ismerői emlé-kezhettek *A lépcső* c. opus-ra (*A visszavont tekintet*), amely hívó szóként kölcsön-özött mostanra egyik fő szimbólumát. A tör-motívum jelenté-sét itt a róla szóló vers szerzői előmi-nősítése (*Lectio divina* – azaz: isten-től való példázat, lecke, illetve jósló olvasat) is befolyásolja: ezert egy példázat értékű, végzetszerű történés kelléke, amely értékszemléltető és értékpesztítő katartikus jelkép egyszerre. A cím balladás utalása a műfaj tra-gikus alaphangneméhez köti e versek világát, s ez összefüggésben van azzal is, hogy – bár a nyelvi corpus bőséggel teremt alkalmat a megnyilatkozásra – a szövegek belső utalásrendszere alapvetően a kihagyásokra, sejtetések-re, asszociációkra épít. A jelentéskap-csolatok lebegtetésében fontos szerep jut a nagy gyakorisággal előforduló, a szemléletességre törekvő mellett is tu-datosan relativizáló hasonlatok sokasá-gának. Poétikai szerepükhöz az is hoz-zátartozik, hogy az ontológiai alapkér-désekről gondolkodik, hiányérzetekkel terhelt lírai én kétségeit, illetve dualisz-tikus szemléletmódját megjelenítsék, vagy egyfajta „mintha-világról” tudósítsanak (I. *Tetradrachma*, *Summa*, *Öreg szem*, *Fény és árnyék*).

A versek gondolat- és érzelemvilá-gát elsődlegesen az elmúlás-élmény és annak reflexiói határozzák meg, mely-nek kontextuális kapcsolatrendszere minden témafelvetésben, aktuális motívumválasztásban tovább burjánzik. Állandó kellékei közül az egyik leg-markánsabb a rengeteg tagadószó haszná-lata, a negatív festés gyakorisága. Ez az egyébként diszperz, mégis ko-herens, azonos gyökerű átszőttség és hozzá az egyedi képalkotás jól azono-síthatóvá teszi a könyvegész karakter-t, noha egy-egy adott műben vagy a motívumok szöveggörnyéi visszatérése-kor egy-egy kulcsszó és szimbólumkő-rének jelentéshálózata még akár szok-ványosnak is minősíthető, l.: elmúlás – ősz – tél – fagy – jég; elmúlás – idő – emlékezet – felejtés; elmúlás – társ-vesztés – elveszetségerzés; elmúlás – megfosztottság – hiány – vakság – né-maság – semmi-állapot; elmúlás – test és lélek, fény és árnyék; elmúlás – vég-zet – életút – út – labirintus – ösvény – lépcső – fal. Az elmúlás – jelentésvesztés – jelentés – név – nyelv (betű, szó, mondat) motívikus csoport hangsúlyos jelenléte legalább annyira ars poeticus ihletettségu is. A költő számára elemi fontosságú azzal is számot vetni, hogy a vers, a nyelv, a szó alkalmas-e még emlékképek felidézésére-megőrzésére, a lét képleteinek rögzítésére, hogy a ki-mondás által teremtődik vagy éppen el-veszik-e a jelentés. Bár költőnk keserű szkepszise e problémakörben is erősen megnyilatkozik, nyelvfilozófiai kérdés-felvetése („A szó az amely szül / vagy

a szó a megszületett? / Melyik a test s melyik a ruhája?" – *Duplum*) és vallo-másos reflexiója a dilem-mákon túl a perspektivikus esélylatolgatásnak is teret

ad: „A vers sem hoz megnyugvást / Újra és újra élteti az (...) izzást / hol lángra gyújt hol elszedi (...) s újra újra / mint a lelket isten a fába / földbe érzéketlenbe húsba / a fájdalmat el- s belefújja (...) ébrednek életre kármin szavak // tőlük? Táplálom mind: legyenek / óvom őket mint / a föld alól ki tudja egyszer / mivé kinövő bíbor magvakat” (*A vers sem hoz megnyugvást*).

Persze, mi mást is tehetne igazából, bármely kétkedő is, a költő?!

(*Tiszatáj könyvek, Szeged, 2005*)
Juhász Attila

Cáfolat nincsen

(Acsai Roland: Alagútnapok)

Acsai Roland harmadik könyvének záró versében, a kötetet – újtára bocsátandó – a bomlás kis kézikönyveként ajánlja azt figyelmünkbe. Mindezt, a kötet verseit végigolvassa fiziológiai és ontológiai szempontból is értenünk és értelmeznünk kell majd, s fellebbeznünk ugyanacsak kétséges és nagyon so-vány mintha-sikerrel kecsegtető vállalkozás lesz majd.

Az alagútnapok előttünk, mögöttünk állnak. Vagy mi állunk bennük, vagy ők közelítenek meg és hatolnak tudatunk mélyére. Esetleg mi vajúnk alagutat szorgos vajúráknak, arra emlékezendő, ami volt, ugyanakkor arra reflektálandó, ami van. De mi van az alagút elején? Fény. És mi rejtőzik minden tisztességes, jól nevelt alagút végén? Fény. Fény és fény, s közöttük: sötét. Esetleg diszkrét félhomály. Mindenesetre az a lírai pozíció, ahonnan Acsai beszél, nem lokalizálható, még e metaforikusság keretei között sem. Nincsenek helyszínek, vagy ha vannak, lényegtelenek, hétköznapiak; túl jellegtelenek ahhoz, hogy konkrét következtetések szövdjenek köréjük. A szétmálló térben a tudatállapot az, ami összetartja a verseket, a kötetet. A létezésre reflektáltság (*da sein*) folytonossága mellett döntő érvényre jut a kötet beszédmódját, tematikáját illetően a *Sein zum Tod*; a biztos (bár nem éppen szívdérítő, ugyanakkor megcáfolhatatlan) viszonyítási pont ez lesz, s a lírai én már ennek a viszonyrendszernek ismeretében, tudatában működik.

Az ittlet állapotleírásai, talán így jellemezhetnénk legrapánabbban, de korántsem merevített képekről van szó, s ennek lírai reflexióiról; a szövegek en-nél jóval többet rejtenek magukban. A

beszélői pozíció tudatosan jelenre reflektáltsága, a témák jelenidejűsége ki-egészül az emlékezéssel, mi több; olyan tudatosan szerkesztett, montírozott tér jön létre ezáltal, ami egyszerre rejt magában a pillanatnyi leírás lehetőséget és a tér-idő kontinuum megbontását. Kimondatlanul bár, de láthatóvá lesz, hogyan épül, strukturálódik a rész az egészbe, s hogyan próbálja mindezt a lírai én láttatni, s miként ötvöződik a mindennapiság a szakralitással.

A kötetet magányosan nyitó vers, a *Sarlósfecskek* már e tapasztalatot formálja élmény- és benyomáshalmazává. A lírai én világosan jelzi, hogy az alól, amit mond, amiről beszélni fog, nemcsak ő nem lehet kivétel, hanem egyi-künk sem: „Híreket továbbítanak // Ar-ról, hogy ma sem ront rád / Az, amiről félsz; hogy hány tonna / Láthatatlan meteorit bombáz // Észrevétlenül naponta; // S hogy hiába, nem segít a szorongás.” Helyben vagyunk, régi ismerősünket köszönhetjük a szoron-gásban. A kötet meghatározó, domi-náns attitűdje ez, mely mind a hat cik-lusban kifejezésre, érvényre jut. Acsai szorongásélménye azonban túlmutat a mindennapi szorongáson; nem egysze-rűen az elmúlás/halál okozta feloldha-tatlan élmény artikulálódik, de feltűn-nek egyéb betegség-állapotok is, s ezen területek említése, bevonása a versbeszédbe tovább fokozzák a drá-mai feszültséget, s elmélyítik a rezigná-ciót. A szorongással együtt járó feszül-tésgforrás így adott; s a beteg-lázos ál-lapot adja az adrenalin-t a szorongva túléléshez. A verssorok között újra és újra előbukkan a halál, a maga termé-szetességében; az már más természetet tételez fel, hogy miként lehetünk képe-sek elviselni az ebből adódó feszültsé-get. A kimond(hat)atlan kérdést végig ott érezhetjük a sorok mögött: kié hát a/e hatalom élet és életek felett? Vá-lasz természetesen nincs; Acsai pon-tosan ebből indul el; hogy ennek tuda-tában (betegség, haláltudat, vagy akár Sein zum Tod) hogyan lehet berendez-kedni: addig is.

Míntha ez a súlyosodó, komoly berzenkedés szövege az első cik-lus címadó darabjában: „Csak azt tud-nám, minek virrad // ilyen napra az ember...! – Mondja rosszabb napja-in az, // Akivel kelsz és fekszel. / *Te minden nappal így vagy, / Ezt monda-nod sem kell.*” (Minek virrad; a kieme-lés tölem!). Míntha nem értenék még pontosan, s az egész hiábavalóságára is megtalálhatjuk a példát: „Még csak nem is gondoltál arra, / Hogy mennyi idő van beleölve // Egyetlen halottba is; és hogy: minek.” (*Nővéred haja*)

A kiemelések számát folytatandó; amennyiben kiemeljük a két idézet két kérdőnévmását (minek, minek), továb-bi relációkhoz juthatunk. Minek = mi-ért. Azért, hogy...; az így folytatódó minden mellékmondat célokat jelöl-ne, az alárendelés szabályainak megfe-

lelően. Azért, mert...; ez esetekben pe-dig okokat tudnánk felsorakoztatni. A probléma ezzel csak az, hogy az okok és célok elhallgattatnak; nincs semmi-lyen látható, tapintható indoklás, meg kell azonban jegyezni, hogy az így ke-ltezett hiány a kötet legfontosabb hi-átusa, melyet behelyettesíteni a lírai én számára felesleges, hiszen az ebből fakadó egzisztenciális kérdéshalmaz az, ami köteté szervezi a verseket. És fel-oldandó tömeggé, súllyá.

A *Saját-sötét* verseiben a szorongá-sos tudatállapot működ(t)ése tovább folytatódik, sőt, e verseken eluralkodni látszik a hipochonder penetráns félel-me. A rövid második ciklusban a sze-mélyes átélés módzataival szembesü-lünk. Az alig elmozdulásokat követhet-jük figyelemmel; az állapot mindenek felett van, rátelepszik, megül minden gondolon, el-elrugaszkodna tőle, de nem lehet, újra és újra visszatérünk, mindez pedig sematizálja, sakkban tartja a napokat és felfalja a közöttük látható (már csak elvi) különbséget: „Teát főzöl. Majdnem / Nyugodt vagy. / Szerveid működnek. / Talán majd hol-nap / A lakásból is kimozdulsz / Vagy sem. / Megint itthon maradsz. / Mint ma, pont úgy. / Minden nap: ugyanaz a nap.” (*Ugyanaz a nap*)

A *Gyászhuszár* verseiben azért érez-hetünk némi kezdeményező szándé-kot, noha az elkezdések majd minden esetben visszakanyarodások, jobb eset-ben zárlatok formájában halnak el. Fo-lyamatos jelenidejű fenyegetettséget diagnosztizálhatunk, és meggyőződhe-tünk a túlélés-reláció lehetetlenségé-ről; mintha arra várnánk, haladván a napok egyforma mezsgyéjén, ami úgy-is bekövetkezik; hamarosan, egy távo-lyabb, de nem túlságosan távoli, meg nem nevezett jövőben, s ennek az ár-nyéka végérvényesen és visszavonha-tatlanul rányomná bélyegét a jelenre (és a jelenvaló létre).

A kötetet záró két ciklus, *A világos sáncol* és *A bomlás kis kézikönyve* da-rabjaiban kiteljesedik a jelöletlenség; eltűnnek a címek, s innentől csak a sor-számok szerint tájékozódhatunk (csak idevetett megjegyzés, ugyanakkor jel-zésértékű, hogy a tartalomban még a kezdősorok sincsenek megadva, csak a sorszámok). Előbbiben a nappal és éjszaka lehetséges módzatai között csetlünk-botlunk: a lichthofon. Meg-villan azért némi pikírt humor is, je-lezve, hogy a halálos (sic!) komoly-ság mellett jut azért hely az öniróniá-nak is: „Az emlékeztet inkontinenciá-ja: / Öngyújtód nem tudod, hogy hol / Hagytad; most azt keresed, halálra. / / Ez kicsit már sok neked a jóból, És szádra veszed nevét, persze: hiába, / Annak aki a jó napjaidon spórol, // mi-előtt még rád végleg berágna.” (*A vilá-gos sáncol*, 2.)

A záróciklusban pedig mintha ösz-szefoglalását találnánk annak, amit eddig olvastunk már. Újdonság vi-

szont, hogy némi bizakodást figyelhetünk meg, ami tendenciózusan nem nyilvánul ugyan meg, ám felvillanásai azért szembetűnők. Megerősített nyer az alapvetően negativista beállítódás, ugyanakkor Acsai továbbmozdul; megpróbál elindulni ebből, tudván, hogy nem szabadulhat el?/meg?/fel? a kényszerképzetek okozta szorongástól és félelemtől, bölcs belátással viszont – addig is, azért is – az élıhetőség mentén halad el elöttünk: „Magadat boncolgatod élve, kis / Megszakításokkal – így hajhászva / A világ élıveit, / Mint akinek többre nem telik, / Csak, hogy lemenne alfába / Önmagát e világ elött végleg elássa: / A jól végzett gyászmunka // Örömevel, merő önszorgalomból.” (*A romlás kis kézikönyve*, 9.)

Talán ez a csendes bizakodás teszi, talán nem, mindenestre tény, hogy a kötet versei – a negativista beállítódás ellenére – nem tekinthetők pesszimistának. Inkább fájdalmasan szép monológok ezek; nem derű- és nem borúlátó beszédek arról, ami ügyis elöttünk van (nyilvánvaló), még ha nem is csak kimondva, de kimondatlanságában is: amiről nemcsak tudunk adatott, de olvasnunk se hiábavaló.

(Palatinus Kiadó, 2005)
Sütő Csaba András

Forrongó korszakot élünk, s a KATARZIS kivárthatatlan

(Csizmadia Éva:
Barátság a távolból, Levelezés
Tűz Tamással 1984-1991)

Csizmadia Éva összegyűjtötte a 30 évvel ezelött Győrben született Tűz Tamással 1984 és 1991 között váltott leveleit. Csizmadia Éva a tragikusan fiatalon, 35 évesen elhunyt költőnő, Pinczési Judit édesanyja. A tragédia óta lányának él, aki a XX. század egyik meghatározó költőnője. Néhány kötet lehetett az életmű: Szelídített tenger (1977), Benedek király (gyermekversek, 1980), Kehely (1980), Lombja van a csöndnek (1982). Köcsög Tóbiás (1984). Posztumusz: Láng volt az élet (1984). Tűz Tamás 1916-ban született Győrött. 1939-ben a Hittudományi Főiskola elvégzése után katolikus pappá szentelték. Ezt követően egy ideig lelképásztor és hitoktató volt, majd 1943-tól a keleti fronton tábori lelkészként tevékenykedett. 1944-ben orosz fogságba esett. 1947-ben tért haza, s falusi lelkész lett. Első verseit családi nevével, Makkó Lajosként publikálta. Ké-

sőbb a Vigiliában, a Magyar Csillagban, a Hídban jelentek meg művei. 1956 előtt két verseskötete jelent meg. 1956-ban emigrált. Éveket töltött Kaliforniában és Rómában. 1971 óta élt Kanadában, ahol 1992-ben hunyt el. Maga 19 kötetét tartotta számon. Ezek válogatása jelent meg 1987-ben Magyarországon *Hét sóhaj a hegyen* címmel. Posztumusz kötetét *A szív jogán* címmel jelentették meg halálának első évfordulóján.

Pinczési Judit szerette, tisztelte, olvasta Tűz Tamás verseit. Ez adta édesanyjának az ötletet, vegyék fel a kapcsolatot. Az első levelet 1984. július 12-én írta Csizmadia Éva, melyre hamarosan válasz érkezett. Tűz Tamás papként és költőként reagált. „Juditért szentmisét mondog, s Éváról is megemlékezem imáimban.” Ezt be is tartotta. Mint későbbi levelében olvashatjuk: „*Mai szentmisémben is – mint mindig – megemlékeztem Juditról, és mindnyájukról.*” (1985. május 12.) Érzékelhetően jól esett neki, hogy „szerepny költészetét” itthon értékelik. Költőként is megpróbált segíteni. A Torontóban megjelenő *Krónikában* Láng volt az élete címmel ír méltatást 1984 novemberében Pinczési Juditról. Ebben egész világot sejtető kozmikus lírának nevezi Pinczési költészetét, ki álmokkal bélelt költő volt földre hasító gyökerekkel. Műveit lávaszerűen ömlő, forró lírának nevezi. Szerinte Pinczési mindenben meglátja a jelentőset és kihallja mögüle a jelentést. Költészetében fölparázslanak a teremtés tüneményei. Felelegeti közös barátjunkt, eszményképüket, földijét, Kormos Istvánt. Zárásként Tűz Tamás üzen Juditnak: „*szeráfjai közé vett az ég.*” Perse nem késik Csizmadia Éva válasza: „*Ekkora emberi jóságot csak azzal lehet meghálálni, hogy a másiktól kapott szeretetért talpra áll az ember.*” Majd reméli, talán kölcsönös az egymásra hatás. Igazi elismerést csak igazi tehetségtől kaphat az ember, vallotta Pinczési Judit. Vajon Tűz Tamás tudja saját magáról, hogy mekkora költő? – kérdezi az édesanya. Tűz ekkor Szalatnyay Józsefnek így ír: „*Drága Judit életművének és emlékének szentelem életem hátralevő részét, egyre sokasodó és hanyatló éveimet.*” (1985. május 7.) 1985 márciusában a Köcsög Tóbiásról, Pinczési Judit gyermekek számára írt verseiről közöl tanulmányt a Kanadában megjelenő Nyugat-Magyarországon. Mint írja: a gyermek feje ott van a világ ablakában. Pinczési a Titkok kapujában hívja az olvasóit. Majd így folytatja: „*Emlékszem, gyermekkoromban nekem is volt sokféle állapot, főképp gyönyörű galambjaim, nyulaim, de volt mátyásmadaram, vagyis szajkóm, egy sebesült vércsém, a Rábából kifogott növendék halak, s apám egyszer hozott fiavadnyulat, amely azután pár hét múlva angolosan eltávozott körünkből.*”

A levelek sokat elárulnak a távolban, megközelíthetetlenül élı Tűz Tamás hétköznapjairól. Csak pár jellemző kiemelés: *A könyvben nem volt levél. Sose teszek bele. (...) Nyári tervek? Azt hiszem, a szobámat őrzöm. Legjobban itthon szeretek.* (1985. március 8.) *Vetem friss elemet a magnómba, így le tudom hallgatni a szalagot.* (1985. április 13.) *...kicsit lassú vagyok, s nem tudok napi 12 levélnél többet írni. Pedig reggel 7-től du. 4-ig „dolgozom”, olvasok, írok, gépelek. Na meg a bevásárlás, főzés, takarítás, mondhatom, remek nyugdíjas állapot.* (1985. május 7.) *Egyébként itt most kánikula van, valami állami ünnep. De nem tudom, milyen címen lustálkodnak az állampolgárok. Én mindennap dolgozom reggeltől estig, csak nem tudom, miért.* (1985. augusztus 5.) *Megküldtem egy elbeszélés-kötetemet: 30 napos nászút (nagyon szegényes dolog). Az Aranyrét utcából küldök még, az kezd népszerű lenni. (Érthető – mert érthető.)* (1985. augusztus 26.) *Örülök, hogy tetstett a kép, ... sajnos az nem az én lakásomban készült, nekem nincs olyan nagy és szép lakásom. Szegény ember vagyok. (Hogy is mondta Arany?)* (1985. augusztus 26.) *A „Nászút” úgy látszik, elveszett... Az egy háborús könyv, úgy látszik, vadásztak rá! Nem baj. Csak legalább elolvassák.* (1985. december 8.) *A Szabad Európa Rádióról: A SzE-dologról én nem tudok. Nekem nincsen olyan rádióm, amivel lehetne fogni. Egyébként se nagyon érdekel. Elegem volt belőle, amikor Európában járván, néha hallgattam.* (1986. február 5.) *Már éppen kikeveredtem az influenzából, amikor elcsúsztam a jéges utcán, és alaposan megütöttem magam. Két hétig mankóval jártam, s a hátam még most is fáj.* (1986. március 21.) *Hívnak ugyan Kaliforniába, ahol szoktam „televízió”, de már az utazástól is irtózom, inkább maradok, begubódom. (...) Írogatok, már csak minden másnap, de így is tornyosulnak a versek.* (1986. november 13.) *A postáról: Hogy kissé kidühöngtem magam (mert a „szelid” Tűz Tamás azt is tud!)* (1987. február 28.)

1987-ben a Magvető Könyvkiadónál Szakolczay Lajos szerkesztésében jelent meg Tűz Tamás *Hét sóhaj a hegyen* című válogatott verseit tartalmazó kötet. A készültekről így tudósítanak a levelek: *Olvastam egy bécsi újságban, hogy a Magvető terveiben szerepel az én könyvem is, 1986-ra. A könyv válogatója írta, hogy az anyag már le van gépelve. Ez is valami! Én türelmes vagyok! Ha már eddig tudtam várni...?* (1985. december 8.) *Egy cikkben láttam, a Bécsi Naplóban, hogy Cs. Szabó, Határ Győző mellett én is szerepelek a kiadó listáján '86-ra. Remélem, hogy így is lesz.* (1985. december 15.) *Megkaptam már a tar-*

talomjegyzéket. Izzalmas volt olvasni, mit vettek be a 19 kötetből. Nem lehetett könnyű feladat. De meg vagyok elégedve. (1986. március 21.) Csizmadia Éva

így tudósítja a kötet megjelenéséről: *Tamás! Olyan villámgyorsan kapkodtál el a könyvet, hogy azt se tudtam, merre fussak, hogy akiket meg akartam ajándékozni vele, azok számára hozzájuthassak. Így sem sikerült teljesen. (...) Tamás, ugye örül neki? Hiszen ez óriási dolog! Nyáron, amikor a fél Budapest nyaral, így elkapkodni egy könyvet!* (1987. augusztus 31.) A válasz: *Köszönöm könyvem fölött érzett örömet és fáradhatatlan munkáját sikere érdekében. Magamnak is két példányom van belőle, az egyiket a Magvető, a másikat Szokolczay Lajos küldte, de ígérték, hogy több tiszteletpéldányt is fognak küldeni – ha marad, mert hazulról írták, hogy nem lehet kapni. Győr legnagyobb könyvesboltja csak 10 példányt kapott, ami félóra alatt elfogyott. 2000 darabot nyomtattak belőle, s nem tudom, hogyan osztották el.* (1987. szeptember 10.) *A könyv nagyon szép kívül-belül. Szokolczay jó munkát végzett a válogatással, szép előszót írt. Persze nem lehet minden benne, kedves versek kimaradtak.* (1987. október 31.)

Ahogy az idő halad, egyre fanyarabak, majd keserűbbek lettek Tűz Tamás levelei. Az utolsó levelekben olvashatjuk: *Egyébként megvagyok, hervadóban – itt a szép ősz.* (1987. október 31.) Egy aggódó levélre válasz: *Dehogy felejtettem el! Csak – sajnós – beteg vagyok. Két műtéten estem át. Leállítottam minden levelezést. Lakásomat földadtam, és egy home-ba (ápoló otthonba) költöztem.* (1988. július 28.) *Sajnos új művekre már nem futja, nem is szükséges. Többet nem ígértem.* (1988. december 20.)... *magam is kinlódok... Bizony, én is sokszor szeretnék elmenni ebből a világból, de ez sem könnyű.* (1989. február 6.) *Tamás, kedves, ez a kis Haza várja, és nagy szeretettel fogadja minden sorát, és ha pillanatnyilag nem is ígér „többet”, eddig is megadott már mindent, amit költő megadhat, most csak gyógyuljon, erősödjön, alkotókedve visszatér majd úgyszólván – írja Csizmadia Éva.* (1989. február 13.) 1989. február 6-án ír Tűz Tamás először Simándi Ágnesről: *Ő vállalta a hagyatékom ápolását... magamról tudom, mi a betegség, depresszióban nálam sincs hiány. Ráadásul ez az öregotthon, 100 év körüli betegekkel, félíg már elmeorvosi intézet. (...) Határ Győző szerencsés, ő kigyógyult betegségéből, s haza tud utazni. Én örülök, ha le tudok menni, sétálni egy félórára, az udvarra. Májusban már 2 éve leszek, hogy itt vagyok. Nem gondoltam volna, hogy ennyi ideig kihúzom.* (1990. március 18.) *Forrongó korszakot élünk, s a KATAR-*

ZIS kivárhatalan. (1990. november 7.) *Háborús időköt élünk, sok vér folyik az olajért. Örültség, nem éri meg. (...) Sajnos, az én állapotom nem javul – nem is lehet már ezt várni. Áprilisban 75 éves leszek. Elég is volt.* (1991. február 9.)

Tűz Tamás 1992. április 7-én hunyt el. 1992. július 10-én Győrött, a város által adományozott díszsírhelyen temették el. A Farkasréti temető főútjának szélén Pátzay Pál által készített lány-szobor magasodik, a sírkő talapzatában meg a két Pinczési-verssor: „Sohasem porladok el, / versek oltárába szöktem.” Vers és oltár. Mégiscsak rokonok ők. Pinczési Judit és Tűz Tamás.

Csizmadia Éva lánya elvesztése óta több könyvet írt. Túl van talán a legnehezebben, *A két per* című dokumentumregényen, melynek írása közben sokszor fordult Tűz Tamáshoz. A lánya elvesztése után még pereskednie kellett lánya apjával, a szerzői jogokért. Aztán meghal a levelekben oly gyakran betegeskedő szerető társ, Csizmadia Éva meg egyedül marad a nagy lakásban, a falakon és a falakban emlékekkel szelidül az idő, s csak két macskája mutatja a reményt. Szeretnénk hinni, hogy *A két per* végén a megbékélés hangja szól a szerzőtől: „Már nem érzem magam vesztesnek, ahogyan ellenfeletem sem győztesnek. // Annak a kornak a kudarca ez, ahol a reklámozott emberi jogok a törvények rácsai mögött némilódnak. // Ahol a paragrafusok nemítják el az emberek utolsó szavát. // De amikor ők elhallgattak / A kövek fognak majd beszélni!” A kövek és a könyvek. Pinczési Judit, Tűz Tamás könyvei. Valamint az ilyen nehezen meghatározható műfajú, leginkább levélregényhez hasonlító könyvek, mellyel Csizmadia Éva megajándékozott minket. Itt az élet a cselekmény, mely a szereplők leveleiből bontakozik ki. Egyes szám első személyű előadásmódjuk lehetővé tette a mélyreható elemzést/önelemzést, a levélírók lelkiállapotának belülről való ábrázolását. Az ilyen vallomások általában arról a kulturális környezetről, azokról a személyekről – Dénes Zsófia, Jancsó Adrienn, Simándi Ágnes, Szabó Magda, Szörényi Éva, Határ Győző, Kálnoky László, Keres Emil, Kormos István, Parancs János, Sajgó Szabolcs, Cs. Szabó László, Szokolczay Lajos, Szalatnyay József, Végh György és a többiek – szólnak, kik a levélíró tudatát, világképét, erkölcsseit, egyszerűval személyiségét meghatározzák. Ezek a Tűz Tamás-levelek, s a hozzáadott Csizmadia Éva-inspirációk – így utólag egybeolvasva – már az esszé, a regény és az emlékirat határában mozognak. Személyes reflexiói egy életnek, bizonyítva, hogy egy életmű több, mint történelem.

(Budapest, 2005)
Jakab Gábor

A jövő tenyerén

(Az ifjúság helyzete és jövőképe)

A Veszprémi Akadémiai Bizottság szociológiai munkacsoportja 2004 novemberében konferenciát rendezett ifjúságunk mai állapotáról és reményeiről. A téma ugyan meglehetősen ismert, de a konferencia új nézőpontból, a hátrányos helyzet, a vidékiséggel szemzőgéből vette górcső alá, és a nemzetközi kitekintés sem maradt el. Az elhangzottakat Szretykó György elnök szerkesztette kötetbe. Az előszó tézise szerint a politikai rendszerváltozás legfőbb vesztesei a magyar vidék és a fiatalok. Az előadók többsége az életesélyeket befolyásoló tényezőkre koncentrált, s több megoldási javaslat is olvasható a számos gondolatgazdag eszmefuttatást tartalmazó kötetben.

A bevezető tanulmány egyfajta segélykiáltásnak is beillik, hiszen ott nagyon markáns mondatok olvashatók: „...A termelőszövetkezetek felbomlását és a keleti piacok elvesztését követően egy dél-amerikai típusú nagybirtokrendszer van kialakulóban, miközben a kis- és középbirtokosok helyzete egyre sanyarúbb... A példátlan mértékű elszegényedés és vele párhuzamosan az ugyancsak példátlan mértékű meggazdagodás eredményeként Magyarország hatmillió hátrányos helyzetű országává lett. E folyamat eredménye a falusi népesség elöregedése, a falvak elnéptelenedése, infrastruktúrájának leépülése, a városok gettósodása... E tendenciák teljességgel elmentésük az EU vidékfejlesztési politikájával.”

A veszteséges tendenciák megállítása, a stratégia kidolgozására *Glatz Ferenc* irányításával akadémiai munkabizottság alakult. A vidékfejlesztési törvény megalkotása úgyszólván napirenden van. Az igazi megoldás a hajdan volt paraszt-polgári réteg újabb megjelenése lenne, kellő tőkével és szakértelemmel felruházva.

Vass Csaba Ki építi a nemzedéki valóságot? című tanulmánya a témakör elméleti hátterét adja. A szerző gondolatmenetének kiindulópontja Karl Mannheim szociológiája: a valóságok olyanok, amilyenek a világot elképzeljük. S amikor egy nemzedék megteremtí saját értékuniverzumát, akkor a kollektív mintáknak engedelmessé válnak, „...amelyek kényszerítő erejüknél fogva előírják azt, hogy velük kapcsolatban milyen élményeink lehetnek, rólok hogyan gondolkozhatunk, milyen érzéstartalmakat keltenek bennünk, s végül cselekvéseinket is”.

E világszervező kollektív reprezentációk értelem- és jelentésteri előírják, hogy egy nemzedék milyen valóságot építhet fel. S ezek megteremtése után fontos szerep jut az úgynevezett *léthatár-örizetnek*, hogy egy nem-

zedék tagjai meg tudják találni a maguk létharmóniáját, melyhez eszköz a nemzedéki nyelvezet megkonstruálása. A szerző szerint a mindenkori ifjúság változtatási, újítási szabadsága az esetek többségében meglehetősen csekély, mi több, a globalitás korában még visszajára is fordul: mások változtatási szabadságának tárgyává válik... A fenomenológiai ihletésű tudásszociológia szerint a társadalmi valóság átörökítését és igazolását a világról szóló „nagy elbeszélések” biztosítják, s hogy az életben maradáshoz szükséges „otthonosság” megteremtéséhez a fiataloknak maguknak is otthonosan működő kisvalóságokat kell felépíteniük. Ennek során a legnagyobb veszély, hogy könnyen a „márkaidentitás kalodájába” kerülhetnek. S szinte észrevétlenül egy *márkanemzedék* tagjává válhatnak, melyben a *konzumidióta* fogyasztó a főszerep.

Szretykó György A fiatalok lakáshoz jutásának anomáliái című tanulmányában először történeti áttekintést ad. A 2000-ben elindított lakástámogatási rendszer négy év alatt 19 ezerről 35 ezerre növelte az évenként átadott lakások számát, jelentősen csökkentve a minőségi lakáshiányt. De a szerző szerint a fő gond az, hogy még mindig nem áll elegendő bérlakás az önkormányzatok rendelkezésére, ezért sokan a magánszférából bérelnek lakást, jóval magasabb összegért, mint amennyi az önkormányzati bérlakásoké. Valószínűsíthető, hogy a magasabb jövedelmi kategóriákba tartozók nagyobb állami támogatáshoz jutottak, az igazán rászorultaknak a lakáspolitikai nem kínált megoldást. Az állami támogatások rendszere elsősorban a középprétegeknek kedvez. Ez hosszabb távon még inkább növeli a társadalmi különbségeket, hiszen az önerő hiánya épp a legrászorultabbakat szorítja ki a támogatások rendszeréből. S mivel nem mindenki juthat saját tulajdonú lakáshoz, elengedhetetlen az állami (önkormányzati) szociális bérlakások építése. (Magyarországon rendkívül alacsony a bérlakások aránya, mindössze 8 százalék. Németországban például 57, Franciaországban 38, Csehországban 31%.) Továbbá érdekeltté kellene tenni a befektetőket és az önkormányzatokat a költség alapú bérlakások építésében. De az eladósodottak számának csökkentése is elsőrendű feladat, hiszen egyre többen vannak azok, akik ilyen-olyan oknál fogva nem tudják fizetni a törlesztőrészleteket, sőt a rezsiköltségeket sem...

Leveleki Magdolna a diplomások munkaerőpiacra való részvételéről írt árnyalt tanulmányt. E téren napjainkban ellentétes irányú folyamatok zajlanak le: egyrészt a munkanélküliek körében relatíve alacsony a diplomások aránya, másrészt egyre inkább a diplomások túlképzéssel kell szembenéznie az országnak. Ugyanakkor strukturális

aránytalanságok is megfigyelhetők: elsősorban a jogi, közgazdasági, tanári pályák telítettek. A szerző elsősorban arra keresett választ, hogy a hallgatói létszám látványos növekedése hozzájárul-e a diplomás munkanélküliség mutatóinak növekedéséhez? Valóban sok-e a diplomás, avagy csak a regionális különbségek és társadalmi tagolódás okozza a munkanélküliséget? Noha ma is az alacsonyabb végzettségűek körében tetőzik, de rohamosan nő a pályakezdő diplomások aránya is; 2002–2003 júliusa között például 3430 főről 4839 főre, azaz 40%-kal. A képzési és a munkaerő-piaci igények összevetése szerteágazó voltok miatt meglehetősen nehéz, hiszen a diplomák egy része könnyen konvertálható, mások kevésbé. A diplomások aránya a foglalkoztatottak körében napjainkra megközelítette a 20%-ot. Számottevő az önfoglalkoztató diplomások arányának emelkedése is. 1980–90 között 44 ezer, 1990–2001 között 76 ezer fő a növekedés. Ennek ellenére nemzetközi összehasonlításban nálunk alacsony a diplomások aktivitási rátája, vagyis a foglalkoztatottak és az önállóak aránya. Az okok feltárása további kutatásokat tesz szükségessé. Napjaink egyik tipikus jelensége, hogy a munkaadók mind gyakrabban utasítják el a diplomás jelentkezőt. Ennek egyik következménye, hogy a diplomások elhagyják az országot, s az emberi tőkébe történt beruházások másutt hasznosulnak. Az itthon maradottak pedig az alulfoglalkoztatottság miatt elégedetlenek.

A kutatók egyre inkább arra a következtetésre jutnak, hogy a felsőfokú képzettségük ilyen arányú növelése nem igazán jó megoldás; a túlképzésből inkább az érettségit követő szakképzés jelenthet kiutat. Ez a képzési forma segíti leginkább a strukturális munkanélküliség fől számolását. A felsőfokú szakképzésben részt vevők aránya azonban ma még rendkívül alacsony, a továbbtanulók mindössze 7%-a. Az egyetemi képzés tömegessé válása inkább növeli a bajt, mint csökkenti. A diplomások gyakran azon az áron jutnak munkához, hogy kiszorítják az alacsonyabb végzettségűeket. S ez pazarló megoldás, másrészt az egyén elégedetlenségét is növeli.

Mészáros Attila az ifjúságról mint a felnőttképzés alanyáról értekezik. A fejlett ipari országokban elterjedt, de néhány hazai nagyvállalat szemléletmódja is azt tükrözi, hogy a képzés csak feltételezi a tudást. Ezért a multinacionális cégek a felvétel során első lépésként a jelentkező ismeretéről, tudásáról igyekeznek meggyőződni, s csak ezután érdeklődnek a szakképzésről. A gazdaságban Európaszerte megfigyelhető, hogy megnövekedett az iskolarendszeren kívüli oktatás szerepe. A piaci viszonyok megkövetelik a minél szélesebb körű kép-

zést, még ha annak csak kis része hasznosul is. A nagy műveltségű, nagy tapasztalattal rendelkező kolléga nagy kincs, hiszen adott, aktuális feladatra könnyen átkepezhető.

Soós Zsolt szerint az ifjúsági érdekérvényesítések egyik legfőbb csatornája a politikai és a civil szervezetek munkájában való részvétel – lenne. De a fiatalok körében épp ezekkel kapcsolatban figyelhető meg a legnagyobb érdektelenség. A felmérések szerint értékpreferenciájukban messze a legutolsó helyre sorolódnak az ún. „társadalmi értékek”: tradíció, nemzeti identitáshoz, hatalomhoz való viszony... A fiatalok 84%-a nem tagja semmilyen civil vagy társadalmi szervezetnek...

Varga Balázs a gyermekvállalási kedvet befolyásoló okokat vette számba. A 2000. évi adatok szerint az Európai Unióban a családok átlagos gyermekszáma 1,53! A szerző által idézett francia *Sauvy* szerint a fejlett országokban a házaspárok tág értelemben vett anyagi helyzetükből, továbbá a jövőre vonatkozó perspektíváikból és a társadalmi közhangulatból kiindulva döntenek a gyermekszámáról. A magyar társadalomban e téren csupa negatív tendenciával találkozhatunk: csökken a házasságkötések száma, a párválasztási időpont kitolódik, növekszik a házasságkötés nélküli együttélések száma, a diákkor meghosszabbodik, s ezért a gyermekvállalásra is egyre később kerül sor. A szűkülő munkaerő-piaci lehetőségek is mind-mind a termékenység ellenében hatnak. S mindezt 1995-ben csak megtehető a sokat kárhöztaított „Bokros-csomag”, melynek hatásai évtizedek múltán is érezhetőek lesznek. Az intézkedések nem csak anyagi hátrányokkal jártak, hanem a családok biztonságérzetét is meggyengítették. A KSH által 1995-ben végzett reprezentatív felmérés szerint a megkérdezett egy gyermekes anyák 52%-a nyilatkozott úgy, hogy újragondolják gyermekvállalási terveiket...

A szerző elsősorban a családi pótlék megemelésének szükségességét tartja elsődlegesnek, hiszen a nemzetközi tapasztalatok is azt igazolják, hogy az emberek a családi pótlékot (a lakáshoz jutással együtt) a legfontosabb, legösztönzőbb tényezők közé sorolják – míg az adókedvezmény okozta változásokat kevésbé érzékelik. Az OECD-országokra kiterjedő vizsgálat arra az eredményre jutott, hogy a családi pótlék mértéke és összege pozitívan és szignifikánsan befolyásolja a termékenység szintjét... A részmunkaidős foglalkoztatás ösztönzése ugyancsak kedvezően befolyásolná a gyermekvállalási kedvet. Hiszen *Andorka Rudolf* szerint a gyermek „közjóság” is, amelynek „haszna” (felnőtt korában) tudása, munkája, közteherviselése révén a társadalmat gyarapítja. S ha ez

így van, akkor felneveléséhez a közösségnek is hozzá kell járulnia...

Jávorszky Edit az anyai szenzitív gondoskodás meghatározó szerepét vizsgálta

– az egészséges lelki fejlődés és a társadalom jövőképe szempontjából. A nő munkába állása, a hagyományos feminin szerepkör átalakulása nagymértékben csökkentette a gyermekkel töltött idő mennyiségét – és általában minőségét is. Az esettanulmányokban az „érzések zúrzavará”-nak elemzése következik. A szerző érzékletesen állítja elénk korunk neurotikus gyermekét, „Isti”-t, akinél az éretlen, szenzitív gondoskodásra képtelen anyai viselkedés okozta a deviáns viselkedésbe való menekülést... A modern társadalmakban a gyermekek gyakran apa nélkül nőnek fel. Ennek leggyakoribb következménye a nárcisztikus viselkedés, illetve a mai fiatalok jellemző életérzése, az unalom és a céltalanság... Világszerte óriási tömegekben „termelődnék ki” az úgynevezett fogyasztó típusú fiatalok. Életérzésüket a szorongás, a belső tartás hiánya jellemzi, ezért cselekedeteiket, értékrendjüket a divatirányzatoknak való megfelelés, a tömegszórakoztatási piac irányítja...

Szretkyó György *Allamilag gondozott fiatalok fedél nélkül* című dolgozatában elsőként azt a kérdést teszi fel: kik lettek, kik lehetnek hajléktalanok? A válasz: a gazdasági rendszerváltás, az általános elszegényedés és a kedvezőtlen társadalmi folyamatok áldozatai... Érzékletesen sorolja föl a hajléktalanok hajlékait: jogtalanul elfoglalt házak, nyaralók, munkahelyi szállások, szívességi lakáshasználók, átmeneti és illegális búvóhelyek, menedékek, engedély nélkül épített viskók... Az esettanulmányok mindegyike sorsok illusztrációit adják. *Homoki Andrea* a jövőképek és életesélyek kapcsán a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló fiataloktól az „aranyhal”-ról érdeklődött: mit kérnének tőle, ha kifognák?... A válaszok sorrendje: 1. gazdagság, pénz, jó szakma, egzisztenciális biztonság; 2. boldogság, szeretetteljes család és gyerekek; 3. magas iskolai végzettség, presztizs; 4. nyugalom; 5. egészség; 6. ház; 7. szülői szeretet, rokonai kapcsolatok ápolása, haza szeretne kerülni...

Szakál Gyula az átalakuló magyar társadalom átalakuló értékeit helyezte górcső alá: mit ér egy karrier a vélemények világában? Legerősebb értékként a biztonságra törekvés jelent meg. Ezt követően a sikeres pálya, a hírnév, a dicsőség, továbbá a boldogság kategóriái a legmarkánsabbak. A tanulmány szerint a hagyományos értékek – a család, a kiszámítható baráti kapcsolatok, az önzetlen segítség – sokat veszítettek jelentőségükből. A magánéleti ideálok szinte teljesen karrierfüggők: ha sikeres vagy, akkor magánéleted is boldog, míg fordítva ez lehetetlen... A források hiánya miatt csak kevesen jutnak az igazi siker (pozíció, anyagi javak) birtokába. A kevés győztes éppen ezért fél a vesztesek bosszújától. Ugyanakkor jellemző a vesztesekkel szembeni kárörvendő vagy akár indulatos magatartás. A vesztesek még jobban félnek, és agressziójukat önmaguk, vagy szűkebb környezetük ellen fordítják.

Szabó Katalin felmérése szerint napjainkban inkább a nihilizmus, a hedonizmus és a materiális javak hajszolása került előtérbe, visszaszorítva a hagyományos értékeket. A család, a vallás, a munka, a művelődés és a társasági élet örömeit. A vallás szerepe csökkent, ugyanakkor az egyházi iskolák iránti kereslet és presztízisük növekszik; függetlenül attól, hogy valaki vallásgyakorló-e, avagy sem. – Mind többen ismerik el a vallások értékrendjének helyességét. Ezek az értékek azonban kizárják a modern társadalom eszményeit, ezért tartós emelkedés nem várható a vallások értékpreferenciák terén. A fogyasztói társadalom ideái, a „fogyassz többet, majd dobd el! Elj a máért!” mentalitás rabszolgáivá lett emberek hamar kiégnek, miközben azt hiszik, egyre szabadabbak lettek...

Pongrácz Attila az egyházi kollégiumok helyéről és szerepéről írt szinte teljességre törekvő tanulmányt. A tanulmány alapja egy 2005 elején 32, világi diákokat befogadó egyházi fenntartású felsőoktatási kollégium körében végzett vizsgálat. A szerző feltérképezi az ország jelentősebb egyházi kollégiumainak jellemzőit. A közelmúlt kollégiumi konferenciáin elhangzottakról úgyszintén részletes áttekintést kapunk. Az egyházi kollégiumok általában jól együttműködnek az egyetemi lelkészségekkel. S a szerző reményét fejezi

ki, hogy előbb-utóbb az ország valamennyi felsőoktatási intézményt befogadó településén működni fog egyházi fenntartású kollégium. Továbbá fontosnak tartja a stabil fenntartói hátteret, az elméleti dokumentáció meglétét (Tanulmányi Szabályzat vagy Képzési Terv, Felvételi Követelményrendszer, SZMSZ...), s nem utolsósorban a nemzetközi tájékozottságot.

Girán János a gyermekek környezetvédelemmel kapcsolatos véleményéről ad áttekintést. Pécs városa *Pécs Ököváros – Mecsek – Dráva Ökorégió Program* elnevezéssel Magyarország egyedülálló „Zöld Suli” programot indított, melybe ilyen-olyan mértékben a város összes iskolája bekapcsolódott. A program hosszú távot ölel fel; a dolgozat egyelőre csak a részeredményekről adhat számot. *Molnár Józsefa* fiatalok drogfogyasztó magatartásáról közöl érzékletes táblázatokat, diagramokat: a kábítószer kipróbálása környezetben, a róla szóló első hallomások, hogyan segítenél? A vesztély komolyságának megítélése, mit próbáltál már ki? Az első drogfogyasztás időpontja... *Bodács Emil* hollywoodi filmek értékrendjéről és jövőképeiről, az „amerikaiság”-ról mint virtuális értékről gondolkodtatja el az olvasót. Hollywood látomása az agresszív, elgépiesedett, eszmények nélküli, elidegenült, ön- és környezetpusztító emberről jövővízióként is fölfogható, de egyben figyelmeztető is. „Rajtunk múlik, hogy ne ezt valósítsuk meg! – vallja a szerző. *Ternyák Henriett* az eszperantó szerepéről írt magvas, ugyanakkor a kötetbe talán kevésbé illő tanulmányt. Különösen az eszperantó jövőjéről vallott nézetei elgondolkodtatók: „...hisz ma már senki sem választja a természetes lovat a mesterséges autó helyett, ha utazni akar...”

A tanulmányok olvastán részletgazdag panorámaképpé bontakozik ki előttünk a mai magyar ifjúságról. A kötetet, melyet minden ifjúsággal foglalkozó szakembernek el kellene olvasnia, gazdag irodalomjegyzék teszi teljessé.

(*Comenius Bt., Pécs, 2005*)

Sebő József

Számunk szerzői

Acsai Roland 1975-ben született Cegléden. Költő, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: Alagútnapok (versek, 2005).

Ayhan ey Gökhán 1986-ban született Budapesten. Édesapja török. Szülővárosában él.

Centauri dunántúli születésű (1972) prózaíró, kutató, szabadúszó. Érettségi után főként természettudományi tanulmányokat, majd kutatásokat folytatott és tanított. Jelenleg egy eldugott „farmon” él Magyarországon.

Czigány György 1931-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Hála. 101 vers (2006).

Cseke Ákos 1976-ban született. A PPKE BTK Esztétika tanszékén és a Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi tanszékén dolgozik.

Csiki László 1944-ben született Sepsiszentgyörgyön. Író, költő, kritikus, dramaturg. Számos könyvet fordított románból. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: A jóslat (prózák, 2005).

Falvai Mátyas 1984-ben született Győrben. Író, kritikus. Jelenleg az ELTE Állam és jogtudományi karán tanul.

Fried István 1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, tanszékvezető egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: A névadás lehetőségége. Nemzetiség, régió, Európa (tanulmányok, 2004).

Greguss Sándor 1954-ben született Budapesten. Író, költő, dokumentum- és természetfilmes. A Pax TV és a Duna TV külső munkatársa, médiaelmélet és filmkészítési gyakorlatot tanít a Trefort Ágoston Gimnáziumban. Középkori japán irodalmat fordít. Legutóbb megjelent könyve: Árnyékbirodalom (1986).

Grenier, Jean (1898-1971) francia filozófus, író. Az algíri egyetemen tanított, ahol Albert Camus is tanítványa volt.

Győri László 1942-ben született Orosházán. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Bizonyos értelemben (versek, 2002).

Hárs György Péter 1965-ben született Győrött. Költő, esszéista. Legutóbb megjelent kötete: Pszichona logosz. Ferenci - Freud (2005).

Határ Győző 1914-ben született Gyomán. Író, költő. 1957 óta Londonban él. A világ számos nyelvéről fordított. Legutóbb megjelent kötete: Plasztikzacskó (versek, 2006).

Jakab Gábor 1970-ben született Győrött. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Ma szülővárosában magyar-történelem szakos tanár. A Hitvallás folyóirat szerkesztője.

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Önálló kötetei: Hidegláz (versek, 2001); Zalán-verziók. Z. T. három évtizede (2004).

Kamarás István 1941-ben született Munkácson. Szociológus, író. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: A Trilla szólamai (2003).

Karath Anita 1978-ban született Zalaegerszegen. Költő. Szülővárosában, a Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanít.

Karátson Endre 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent könyve: Első személyben (prózák, 2001).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Immanuel Kant hálósípkája (versek, 2006).

Pék Pál 1939-ben született Nagykanizsán. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Szodoma (versek, 2004).

Sebő József 1957-ben született Veszprémben. Középkorai tanár, szociológus. A Közép-dunántúli Régió művelődéstörténetével, szociológiájával foglalkozik. Jelentősebb művei: A Bakony-mítosz, a Bakony a magyar irodalomban (1999); Moira, dr. Bruszniai Árpád élete és kora (2002); A királyi régió, a Közép-dunántúli Régió (2003),

Sütő Csaba András 1979-ben született Győrött. A győrszentiváni Váci Mihály Általános Iskolában tanít. Önálló kötete: Spleen (versek, 2004).

Szakács Eszter 1964-ben született Pécsen. Költő. A Pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa. Legutóbb megjelent kötete: Álombeszéd (versek, 2002).

Szalai Zsolt 1979-ben született Győrben. Költő, kritikus. Szülővárosában tanít. Önálló kötete: A romantika posztulálása (versek és versfordítások, 2004).

Széki Patka László 1948-ban született Győrött. Kulturális menedzser, dramaturg, költő. Veszprémben él. Legutóbb megjelent kötete: Amargosz II-III. (versek, 2002).

Szigeti Lajos Sándor 1951-ben született Szigetváron. Irodalomtörténész, kritikus, a Veszprémi Egyetem tanszékvezető tanára. Legutóbb megjelent kötete: Verssor(s)ok. Költészet az ezredfordulón (2003).

Tóth Vilmos 1973-ban született Győrben. Történész, kulturális antropológus. Legutóbbi kötete: Síremlékművészet (2006).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Osiris Könyvesbolt (Veres Pálné u. 4–6.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2006. XXIX. évfolyam, 4. szám

Főszerkesztő: VILLÁNYI LÁSZLÓ
Szerkesztők: HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA
Arculat: KURCSIS LÁSZLÓ
Szerkesztőségi titkár: SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Rt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326–845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2006. évre: 2500,- Ft

Szerkesztés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

Szigeti Kerény fotója

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9 770138 922000 4